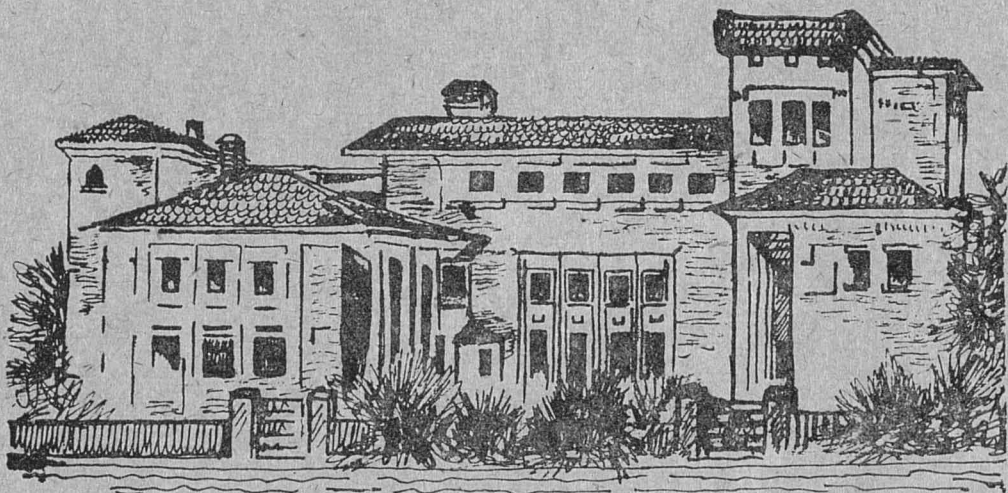

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE "N. IORGA"

REVISTA ISTORICĂ

fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul 1, 1990

5

Mai

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

„Revista istorică” apare de 12 ori pe an.

Prețul unui abonament este de 180 lei. În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA. Departamentul Export-import-presă P.O. Box 12—201. Telex 10 376 prsfi r — București Calea Griviței, nr. 64—66.

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

ION APOSTOL—*redactor șef adjunct*,
MIHAI OPRIȚESCU,
NAGY PIENARU

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa colectivului de redacție al revistei „Revista istorică”.

Adresa Redacției

B-dul Aviatorilor nr. 1

71 www.dacoromanica.ro 1

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ
TOM 1, NR. 5
Mai 1990

S U M A R

ȚĂRILE ROMÂNE ÎN LUMEA EUROPEANĂ (SECOLELE XVI—XVII)

- CONSTANTIN REZACHEVICI, Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541—1542, după noi izvoare polone — Solia „hatmanului” Petru Vartic din 1542 — (I) 427
- EUGEN DENIZE, Imagini spaniole ale domniei lui Mihai Viteazul. 457
- ȘTEFAN ANDREESCU, Doi soli ai lui Mihai Viteazul 471

- CONSTANTIN ȘERBAN, Matci Basarab înainte de domnie. 481

DOCUMENTAR

- NICOLAE DASCĂLU, Contribuția biroului pentru servicii strategice (O.S.S.) al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite (1941—1945) (IV) 509

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

- Mărturii ale unui participant la Conferința româno-sovietică de la Viena (1924) (II) (Mihai Opreșcu) 521

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

- Oaspeți ai Institutului de Istorie „N. Iorga”; Mesaje de solidaritate cu istoricii români; Cronică 529

RECENZII

- VALERIU FLORIN DOBRINESCU, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945—1947*, Edit. Academiei, București, 1988, 268 p. (Traian Udrea) 533
- N. V. IUMINOVA, *Etnichesky sostav i etnosofialnaia stnektura naselenia Peterburga (Vtoraia polovina XIX — načalo XX veka)*, Izd „Nauka”, Leningrad, 1985, 222 p. (Marian Stroia) 535
- ROBERT MUCHEMBLED, *Sorcières. Justice et société aux 16e et 17e siècles*, Éditions Imago, Paris, 1987, 275 p. (Andrei Căpușan) 537
- HENRY ROUANET, BRIGITTE LE ROUX, MARIE-CLAUDE BERT, *Statistique en sciences humaines: procédures naturelles*, Dunod, Paris, 1987, 190 p. (Irina Gavrilă) 540

REVISTA ISTORICĂ

NOUVELLE SÉRIE

TOME 1, N° 5

Mai 1990

SOMMAIRE

LES PAYS ROUMAINS DANS LE MONDE EUROPÉEN (XVIe — XVIIe SIÈCLES)

- CONSTANTIN REZACHEVICI, Petru Rareș entre le sultan et le monde chrétien aux années 1541—1542, à la lumière de nouvelles sources polonaises — L'ambassade du „hetman” Petru Vărtic en 1542—(I). 427
- EUGEN DENIZE, Images espagnoles de l'épopée roumaine sous Michel le Brave . . . 457
- ȘTEFAN ANDREESCU, Deux messagers de Michel le Brave 471

★

- CONSTANTIN ȘERBAN, Matei Basarab avant son règne 481

DOCUMENTAIRE

- NICOLAE DASCĂLU, La contribution du Bureau pour les Services stratégiques des États-Unis à la victoire des Nations Unies (1941—1945) (IV) 509

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

- Témoignages d'un participant à la Conférence roumano-soviétique de Vienne (1924) (II) (Mihai Opreșescu) 521

LA VIE SCIENTIFIQUE

- Visiteurs de l'Institut d'Histoire „N. Iorga”; Messages de solidarité avec les historiens roumains; Chronique 529

COMPTES RENDUS

- VALERIU FLORIN DOBRINESCU, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945—1947* (La Roumanie et l'organisation du monde après la guerre, 1945—1947), Edit. Academiei, București, 1988, 268 p. (Traian Udrea) 533
- N. V. IUHNIOVA, *Etnicesky sostav i etnosofialnaia stnktura naselenia Peterburga (Vtoraiia polovina XIX — načalo XX veka)*, Izd „Nauka”, Leningrad, 1985, 222 p. (Marian Stroia) 535
- ROBERT MUCHEMBLED, *Sorcières. Justice et société aux 16e et 17e siècles*, Éditions Imago, Paris, 1987, 275 p. (Andrei Căpușan) 537
- HENRY ROUANET, BRIGITTE LE ROUX, MARIE-CLAUDE BERT, *Statistique en sciences humaines : procédures naturelles*, Dunod, Paris, 1987, 190 p. (Irina Gavrilă) 540

ȚĂRILE ROMÂNE ÎN LUMEA EUROPEANĂ (SECOLELE XVI — XVII)

PETRU RAREȘ ÎNTRE SULTAN ȘI LUMEA CREȘTINĂ ÎN 1541 — 1542, DUPĂ NOI IZVOARE POLONE

—Solia „hatmanului” Petru Vartic din 1542 — (I)

CONSTANTIN REZACHEVICI

Abia în a doua domnie Petru Rareș se înfățișează cu adevărat ca cel mai însemnat urmaș al lui Ștefan cel Mare.

Cu prilejul publicării celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș în volumul care i-a fost dedicat în 1978, îmi asumasem sarcina viitoare a editării integrale măcar a celor mai înscunstate documente polone inedite, folosite acolo, în frunte cu interesanta relatare a soliei „hatmanului” Petru Vartic la curtea polonă din vara anului 1542. Aceste documente referitoare la ani deosebit de semnificativi pentru istoria țărilor române — 1541 — 1542 —, fac parte din varianta principală, singura completă, a prețioasei colecții de documente *Acta Tomiciana*, variantă altfel necunoscută cercetătorilor noștri, pe care am microfilmât-o mai demult, și din care am publicat în timp și alte izvoare, precum și din bogatul fond al Bibliotecii Jagiellone din Cracovia. Împrejurările, cum se întâmplă adesea în munca științifică, au făcut ca abia acum să pot restitui integral în anexă (text și traducere) o seamă din amintitele documente, din altele reproducind pasaje semnificative în textul studiului care le valorifică pe toate.

★

Adesea domnii români, aflați la hotarele unor mari împărății s-au aflat în situații dificile, nevoiți să folosească după împrejurări, spada sau diplomația pentru apărarea libertății sau pentru recunoașterea autonomiei țării lor. Ambele domnii ale lui Petru Rareș au început (în 1527, ca și în 1541) în momente grele pentru Europa creștină: după zdrobirea regatului maghiar la Mohács (1526), urmată de pregătirea expediției lui Suleiman Magnificul spre Viena (1529), respectiv transformarea Budei în „pașalic” (1541); *anii 1541 — 1542 fiind adevărate momente de răscruce în istoria politică a țărilor române, ca de altfel a întregii Europe centrale și răsăritene. Experiența înfrângerii sale de către sultan, în condițiile alianței acestuia cu regele Poloniei, în 1538, a jucat în cazul lui Rareș un rol hotărâtor în formarea concepției politicii sale externe, în vremea celei de a doua domnii (1541 — 1546).* Principala trăsătură caracteristică a acesteia a fost fără îndoială păstrarea pe față a relațiilor bune cu Suleiman Magnificul, în vreme ce în

taină erau căutate stăruitor alianțe cu puterile creștine interesate în lupta antiotomană. Dind dovadă de această dată de maturitate politică, pentru a nu periclita soarta țării și a doamnei, Petru Rareș a hotărât să ascundă cu multă grijă relațiile sale cu statele creștine, alături de care pregătea ridicarea la luptă, pînă la apariția unui aliat cu adevărat de nădejde, împreună cu care să obțină victorii hotărîtoare împotriva forțelor otomane.

Pe bună dreptate, ținînd seama de slăbiciunea forțelor creștine antiotomane, Petru Rareș a reușit să păstreze bunăvoința sultanului, furnizîndu-i știri lipsite de importanță despre Ferdinand I de Habsburg sau Isabela, văduva regelui Ungariei Ioan Zápolya și fiică a regelui Poloniei Sigismund I cel Bătrîn, în vreme ce pe alte căi trimetea informații esențiale lui Ferdinand, finanțînd totodată, în bună măsură, în 1542, oastea antiotomană condusă de Joachim II de Brandenburg ¹. *Acest abil joc diplomatic a cărei miză era însăși soarta țării și a domniei, nu a fost însă înțeles de contemporani, și în chip ciudat nici de către istorici, care în baza puținelor izvoare cunoscute pînă nu demult, au căutat felurite explicații acestei aparente „contradicții” din politica externă a celei de a doua domnii a lui Rareș.*

Documentele inedite din anii 1541—1542, pe care le-am descoperit în Polonia, aruncă o lumină nouă asupra adevăratelor sentimente ale lui Petru Rareș față de lumea creștină, deslușind limpede raportul dintre aparență și realitate în politica sa externă. Această deslușire o datorăm lui Rareș însuși, care prin scrisori și solii — între care și cea a „hatmanului” Petru Vartic, din 1542, de care ne vom ocupa pe larg mai jos — urmărea să lămurească pe regele Sigismund I, aliat al lui Suleiman Magnificul încă din 1533 ², asupra cauzelor care l-au determinat în 1542 să-și modifice atitudinea față de sultan, care, aparent binevoitor, îi redase domnia cu peste un an în urmă.

CONDIȚIILE RELUĂRII DOMNIEI. PROMISIUNILE LUI SULEIMAN MAGNIFICUL (1541)

La capătul unui an (1540) petrecut la Constantinopol, după stăruitoare intervenții și mari sume cheltuite, Petru Rareș obținea recunoașterea domniei în Moldova, „pe care atotputernicul Dumnezeu s-a îndurat să ne-o dea nouă din mila sa și din minile împăratului turcesc” ³, acțiune facilitată de asasinarea lui Ștefan Lăcustă și răscoala antiotomană a noului domn, Alexandru Cornea, vizînd redobîndirea ținuturilor moldovene ocupate de turci în 1538 ⁴. Ceea ce gruparea boierească condusă de Mihu „hatmanul” și Trotușan logofătul urmărea să obțină pe calea armelor (*reîntregirea Moldovei*) sub conducerea tinărului și neexperimentatului Alexandru Cornea, pentru a justifica aspirațiile ei la conducerea țării, dobîndise Petru Rareș la Poartă, pe cale pașnică. „Dacă nu aș fi plătit din averile mele pentru a redeveni domn — mărturisește cu mult simț politic Rareș regelui Poloniei la 22 ianuarie 1542 — locul meu ar fi fost ocupat de un turc, ca și la Buda” ⁵, fiind evident că în ajunul campaniei care va duce la transformarea Ungariei centrale în „pașalic” (1541), Suleiman Magnificul ar fi reprimat cu hotărîre răscoala izolată a lui Alexandru Cornea, pornită de fapt din interesul grupării boierești amintite și lipsită de sprijinul poporului.

În <ianuarie> 1541 sultanul informează pe regele Poloniei concomitent despre moartea lui Ștefan Lăcustă și acordarea voievodatului Moldovei lui Petru Rareș, „cu toate precum a fost în timpul domniei tatălui său

(Ștefan cel Mare — *n.a.*) și a bunicului său (Alexandru cel Bun — *n.a.*), în care hotărâre l-au ținut acei înaintași ai săi [...] cum a fost la început”⁶, ceea ce *stricto sensu* poate fi interpretat ca intenție, cel puțin afirmată (deși greu de crezut) de restituire a teritoriilor ocupate de turci în 1484 (Chilia și Cetatea Albă) și 1538 (Tighina), dar și de recunoaștere a stăpînirii Pocuției, cedată fortuit de Petru Rareș polonilor, prin tratatul de la Hotin din august 1538, al cărui text l-am publicat mai demult⁷. Însuși Rareș mărturisea regelui polon la 25 mai 1541, într-o scrisoare aflată în Polonia, pe care o publicăm cu acest prilej, că după ce sultanul „a văzut și a luat în seamă dreptatea noastră, precum că sîntem prea puțin vinovați, mișcat de milă pentru noi, ne-a dăruit din nou Țara Moldovei”⁸. Iar ceva mai tîrziu informa pe rege că Suleiman Magnificul „nu mă socotește ca pe o slugă, ci ca pe un fiu”⁹. Ca o confirmare, Husein aga, care l-a însoțit pe Rareș la Suceava, scria regelui Poloniei după 10 martie 1541, că sultanul nu numai că i-a acordat acestuia voievodatul Moldovei în condițiile în care a fost stăpînit de tatăl și bunicul său, „și în granițele în care au avut ei acest voievodat”, ci totodată „i-a arătat tare mare cinste, încît de demult n-a fost arătată de către m.s. împăratul nimănuia asemenea cinste”¹⁰.

Într-adevăr, sultanul îi acordase domnia în condiții mult mai avantajoase decît se credea pînă nu de mult în istoriografia noastră. La 28 ianuarie 1541, cînd se afla încă la vadul de la Silistra, în drum spre Moldova, Petru Rareș anunța pe bistrițeni că Suleiman Magnificul: „mi-au dat înapoi Moldova, țara noastră, întocmai cum am avut-o și înainte și, pe deasupra, în Transilvania ceea ce am ținut mai înainte”¹¹.

Aceasta însemna recunoașterea de către Poartă a stăpînirii lui Rareș asupra Moldovei, în hotarele dinainte de 1538, dar și asupra posesiunilor sale din Transilvania, între care se număra și Bistrița.

Domnul n-a socotit această recunoaștere o vorbă în vînt. Drept dovadă, agentul său diplomatic, diacul Nicolae Burlă, trimis la regele polon¹², o dată cu spahiul Iusup, omul de încredere al sultanului¹³ relata înainte de 28 martie 1541, castelanului de Belz, N. Sieniawski, că sultanul l-a iertat pe Rareș și i-a întors țara ce i-o luase și Tighina, cu teritoriul din jur, răpit în 1538, numai să plătească 10000 de zloți drept răscumpărare pentru cetatea de piatră ridicată acolo, între timp, de turci¹⁴. Domnul roagă pe Sieniawski să-i susțină cererile pe lingă Sigismund I și sfetnicii acestuia, iar regelei îi cere împrumut cîteva mii de zloți pentru răscumpărarea cetății Tighina și alte cheltuieli¹⁵. Așadar, în primele luni de domnie, Petru Rareș credea în posibilitatea ca Suleiman Magnificul să-și respecte promisiunile.

Chiar în octombrie același an, 1541, după înlăturarea în vară a „căpitanului general” al Transilvaniei, Ștefan Mailat¹⁶, domnul a cerut reginei Isabela, văduva lui Ioan Zápolya, restituirea cetăților Ciceu și Cetatea de Baltă, *solul său menționînd expres că i-au fost făgăduite de sultan*¹⁷. protectorul ei. La 19 noiembrie 1541, Isabela scria palatinului de Cracovia, Petru Kmita: „Acum iată că și voievodul Moldovei amenință că va intra cu oaste mare și va lua în putere cetățile sale Ciceu și Cetatea de Baltă”¹⁸. De altfel, mai tîrziu, pornind de la făgăduiala sultanului, Petru Rareș va folosi împrejurările amestecului lui Suleiman Magnificul în Ungaria, cele patru campanii anuale (1541—1544) organizate de el în

Transilvania sub pretextul ajutorării oștilor otomane, fiind în realitate destinate redobândirii posesiunilor sale ardelenene, răpite de Ioan Zápolya ¹⁹.

În schimbul redării domniei în condițiile favorabile amintite, sultanul i-a cerut doar să vină la Poartă o dată la trei ani ²⁰, cerință pe care Rareș n-o va respecta, un tribut inițial de 12.000 de scuzi (florini) pe an ²¹, cifră identică, de altfel, cu cea plătită în Țara Românească de Radu Paisie ²², stabilită nu la 1541, cum s-a crezut ²³, ci în timpul lui Ștefan Lăcustă ²⁴, și trimiterea la Poartă a fiului său mai mare ca ostatec ²⁵, condiție pe care o îndeplinesc la vremea sa și Ștefan cel Mare. *Ținând seama de promisiunile făcute de Suleiman Magnificul cu prilejul acordării domniei, vizînd reîntregirea Moldovei, și de condițiile relativ ușoare puse lui Rareș cu acest prilej, sîntem departe de părerea acreditată pînă nu demult în istoriografia noastră, după care „Niciodată pînă atunci țara nu fusese atît de umilitor înfeudată intereselor Porții”* ²⁶, *așadar în condiții mult deosebite de perioada dinainte de 1541.*

Faptul că Petru Rareș a obținut la Poartă pe cale pașnică ceea ce boierimea, de acord sub acest aspect cu gruparea condusă de Mihai Hatmanul, urmărea să dobîndească într-o perspectivă foarte nesigură pe cale militară, sub conducerea lui Alexandru Cornea, explică însuflețirea cu care, — după cronicarul contemporan Macarie — „toată mulțimea boierilor moldoveni, dacă au prins de veste, s-au revărsat [...] lăsînd în părăsire pe nenorocitul Cornea și ca înaripați au ajuns la Brăila și au primit cu brațele deschise pe domnul lor...” ²⁷.

SCHIMBAREA ATITUDINII LUI PETRU RAREȘ FAȚĂ DE SULEIMAN MAGNIFICUL

Ar fi greu de precizat momentul anume cînd Rareș s-a convins că Suleiman Magnificul nu-și va respecta promisiunea privind redarea Tighinei și a ținutului din jur. Ieronim Lasky, agentul la Poartă a lui Ferdinand I, regele romanilor, s-a grăbit desigur, în februarie 1541, să anunțe pe stăpînul său că Petru Rareș se va răzvrăti, neîmpăcîndu-se cu pierderea Moldovei de Jos ²⁸. Era o simplă părere bazată pe cunoașterea firii și acțiunilor lui Rareș *din vremea primei domnii*. Dar *din 1541, Petru Rareș acționează cu totul altfel*, și prudența sa în relațiile cu Poarta seamănă mult cu cea manifestată de marea sa părinte după 1486. Desigur, cum o vor dovedi legăturile sale tainice din anul 1542, ferindu-se să repete greșeala din prima domnie, de a se declara pe față împotriva sultanului, fără alianțe de nădejde în lumea creștină, Rareș era dispus *la momentul potrivit* să treacă de partea lui Ferdinand I, sau a oricărui monarh creștin, care ar fi pornit la luptă antiotomană. Însă în prima jumătate a anului 1541 e prea prudent pentru a se angaja *fățîș*, răspunzînd invitației lui Toma Nádasdy, comitele proimperial de Făgăraș, de a trimite delegați la dieta de la Regensburg, care urma să ia măsuri pentru lupta antiotomană ²⁹. Cu atît mai mult, cu cît în cursul anului 1541 încă mai spera ca Suleiman Magnificul să-și respecte promisiunile pe care i le făcuse o dată cu redarea domniei.

Domnul avea și un alt motiv, deloc neglijabil de a păstra *pe față* la începutul domniei, relațiile bune cu Suleiman Magnificul. Prin mijlocirea acestuia, Rareș urmărea să încheie relații pașnice cu regele Poloniei Sigis-

mund I, care o bună parte a anului 1541 a refuzat cu hotărâre să primească orice solie a domnului ³⁰. Într-adevăr, Suleiman Magnificul a luat întotdeauna partea lui Petru Rareș în vremea celei de a doua domnii, în conflictele cu regele polon sau cu fiica acestuia Isabela din Transilvania ³¹. Ca atare, în scrisoarea lui Petru Rareș din 25 mai 1541, adresată lui Sigismund I, pe care am aflat-o în Polonia, domnul face apel la rege să respecte dorința lui Suleiman Magnificul privitoare la buna înțelegere cu el: „Așadar, cît timp vom mai fi în viață, voim să încheem cu aceeași preasfințită maiestate a voastră o prietenie și o înțelegere veșnică și de o parte și de alta, numai să se facă pe voia preaputernicului nostru stăpîn...” ³².

Cu toate că Rareș invocă legătura sa cu sultanul, nu uită să strecoare printre rindurile aceleiași scrisori afirmația adevăratelor sale sentimente față de lumea creștină: „*Pentru că ni se cade să slujim pe acest prea puternic împărat (sultanul — n.a.) și să-i slujim, noi nu voim cîtuși de puțin să ne desprindem și să ne înstrăinăm de creștinătate*” ³³. Această interesantă informație dovedește limpede orientarea *interioară* a domnului spre lumea creștină, încă din primele luni ale celei de a doua domnii.

Spre sfîrșitul anului 1541 Petru Rareș își *exteriorizează* această orientare. Solul său Avram Banilovschi (din Bănila), staroste de Cernăuți, care așteptase în zadar la Cracovia între 30 iunie — 9 iulie 1541 să fie primit de rege ³⁴, se îndreaptă în decembrie spre N. Sieniawski, castelanul de Belz. Identificată cu solia moldovenească nenominalizată de la sfîrșitul anului 1541, amintită în cronica lui Bielski ³⁵, dar contopită cu cea următoare a lui Avram la același Sieniawski, de la sfîrșitul lui ianuarie 1542 ³⁶, solia din decembrie 1541 poate fi acum cunoscută după o relatare în limba polonă, inedită, asupra ei, trimisă la 22 decembrie 1541 din Osiek de N. Sieniawski reginei Bona Sforza, pe care am aflat-o la Biblioteca Universității Jagiellone din Cracovia. Conform acesteia, în legătură cu orientarea politică a lui Rareș, Avram Banilovschi declară că „*stăpînul meu (Petru Rareș — n.a.), cu vecinul său, cu voievodul muntelesc (Radu Paisie — n.a.) bucuroși [...] ar sta [...] mai bucuroși cu creștinătatea decît cu păgîni*” ³⁷. Relatare foarte semnificativă!

O lună mai tîrziu, la 21 ianuarie 1542, Avram Banilovschi se prezintă din nou înaintea lui Sieniawski. La textele deja cunoscute despre această solie ³⁸, putem adăuga acum o altă relatare polonă, inedită, a castelanului de Belz în legătură cu aceasta, descoperită în aceeași bibliotecă a Universității Jagiellone. Referitor la poziția lui Petru Rareș, N. Sieniawski consemnează astfel relatarea solului moldovean: „A mai spus că: „Deși stăpînul meu se află în puterea împărătească (otomană — n.a.), dar este un creștin și ar dori domnilor creștini ca să-și poarte mai bine de grijă decît prima dată (aluzie la pierderea Budei — n.a.) [...]”. A mai spus că: „Stăpînul meu ar sta bucuros cu inima lingă domnii creștini, dacă ar vedea rînduială la ei, și cu toate că acum e lipsit de toate, și de bani și de oameni și de cai și de toată averea sa, totuși spune că vrea să stea cu inima și cu bună voința sa de partea lor” ³⁹.

La sfîrșitul lui ianuarie 1542 Avram Banilovschi a fost primit în cele din urmă și de către regele Sigismund I. Prin el Rareș și-a expus relativ deschis părerea asupra relațiilor cu Imperiul otoman. Pînă la campania din 1538 Moldova „a fost poarta și cheia acestor țări a Ungariei și a Poloniei, și nu numai a acestor două țări, ci și a altor țări creștine, și a fost țara

întreagă și de Dumnezeu păzită”. Părăsită de Ungaria și Polonia, la 1538 turcii „au răsturnat poarta, au rupt cheia Moldovei și culmea pentru toate țările creștine”. A urmat apoi cucerirea Budei, iar acum vor să dobândească Transilvania, Cehia, Polonia, „să înghită toată creștinătatea, ca să nu mai fie nimic din creștinătate”. Ca atare, Rareș îi cere regelui Sigismund I „ca unui prieten al nostru⁴⁰ mai mare și mai bătrîn (avea 76 de ani — n.a.), rînduiți bine și sfătuiți-vă bine și uniți-vă ca să-i fie bine creștinătății”. Cît despre poziția sa între turci și creștinătate, aceasta e sugestiv exprimată : „*Iar eu, dacă aș vrea să fac ceva (singur — n.a.), încă nu pot, căci sînt foarte slăbit și scărmanat, ca oaia de lup. Dar și așa eu nu vreau să mă despart de creștinătate pînă la moarte, căci îmi pare tare rău să părăsesc creștinătatea, deoarece, după pedeapsa dumnezeiască, pe care Dumnezeu mi-a fost trimis-o pentru păcatele mele (în 1583 — n.a.), am mers și în Turcia și am văzut și am cunoscut că nu-i bine să trăiești cu ei, ca oaia cu lupul. Dar dacă eu aș fi liber, nimeni n-ar aduce servicii mai mari de cum le-aș aduce eu. cu voia Domnului, creștinătății*”. Prudent în ceea ce privește propria angajare, în această etapă, la începutul anului 1542, Petru Rareș cere capetelor încoronate ale Europei prin mijlocirea regelui Poloniei : „dacă aveți acum vreo putere, rînduiți și sfătuiți-vă, căci acum este timpul și vremea bună pînă la primăvară, ca să se poată smulge ceva”⁴¹. Prin viu grai, solul său, Avram Banilovschi, trebuia să ceară regelui Poloniei, să nu informeze pe turci despre cele relatate de Rareș⁴². Precauție inutilă. Sigismund I cel Bătrîn e și mai prudent decît Rareș, grăbindu-se să-l asigure „că le va păstra în taină”, făgăduind vag, că într-un viitor nedefinit „va binevoi și el să se poarte așa cum se va cuveni unui domn bun și unui rege creștin”. Altfel spus, față de Suleiman Magnificul, rămîne credincios „înțelegerii prietenesci dintre ei”⁴³.

Tot în ianuarie 1542, cu un spor de prudență, Rareș își vadește și în altă direcție adevăratele sentimente. De data aceasta la 26 ianuarie 1542 solii săi acuză înaintea dietei ardelene pe G. Martinuzzi, locotenent regal al Transilvaniei, că a dat Buda sultanului⁴⁴, avertizînd pe delegați : „Dacă. însă vă veți încrede în el, și pe voi o să vă dea în miinile sultanului”⁴⁵. Căci între timp însă evenimentele se precipitaseră. Suleiman Magnificul ocupase Buda (29 august 1541)⁴⁶, creînd pașalicul cu același nume, regina Isabela, cu fiul ei nevîrstnic, Ioan Sigismund, se stabiliseră la Lipova⁴⁷, iar Rareș acționînd sub pretextul poruncii sultanului⁴⁸, împreună cu Radu Paisie și Ahmed Cuciuc Bali beg, înlăturase în iulie 1541 pe Ștefan Mailat, căpitanul general al Transilvaniei, un vechi inamic al său⁴⁹.

Ca și în celelalte campanii în Transilvania din 1542—1544, în realitate, Petru Rareș a procedat și de această dată după interesul său. Cum a izbutit să eludeze porunca sultanului de a participa la campania asupra Budei, și stăruințele pe care le-a depus pînă în vara anului 1541, pentru a-l determina pe Suleiman Magnificul să-și respecte promisiunile pe care i le făcuse la redarea domniei, aflăm dintr-un alt izvor polon pînă acum inedit : scrisoarea adresată la 26 ianuarie 1542 reginei Bona Sforza de N. Sieuiawski, castelanul de Belz, în legătură cu cea de-a doua solie la el a lui Avram Banilovschi.

La 21 a lunii acesta i-a relatat lui Sieniawski că în vara trecută : „Împăratul turcilor a trimis la același voievod al Moldovei, poruncindu-i să se

pregătească de plecare în Ungaria. Acela (Petru Rareș — *n.a.*), aflindu-se încă acolo solul turcilor, a poruncit să se taie pădurile și să se gătească drumul spre Ungaria <și spre> cetățile foste ale sale, Ciceu și Cetatea de Baltă, pe care strălucitul rege Ioan <Zápolya> le alipise cândva regatului Ungariei. Și îndată ce solul împăratului turcilor a ieșit <din țară>, a încetat cu tăierea pădurilor și și-a trimis solul său la cezarul turcilor...”. Solul moldovean a fost expediat la Poartă, „în treaba redobândirii cetăților sale (Ciceu și Cetatea de Baltă — *n.a.*), pe care strălucita regină a Ungariei (Isabela — *n.a.*) nu se îngrijise să i le înapoieze ⁵⁰ și amină. Totuși <sultanul a îngăduit ca> stăpînul său să-și redobîndească și să aibă iarăși acele cetăți ale sale cu orice chip, necruțîndu-și nici un fel de osteneți și cheltuieli⁵¹. A mai zis (Avram Banilovschi — *n.a.*) că stăpînul său vrea să aibă Tighina și are și făgăduință de la împăratul turcilor, numai să plătească și să aducă cezarului cheltuiala zidirii <cetății>” ⁵².

Este puțin probabil că pînă în ianuarie 1542 Rareș nu dispunea de 10000 de galbeni, prețul răscumpărării cetății de piatră construite de turci la Tighina, după 1538. Deși Avram Banilovschi solicita regelui împrumutul bănesc, cerut încă din anul trecut ⁵³, totuși, numai cîteva luni mai tîrziu Petru Rareș era în stare să împrumute pe Joachim II de Brandenburg, conducătorul coaliției imperiale antiotomane, cu uriașa sumă de 200000 de florini, jumătate în bani, jumătate în natură, *ceea ce explică în realitate nevoia sa de numcrar*. Desigur Suleiman Magnificul era cel care, îngăduind lui Rareș să-și redobîndească cu forțe proprii posesiunile din Transilvania, trăgăna la nesfîrșit înapoierea Tighinei; în ianuarie 1542, această promisiune făcută lui Petru Rareș la redarea domniei, rămînînd tot în stadiul de făgăduință ⁵⁴.

La sfîrșitul anului 1541, domnul Moldovei era desigur lămurit asupra felului de cum Suleiman Magnificul înțelegea să-și respecte promisiunile și nu e de mirare că în partea finală a instrucțiunilor redactate pentru solia din ianuarie 1542 a lui Avram Banilovschi, Rareș *menționează că deși slujește pe sultan preferă ca țara sa să nu aibă drept vecini decît stăpînitori creștini* ⁵⁵. De altfel, și prin solii trimiși la marele cneaz al Moscovei Ivan cel Groaznic, în toamna aceluiași an, Petru Rareș se plîngea că Suleiman „i-a înapoiat două părți din țara Moldovei, iar a treia parte a luat-o sultanul pentru sine, precum și trei sute de mii de zloți roșii, pe lingă darea pe care i-o dă anual” ⁵⁶. În plus, haraciul însuși, care oficial după chitanța de plată pentru anul financiar 1 mai 1542 — 1 mai 1543, înregistrată la 30 aprilie 1543 la Poartă, se ridica la 825000 aspri an, ceea ce la echivalența 55 de aspri pentru 1 florin ungurese însemna 15000 de florini ungurești pe an ⁵⁷, fusese practic, dacă nu oficial, sporit încă de la sfîrșitul anului 1541 ⁵⁸. Majorarea s-ar fi produs, după o părere mai nouă, pornindu-se de la răscumpărarea teritoriului a 35 de sate dintre Tighina și Cetatea Albă, anexat de Suleiman Magnificul în 1538, pe care neînțelegîndu-se la hotărnicie, Rareș s-a obligat să-l răscumpească cu 30000 de galbeni, din care la sfîrșitul anului 1541 plătise 10000, urmînd să achite restul în 1542 ⁵⁹, fapt pentru care și cere la sfîrșitul lui mai 1542 20000 de zloți regelui Poloniei ⁶⁰. Ulterior, după documentul turcesc din 19 mai 1552, situația a fost reglementată prin dublarea haraciului (30000 de galbeni), statornicită oficial în orice caz după 30 aprilie 1543 ⁶¹. Observăm, la rîndul nostru, că sultanul care sporiște haraciul lui Ștefan Lăcustă la 15000 de galbeni, cum aminteam mai sus,

ar fi vrut să-l dubleze sub un pretext oarecare încă de pe vremea acestuia, o relatare polonă din aprilie 1539 bazată pe știri transmise chiar de Ștefan vodă, menționând că „Soliman ar fi cerut, peste haraci, vreo 15000 de galbeni pentru Pocuția” !⁶²

În aceste condiții se înțelege că Petru Rareș a acceptat cu ușurință în martie 1542 propunerea de alianță, *deocamdată secretă*, făcută de Joachim II de Brandenburg, comandantul trupelor imperiale în campania pe care o pregătea Ferdinand I pentru eliberarea Budei.

REALITATE ȘI APARENȚĂ ÎN RELAȚIILE LUI RAREȘ CU STATELE CREȘTINE ȘI POARTA ÎN 1542

Teama puternică care a cuprins Europa centrală în fața înaintării lui Suleiman Magnificul s-a reflectat între altele în scrisoarea puternicului elector al Saxoniei, Johann Frederic I cel Mărinimos adresată voievodului Cracoviei Petru Kmita. Menționată în corespondența lui Petru Gamrat, arhiepiscopul de Gniezno, cu regele din 17 ianuarie 1542, păstrată în Polonia, din scrisoarea electorului se „putea cunoaște cât de mult oamenii aceia (din ducatul Saxoniei — n.a.), înfloritori în privința armelor și a oștenilor și sălășluind în locuri foarte întărite prin așezare și prin meșteșug se tem și cât tremură de dușmanul turc încă îndepărtat, îngrijorați fiind cu privire la mîntuirea și nevătămarea lor”. Statele germane — continuă P. Gamrat în corespondența amintită — „s-au înțeles să îndeplinească în comun planul războiului împotriva dușmanului obștesc”, plan care a fost chiar tipărit, ajungînd printr-un dregător polon pînă la Sigismund I. Și ungurii care nu se mai încred în turci caută protecția „oștilor sigure și gătite ale regelui Ferdinand”. În vederea constituirii coaliției antiotomane, Ferdinand I de Habsburg, regele romanilor, nu s-a dat în lături să meargă însoțit doar de 20 — 30 de călăreți la ducele Saxoniei și împreună cu acesta la landgraful de Hessa, dușmanii săi, „în chip de jeluitor ; aceasta în scopul de a dobîndi mai lesne ce vrea prin sprijinul lor în dieta de la Spira”⁶³.

La rîndul său, Joachim II de Brandenburg s-a adresat direct lui Petru Rareș printr-o solicitare tainică întărită cu jurămint, așa cum nu procedase față de socrul său, regele Poloniei. Spre deosebire de acesta din urmă, care nu a manifestat nici o dorință de participare, Rareș a aderat cu ușurință la coaliția antiotomană, hotărîtă în dieta de la Spira (Speyer)⁶⁴, încheind la Suceava, la 1 martie 1542, un *tratat secret* de alianță cu markgraful de Brandenburg, ales comandant militar suprem al coaliției din cadrul Sfîntului Imperiu romano-german, „care a și plecat deja și se află în drum cu mare oaste de creștini” în vederea alungării turcilor din Ungaria⁶⁵.

Spre a scăpa de sub ascultarea Imperiului otoman, afirmă Rareș în acest tratat, „a căpăta înapoi cetățile și posesiunile noastre” și a intra în legături confederative (nu de vasalitate) cu Imperiul romano-german, domnul își lua sarcina să informeze pe markgraful de Brandenburg despre forțele otomane în tot cursul războiului, în condiții favorabile să întoarcă armele împotriva turcilor, și chiar de se va putea să-l captureze viu sau mort pe sultan, iar pentru întreținerea oastei creștine să vindă 30000 de vite, trimise prin Polonia⁶⁶.

Tratatul n-a rămas literă moartă, mai mult, *prin sumele trimise, Petru Rareș a preluat practic în bună măsură sub raport bănesc sarcina întreținerii oștii de mercenari conduse de markgraful de Brandenburg*. La 24 iunie, din Viena, Joachim II atestă primirea din partea domnului a 200000 de florini ungurești (!), sumă foarte mare, jumătate în bani gata, jumătate din vite vindute în Polonia ⁶⁷. Doar patru zile mai târziu, Joachim dă o nouă adeverință pentru 300000 de galbeni, reprezentând suma ce se obliga s-o dea lui Rareș la sfârșitul campaniei, în condițiile respectării tratatului de la 1 martie ⁶⁸. Iar la 6 iulie 1542, din tabăra de lângă Viena, el confirmă tratatul semnat de Rareș la 1 martie, recunoscând că a încheiat cu acesta „o confederație și oarecare pacte atingătoare de trebi secrete ce are să pue în lucrare numitul principe” ⁶⁹.

În chip firesc, secretul acestor tratative n-a putut fi în întregime păstrat, și astfel legatul apostolic din Viena scria la 1 iulie 1542 la Roma că Ferdinand I va avea un ajutor însemnat din partea moldovenilor, oameni curajoși și foarte războnici, care pot ridica 40000 de călăreți ⁷⁰, iar la 22 septembrie nunțul apostolic din Viena relatează despre o „înțelegere secretă” a lui Rareș cu Ferdinand I ⁷¹. Aceasta nu era însă pe placul domnului Moldovei, care nu voia să periclitaze soarta țării și a sa, atrăgându-și înaintea de vreme minia lui Suleiman Magnificul. Faptul iezultă limpede din cererea adresată de domn prin solul său, Iacob Fischer din Viena, trimis la 29 august 1542, lui Joachim II de a-i expedia, la rîndul său, solii modeste, pentru a nu „bate la ochi”, de a nu-l lăuda față de unguri (referire îndeosebi la conducerea Transilvaniei), „căci nu prea voiește ca pentru aceasta să fie pîrît turcului”, iar vitele le va trimite prin Polonia „ca să nu se bage de seamă” ⁷².

Pentru ca sultanul să nu creadă zvonurile despre aceste tratative, care urmau să schimbe în viitor radical orientarea externă a Moldovei, Rareș a recurs la începutul anului 1542 la manevre diplomatice care ascundeau față de Suleiman Magnificul *legăturile sale reale cu forțele antiotomane*. Despre aceste manevre diplomatice, aflăm date interesante într-o scrisoare din 8 martie 1542, adresată de regina Isabela, văduva lui Ioan Zápolya, tatălui său, Sigismund I, relatate pe care am aflat-o în Polonia. Regina văduvă menționa că a fost informată de Radu Paisie, domnul Țării Românești ⁷³, că Petru Rareș „a fost chemat la Poarta împăratului, dar a pricinuit că nu poate veni, fiindcă se teme să nu-și piardă țara sa, în care a încredințat (pe sultan — *n.a.*) că maiestatea voastră luminată (regele Poloniei — *n.a.*) va intra cu oaste și o va ocupa”. Aceasta constituie evident pretextul neprezentării lui Rareș la Constantinopol, după obligația care îi fusese impusă, cum am văzut la revenirea în domnie, iar informațiile false despre intențiile agresive ale lui Sigismund I și Ferdinand I, pe care domnul le vehicula încă din anul trecut ⁷⁴, erau menite să ciștige încrederea sultanului ⁷⁵. „Apoi — continuă scrisoarea Isabellei, care nu cunoștea jocul diplomatic al lui Rareș — a mai pîrît ⁷⁶ că maiestatea voastră a uneltit cu strălucitul domn rege al romanilor (Ferdinand I — *n.a.*) împotriva cezarului (Suleiman Magnificul — *n.a.*) și și-a trimis oastea sa spre Buda. Ne-a învinuit și pe noi că ne-am împăcat cu strălucitul domn rege al romanilor. Și a încredințat că omul său a fost de față la această împăcare” (decî Rareș știa despre existența tratatului de la Gilău, din 29 decembrie 1541 ⁷⁷ — *n.a.*). Necunoscînd așadar *adevăratele intenții* ale lui Rareș, Isabela acceptă sfatul lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, de a trimite un

sol cu dezvinovățiri la Poartă, și îl sfătuiește pe tatăl său, regele Poloniei, să facă același lucru ⁷⁸. Ultimii trei, ca de altfel și Gh. Martinuzzi ⁷⁹, nu bănuiau manevrele lui Rares menite desigur a masca în ochii sultanului legăturile sale cu Ferdinand I și cu Joachim II de Brandenburg. Ca atare, Sigismund I s-a grăbit să trimită la Constantinopol, chiar în martie (oricum mult înainte de 7 aprilie 1542) o solie condusă de Nicolae Armeanul, tălmăciul său de limbă turcă ⁸⁰, dar în secret și agent imperial ⁸¹, desigur pentru a se „curăți de învinuirile” lui Rares, după cum suna sfatul fiicei sale. În orice caz, Sigismund I fusese avertizat de domnul Moldovei încă din ianuarie 1542, prin Avram Banilovschi, că „*eu pot să fiu foarte util prietenului meu și foarte periculos pentru inamicul meu*” ⁸².

Între timp, ca urmare a misiunii lui Avram la curte de la sfârșitul lui ianuarie, amintită mai sus, regele Poloniei a trimis la începutul lui februarie 1542 prima solie oficială la Rares în această a doua domnie, prin Matei Włodek, stegarul Cameniței ⁸³. Și de data aceasta deși domnul moldovean era informat despre trimiterea de către rege a lui Nicolae Armeanul la Poartă, care trecut pe la curtea sa, unde a și fost reținut un timp, și-a vădit din nou înclinarea spre creștinătate. Între „pricinile tainice” pe care le-a discutat cu Matei Włodek în martie 1542, Rares i-a mărturisit că urmează să-și trimită fiul ostateg la Constantinopol, după ziua Sf. Gheorghe (23 aprilie) și acest fiu, cel mai mare dintre feciorii în viață ai domnului, pe nume Alexandru — după relatarea lui Petru Vartic pe care o vom prezenta mai jos, altfel necunoscut în istoriografia noastră ⁸⁴ — *urma să fie sacrificat cu bună știință de părintele său, căci „dacă ar vrea să fie voia Domnului și înțelegerea domnilor creștini, nu mi-ar păsa nici de fiu, numai ca eu să fiu de ajutor cu ceva domnilor creștini”*. Fără să-i mărturisească deschis lui Włodek, Rares se gîdea la apropiata sa participare la luptele antiotomane ale coaliției conduse de Joachim II de Brandenburg, pe care de altfel îl va încredința în curînd, că de se va ajunge la lupte cu Poarta, el nu se va da în lături să ia parte alături de creștini, „*deși are la turci ca ostateg un fiu pe care a trebuit să li-l trimită*” ⁸⁵. De altfel, ideea jertfirii moștenitorului său Alexandru, pare să-l fi obsadat pe Rares în primăvara și la începutul verii anului 1542, căci o amintește în cuvinte din ce în ce mai incisive și în discuția avută cu Nicolae Armeanul, solul regelui, la întoarcerea acestuia de la Poartă ⁸⁶, ca și în relatarea solului său Pop făcută ulterior înaintea lui Sigismund I ⁸⁷. După consemnarea soliei lui Petru Vartic, cum vom vedea, pare să fi existat chiar o înțelegere între tată și fiu în acest sens, Alexandru pledînd el însuși pentru sacrificarea sa, în cazul ridicării fățișe la luptă a tatălui său alături de coaliția creștină.

Deocamdată, în martie 1542 informînd pe Matei Włodek că sultanul a trimis meșteri pentru clădirea cetății Buda, e de părere că domnii creștini ar trebui s-o dărîme, „*căci dacă turcul se va așeza în Buda, tare greu le va fi atunci tuturor domnilor creștini*”. Ca atare îi îndemna pe aceștia „*să se ajute cît mai curînd între ei*” înainte de a fi alungați de turci din țările lor „*așa cum mi s-a întîmplat mie*”. Se plînge că regele nu-l ajută cu bani pentru „*răscumpărarea*” de turci (a ținutului amintit de lingă Tighina și a cetății de aici), iar cei care se află (protejați) „*după gardul meu sărac*”, adică nobilii poloni de la hotare, care „*îmi zic păstor de capre și țăran*”, vor vedea în curînd „*demnitatea serviciilor mele acolo unde va fi nevoie*” ⁸⁸, aluzie desigur la participarea sa la coaliția creștină care urma să elibereze

Buda, participare încă secretă, căci Rareș cunoaște legăturile pietenești dintre Sigismund I și Suleiman Magnificul, pe care încerca de altfel fără succes să le zdruncine.

În aprilie 1542 presiunea otomană s-a accentuat. Din interesantul raport inedit, aflat în Polonia, al delegației regale trimisă la Brațlav (Bracław) pentru stabilirea hotarului cu Imperiul otoman la răsărit de Nistru, redactat la 1 mai, după eşuarea acțiunii, rezultă că turcii urmăreau să ia nu numai pământuri de la răsăritul râului, din așa numitele Cîmpii Sălbatice din sudul Lituaniei, ci „și voievodului Moldovei i-ar lua, după aceste terenuri nepopulate, mult pământ peste Nistru, de la Soroca”⁸⁹. Rareș avertizase de altfel pe Sigismund I încă de la sfîrșitul lui ianuarie 1542, prin Avram Banilovschi, că sub pretextul hotărniciei, turcii ar vrea să ia Camenița, amenințînd astfel Hotinul său. Urmăresc de asemenea, să construiască două cetăți: Islamkerman și o alta pe Nistru „ori în fața Orheiului, ori în fața Sorociei”. Chiar solul turc care se afla la curte în același timp cu Avram n-ar fi decît un „mare spion”, „trimis să vadă locurile pentru cetăți”⁹⁰.

În aceste condiții Rareș e nevoit să-și respecte promisiunea de a-l trimite pe fiul său Alexandru ostateg la Poartă. Acesta a trecut Dunărea la 19 mai 1542⁹¹, ducînd cu sine multe daruri către sultan, știrea despre sosirea sa la Istanbul ajungînd prin Veneția pînă la Carol Quintul⁹². Plecarea fiului său cel mare peste Dunăre l-a îndurerat profund pe domn, care din perspectiva participării sale la coaliția condusă de Joachim II de Brandenburg îl socotea „ca mort”. Ca atare, deși nu și-a trădat legătura secretă cu alianța militară imperială, a insistat din nou ca regele Poloniei să se îndepărteze de sultan, trecînd de partea creștinilor, cu prilejul audienței pe care i-a acordat-o diplomatului polon Nicolae Armeanul, la întoarcerea acestuia de la Poartă, în ultima decadă a lunii mai 1542⁹³. Relatarea acestuia, înminată de altfel și trimisului imperial la Cracovia, Matias Loboczky, vădește clar adevăratele sentimente ale lui Rareș, menite să ajungă în primul rînd la urechile regelui Poloniei. „Și dacă aș vedea că vreun rege creștin s-ar ridica cu putere și credință împotriva turcilor, atunci m-aș alătura cu credință de el și l-aș ajuta din toate puterile (s.a.). Acum însă nu pot face altfel, căci nu am la cine să alerg, trebuie să fac ce poruncește turcul. Știu <bine> că a trebuit să-i trimit pe fiul meu <și că el> va trebui jertfit pentru creștini, dar și de aceasta nu mă îngrijesc deloc, de cînd fiul meu a fost dus peste Dunăre, din acea zi eu îl socotesc ca mort. Totuși eu păstrez aceeași hotărîre și părere nestrămutată ca să țin cu creștinii pînă la pieirea capului meu. Spune-i regelui Poloniei să nu se încreadă nicidecum în turci și în prietenia lor, căci eu sînt la ei și am de a face cu ei și am pătruns tainele gîndului lor și urzelile lor contra creștinilor”⁹⁴.

Îndemnuri la neîncredere în turci răzbat și din noua solie trimisă de Rareș la regele Poloniei printr-un anume Pop, după 19 mai 1542, probabil spre sfîrșitul lunii sau începutul celei următoare, desigur ca răspuns la cea a lui Matei Włodek. Domnul avertizează că turcii voiesc să se întindă în toate părțile, căci „nu le pasă de creștini, ca de cîini”, „au luat-o în sus spre Nistru”, năzuind spre Hotin și Camenița, și cu greu a răscumpărat Rareș partea ocupată din Țara de Jos (inclusiv Soroca), cu excepția Tiglinei, pentru care cere regelui un împrumut, de data aceasta de 20000 de

zloți. Insistă din nou ca regele Poloniei să-l sfătuiască pe Ferdinand I să recucerească Buda „s-o sfarme și să măture totul în Dunăre, ca turcii să nu se întărească acolo”. Planul turcilor ar fi să cucerească Moravia și de acolo să pornească spre Viena, iar după aceea în vreme ce unii vor rămâne la Buda, alții vor ataca Polonia, căci „de pace cu voi nu le pasă nici de un ban”. De dragul unirii cu creștinii nu i-ar mai păsa nici de fiul său ostăteac la Poartă : „*să moră pentru noi și pentru toți creștinii, cum au murit alții. Mai bine este a trăi cu creștinii în pace decât cu păgînii*”. Extrem de interesantă este afirmația domnitorului că „*turcii ne-au pus ca eu să fiu vilaem (guvernator — n.a.) între creștini și să țin cu ei <cu turcii>, dar eu n-am ținut de bună voie cu ei și nici nu voi ține, ci cu creștinii voi ține*”. Deși îl numește mereu pe regele Poloniei „prieten și vecin apropiat al nostru”, Rareș recunoaște deschis că „voi nu ne credeți, ci vă temeți de trădare, iar noi ne temem de voi să nu ne înșelați”, fiindcă în fond „pe noi ne-au dat creștinii (polonii la 1538 — n.a.) păgînilor”⁹⁵.

Astfel stînd lucrurile în domeniul relațiilor moldo-polone la începutul verii anului 1542, era necesară desigur trimiterea în Polonia a unei noi solii, conduse de data aceasta de un personaj de vază din rîndul apropiaților lui Petru Rareș, pentru atragerea lui Sigismund I cel Bătrîn în favoarea taberei antiotomane față de care domnul Moldovei n-ar fi putut acționa deschis de partea acesteia.

INSEMNAȚATEA SOLIEI „HATMANULUI” PETRU VARTIC. EXPUNEREA PLANURILOR DE RĂSCOALĂ ANTIOTOMANĂ ALE LUI PETRU RAREȘ DIN 1542

Documentul inedit păstrat numai în varianta completă a colecției *Acta Tomiciana* din Polonia, pe care îl publicăm însoțit de traducere în anexa acestui studiu, se referă tocmai la această solie reprezentativă trimisă de Petru Rareș la regele Poloniei, în iunie — iulie 1542. În fruntea ei se afla, spre deosebire de soliile precedente din această a doua domnie, un apropiat al domnului, unul dintre mării dregători ai țării, în chip semnificativ comandantul oastei, în plus cunoscut pentru orientarea sa proimperială : Petru Vartic. Una din figurile cele mai interesante din istoria Moldovei de la sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XVI-lea, care a intrat de altfel printr-o baladă care îi poartă numele, și în folclorul din mai multe ținuturi românești.

Fiu al unui diac Vartic, contemporan cu Ștefan cel Mare, de la care primise un sat în ținutul Cîligăturii⁹⁶, socotit așadar armean, cunoscător al limbii polone și desigur al celei latine⁹⁷, Petru Vartic era de origine modestă. Totuși între 1520—1529 apare ca slugă domnească, fiind deci considerat boier⁹⁸. În iulie 1533 poartă o solie însemnată a lui Petru Rareș către regele Poloniei Sigismund I la Vilnius (Vilna)⁹⁹, și desigur aceasta nu a fost singura sa misiune de acest fel. Despre o altă solie importantă îndeplinită în numele lui Rareș la curtea polonă, în septembrie 1538, aflăm abia acum din relatarea polonă inedită a lui N. Sieniawski către regina Bona, din 22 decembrie 1541, amintită și mai sus. Atunci, în decembrie 1541, Avram Banilovschi îi povestise lui Sieniawski că după încheierea tratatului și a jurămîntului de la Hotin de la 28—31 august 1538, între Petru Rareș și marele hatman Jan Tarnowski, în numele regelui Poloniei, *regle-*

mentare care de-atunci înainte a stat la baza legăturilor lui Rareș cu Sigismund I¹⁰⁰, tocmai Petru Vartic cu Gavril Trotușan, a fost trimis la Cracovia pentru întâierea importantului document¹⁰¹. Această solie din septembrie 1538 o reconstituiesem mai demult¹⁰², astfel că nu mai insistăm asupra să, dar titularii ei pot fi cunoscuți doar cu acest prilej. Numai că în acest răstimp, în fața înaintării rapide a oștilor lui Suleiman Magnificul spre Suceava, Rareș a pibegit în Transilvania, iar Vartic revenind în Moldova, a devenit postelnic (în afara sfatului) și om de încredere al lui Ștefan Lăcustă (1538—1540) și al lui Alexandru Cornea (decembrie 1540).

În iulie 1539 el poartă o solie a lui Ștefan Lăcustă la Cracovia, unde Ieronim Lasky îi propune să plece la Ferdinand I, care ar fi urmat să susțină pe lângă sultan cererile domnului de restituire a teritoriilor moldovenești ocupate în campania din anul trecut¹⁰³. Iar în august deși dregător al lui Ștefan, e primit la Viena ca reprezentant al... „ilustrului și strălucitului Petru voievod al Moldovei”¹⁰⁴, confuzie semnificativă pentru renumele lui Rareș ! Cert este că Petru Vartic favorabil legăturilor cu Polonia, va deveni și un susținător al orientării Moldovei spre Imperiul habsburgic, în baza unei înclinări antiotomane vădită în sprijinirea planurilor în acest sens ale lui Alexandru Cornea și Petru Rareș.

Prin forța împrejurărilor însă, misiunile sale diplomatice rămân în continuare legate de Polonia. Ca atare, la 22 octombrie 1539 întâmpină lângă Hirľau pe Ieronim Lasky aflat în drum spre Poartă¹⁰⁵, iar în cursul anului 1540 face parte, în mai, la Hotin, din comisia moldoveană de aplanarea litigiilor de hotar¹⁰⁶, pentru ca în noiembrie să fie trimis de Ștefan Lăcustă la Jan Tarnowski, castelanul Cracoviei, spre a obține sprijinul acestuia pentru domn¹⁰⁷. În fapt, profitând de această solie, Petru Vartic a expus punctul de vedere al boierilor ostili lui Lăcustă¹⁰⁸, pe care de altfel aceștia l-au asasinat la Suceava în decembrie 1540, ridicând în loc la domnie pe Alexandru Cornea¹⁰⁹. Fiind în Polonia, Vartic n-a participat la suprimarea lui Ștefan Lăcustă¹¹⁰, iar ulterior, la începutul anului 1541 a trecut de partea lui Petru Rareș, care revenea în domnie de la Constantinopol. Ca atare, acesta din urmă l-a înălțat pentru întâia dată în sfatul domnesc ca „hatman și staroste (sau picălab — n.a.) de Suceava”, la 11 martie 1541, chiar în ziua executării predecesorului său în această dregătorie, Mihu, capul boierilor care îl trădaseră pe Rareș în 1538, cu ocazia campaniei lui Suleiman Magnificul¹¹¹.

Chiar și dregătoria de „hatman” (lat. *capitaneus*, germ. *Hauptman*), care apare cu această denumire luată din Polonia în vremea primei domnii a lui Petru Rareș numai în izvoare polone, cu înțelesul de comandant al oastei moldovene, dregătorie echivalentă cu cea de portar de Suceava (din documente interne) și alăturată celei de picălab (castelan) de Suceava¹¹², dobîndește recunoaștere sub acest nume și în Moldova doar o dată cu ocuparea ei de către Petru Vartic (11 martie 1541 — 7 aprilie 1548). Deși în actele interne acesta e numit după tradiție „portar de Suceava”, în cele externe i se spune „*capitaneus*”¹¹³, „*Capitaneus Moldavie*”¹¹⁴ în vremea lui Petru Rareș, ajungînd a fi socotit în 1547, la începutul domniei fiului acestuia, Iliș, „întîiul sfetnic al voievodului, numit hatmanul Vartic” (*supremus Waycode consiliarius, Hauptman Wartyk nomine*)¹¹⁵, și „Petru Vartic starostele cetății Sucevei, mare hatman al întregii noastre curți și al întregii noastre țări de jos”¹¹⁶.

Deocamdată, la începutul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș, în 1541, Vartic s-a manifestat ca un fervent susținător al încheierii de relații prietenești între Rareș și regele Poloniei, într-o vreme când domnul Moldovei, nemulțumit de lipsa oricărui răspuns la primele sale solii din partea lui Sigismund I, se gîndea, se pare, la eventualitatea unor relații ostile cu regele Poloniei. Din relatarea inedită, în limba polonă, a lui N. Sieniawski către regina Bona, din 22 decembrie 1541, care înfățișează spusele lui Avram Banilovschi, cu prilejul primei solii la cel dintîi, aflăm lucruri noi despre discuția dintre Petru Vartic și Rareș, episod pînă acum necunoscut. Astfel că reproducem în traducere întreg pasajul : „Petru Vartic care este astăzi mare hatman la el (Petru Rareș — *n.a.*), a căzut în genunchi înaintea lui pentru <a încheia> pace și l-a rugat pentru Dumnezeu ca să nu înceapă lupta cu maiestatea sa regele, ci să-și aducă aminte că a jurat la Hotin (în august 1538 — *n.a.*) ca să țină pace veșnică cu mîria sa preaslăvitul rege și să nu amintească de această țară. Mai amintindu-i că : „M-ai trimis, doamne pe mine, cu Troțușan, la mîria sa regele, la Cracovia, cu întărirea acestui jurămint și te va pedepsi Dumnezeu, și pe noi împreună, pentru aceasta. Căci vezi că domnia ta poate fi mai lungă, în pace, dacă te vei afla în prietenie bună cu regele Poloniei, decît dacă vei fi în una rea”. Ci aud că n-a tunat împotriva lui Vartic pentru aceasta, ci i-a spus că : „Eu am trimis pentru aceasta la împăratul (Suleiman Magnificul — *n.a.*) și ce voi avea, ca poruncă, de la el, atunci vă veți da sfatul în această privință”¹¹⁷.

În anul următor, mai precis în mai 1542 Petru Vartic, care, ca și Rareș păstra legătura cu imperialii prin agentul acestora de la Cracovia, M. Loboczky, a trimis pe acesată cale o relatare deosebit de interesantă lui Ferdinand I de Habsburg¹¹⁸. Cum principalele păreri cuprinse în ea apar și în gîndirea politică a lui Petru Rareș din martie — mai acelaș an, scrisoarea lui Vartic dovedește fie că domnul și sfetnicul său au elaborat-o de comun acord, fie, mai probabil, exprimă o identitate de păreri remarcabilă în domeniul politicii antiotomane. Informația centrală din scrisoarea lui Vartic se referă la cetatea Budei, pe care în vara 1542 sultanul va trimite doar să o reclădească, ceea ce, de altfel, s-a dovedit exact. De aceea, dregătorul lui Rareș sfătuiește pe Ferdinand I, „ca prieten credincios”, să atace în această vară Buda, fiind vremea cea mai potrivită. „Acum chiar trebuie să se ridice principii creștini ca să meargă la Buda s-o ia și, dărînd-o, să-i înnece rămășițele în Dunăre. Că, de o vor întări turcii, atunci niciodată nu-i vor mai izgoni creștinii”¹¹⁹. La fel gîndea Rareș în martie acelaș an, cînd relatînd solului polon Matei Włodek despre intenția sultanului de a fortifica Buda, se întreba dacă n-ar fi mai bine ca principii creștini care ar încercui-o : „s-o dărîme și s-o măture în Dunăre? Căci dacă turcul se va așeza în Buda, tare greu le va fi atunci domnilor creștini”¹²⁰. Ca și spre sfîrșitul lui mai, cînd prin solul său la regele Poloniei, cerea acestuia să-l determine pe Ferdinand „să se străduiască pentru creștini să ia Buda de la turci și dacă va cuceri-o s-o sfărîmă și să măture totul în Dunăre, ca turcii să nu se întărească acolo, căci nu ajută nimic creștinilor că turcii se așază acolo, ci strică totul creștinilor”¹²¹. În sfîrșit, ca și Rareș, care în mai 1542 ar fi vrut ca regele Poloniei să nu stea tot timpul în Lituania, la Vilna, ci să se apropie de hotarul cu turcii¹²², Petru Vartic socotea că Sigismund I ar fi trebuit să nu rămînă atît la Vilna : „*mai bine ar fi ca mîria sa să-și vadă de lucru din vreme*”.

Totuși în legătură cu această atitudine pasivă a regelui Poloniei, Petru Rareș a trimis la acesta în intervalul iunie — iulie 1542¹²³ solia condusă semnificativ, cum aminteam mai sus, de sfetnicul său de frunte, animat de aceleași orientări politice, Petru Vartic, care era totodată și comandantul oastei. A fost de altfel cea mai prestigioasă solie diplomatică trimisă în Polonia de Rareș în vremea celei de-a doua domnii. În orice caz mult deosebită de cele cunoscute pînă acum, fapt rezultat chiar din scurta prezentare pe care i-o făcusem în 1978¹²⁴.

Sub titlul de „esența (sumarul) soliei lui Petru Vartic”¹²⁵, partea polonă a consemnat principalele idei expuse de trimisul lui Rareș și unele desfășurări intervenite pe parcursul acesteia. Chiar de la început, Vartic a expus deschis, fără echivoc, *pentru întâia oară în condițiile celei de-a doua domnii a lui Rareș, planul de luptă al domnului în vederea redobîndirii neaîrînrării Moldovei față de Poartă în împrejurările din vara lui 1542*. Împrejurări militare care știm că erau cele ale începutului organizării ofensivei coaliției germane conduse de Joachim II de Brandenburg în vederea redobîndirii Budei, din iunie — octombrie 1542¹²⁶. De asemenea, subliniază Vartic, și faptul însemnat că planul lui Petru Rareș se bucură de sprijinul tuturor locuitorilor țării: „Voievodul Moldovei a spus că împreună cu toți oamenii de sub stăpînirea sa și-a pus în gînd să nu se mai supună împăratului turcilor, ba chiar să-și răscumpere libertatea sa cu puterea și armele, din pricină că acela (Suleiman Magnificul — n.a.) și-a încălecat credința față de el”. Justificarea ridicării la luptă este de asemenea interesantă și luminează totodată începutul relațiilor moldo-otomane. „Într-adevăr, înaintașii acestui împărat (Suleiman Magnificul — n.a.), cînd erau supărați de voievod, obișnuiau să-l pedepsească numai pe acela, iar Țării Moldovei îi dădeau iertare, mulțumindu-se numai cu dajdea care a început să li se dea pe vremea lui Ștefan voievod (Ștefan cel Mare — n.a.)¹²⁷. Dar acest împărat, neîntînd seama de tratatul și înțelegerile încheiate de înaintașii săi cu moldovenii¹²⁸, neîntînd seama nici chiar de jurămîntul său, nu numai că a pustiit cea mai mare parte din acea țară¹²⁹, ci chiar i-a luat lui (Petru Rareș — n.a.), aducînd-o sub stăpînirea sa, o parte nu mică din ea”. Avem aici, cum aminteam mai demult, prima știre românească autentică despre existența „tratatelor” (capitulațiilor) unei țări românești cu Imperiul otoman¹³⁰. De asemenea, o dovadă prețioasă, necunoscută pînă acum, că în vremea lui Suleiman Magnificul sultanul însofea încă acordarea unei „capitulații” pentru un domn român de jurămîntul propriu referitor la respectarea clauzelor acesteia, ceea ce dovedește existența unui tratat bilateral¹³¹. În cazul de față fiind vorba de cel acordat de sultan lui Rareș în 1540 cu prilejul venirii acestuia la Constantinopol pentru redobîndirea domniei¹³². De aici și condițiile atît de favorabile în care obținuse Rareș domnia, amintite mai sus, pe care însă Suleiman Magnificul nu le-a respectat, neretrocedînd Tighina cu ținutul din jur, aceasta fiind cea „parte nu mică” din Moldova la care face aluzie Petru Vartic și la care se referise nemulțumit Rareș și cu prilejul precedentelor solii în Polonia¹³³.

În plus, adaugă Vartic, referindu-se la un episod legat de stabilirea noului hotar, foarte controversat, între Imperiul otoman și Uniunea polono — lituană, provocată de cuceririle turcești din 1538¹³⁴, care a determinat, cum am văzut, și luările de poziție ale lui Rareș favorabile Poloniei în cadrul soliilor anterioare¹³⁵, sultanul „a cerut pe curînd pentru sine și

Orheiul”, pretenție de ultimă oră, căci în ianuarie 1542 Rareș vorbea doar de dorința turcilor de a înălța o cetate la stînga Nistrului, în fața Orheiului ori a Sorocăi¹³⁶. Între timp însă, la 1 mai 1542 delegația polonă la tratativele de hotare cu Poarta observase că turcii ar dori să ia din Moldova „mult pămînt peste Nistru, de la Soroca”¹³⁷, astfel că intenția de anexare a Orheiului — cetatea și teritoriul din jur¹³⁸ — este foarte plauzibilă. De altfel, în legătură cu aceasta, în anul următor, în chip semnificativ, Rareș reface cetatea Sorocăi, în forma impunătoare în care se păstrează și astăzi fortificația de piatră¹³⁹. Soroca, unde în 1538 sultanul numise un sangac, făcînd parte din teritoriile răscumpărate de Petru Rareș la începutul celei de-a doua domnii, căci în martie 1541 starostele (pîrcălabul) său se instalează din nou în cetate¹⁴⁰.

„Din aceste pricini — explică Petru Vartic — voievodul și toți oamenii din stăpînirea lui au hotărît să depărteze de pe grumajii lor puterea Turcului (sultanului — n.a.)”. Că mijlocul ales pentru aceasta era o acțiune militară o dovedește cererea lui Rareș, transmisă în continuare de solul său, ca regele Poloniei: „să îngăduie ostașilor maiestății sale să îndeplinească acolo (în Moldova — n.a.) slujbă plătită și, dacă (Petru Rareș — n.a.) nu ar putea ține piept puterii Turcului, să se poată refugia împreună cu ai săi într-un loc adăpostit din regat”. Aceasta fiind a doua solicitare de acest fel, după cea provocată în 1538 de campania lui Suleiman Magnificul¹⁴¹, adresată de Rareș lui Sigismund I în împrejurările deosebite din vara anului 1542, deoarece nici cererea de angajare de mercenari poloni, nici dreptul de refugiu în Polonia pentru domn și familia sa nu au fost prevăzute în tratatul de la Hotin din august 1538¹⁴².

Starea de spirit a populației era favorabilă unei răscoale antiotomane, căci după cum afirma Vartic: „orice turci se arată în Moldova, aceia toți sînt asupriți și uciși de moldoveni. Chiar și țărani de neam turcesc, pe care Turcul (Suleiman Magnificul — n.a.) i-a trimis să locuiască acea țară, au prins să fugă de acolo și se căiesc pentru că s-au strămutat cîndva în Moldova”. Faptul era desigur real, cu atît mai mult cu cît supușii otomani nu aveau în general dreptul să se stabilească ca atare pe teritoriul principalului¹⁴³. Însă colonizările cu țărani turci, obișnuite în practica otomană, după cucerirea de ținuturi creștine, privesc desigur teritoriile Tighinei (turc. *Bender*) și mai ales a Sorocăi transformate din 1538 în sangeacate, ultimul cum aminteam mai sus, rămînînd în această situație, după august 1538 și înainte de martie 1541, cînd Rareș a izbutit să-l răscumpere, înlăturînd sangeacheiul turc¹⁴⁴. Se referă desigur și la cele 35 de sate cuprinse între Cetatea Albă și Tighina, din teritoriul moldovean alipit de sultan împărăției în 1538, și răscumpărat de Rareș în 1541, în care între timp se așezaseră țărani turci, care au fost retrași oficial abia prin porunca sultanului din 19 mai 1552¹⁴⁵.

Pe aceeași linie a stării de spirit antiotomane, extrem de interesantă este relatarea lui Vartic despre cererea fiului cel mare a lui Rareș din acel timp, Alexandru¹⁴⁶, trimis de puțină vreme ostatec la Constantinopol, adresată tatălui său și supușilor acestuia, îndemnînd la răscoală și la apărarea Moldovei, deși aceasta, se înțelege, ar fi dus la sacrificare sa. „A mai zis că Alexandru, fiul voievodului a trimis la tatăl său și l-a îndemnat să apere Țara Moldovei cît va putea mai mult de atacul Turcului și să încredințeze pe moldoveni să ridice armele împotriva împăratului turcilor, ca să nu

mai apuce vreo parte din Moldova, nici să le pună în frunte un sangeac, neaducînd pe Petru înapoi”, aluzie evidentă la experiența desfășurărilor din ultimii ani ¹⁴⁷.

Alt punct al soliei era menit desigur să întărească încrederea regelui Poloniei în reușita unei acțiuni antiotomane în acel moment. Astfel, Petru Vartic a informat că în vară lui 1542 sultanul își va întoarce armele împotriva persilor, lăsînd, așadar, cîmp liber de acțiune creștinilor în Europa. În fapt, deși astfel de zvonuri circulau frecvent, o campanie a lui Suleiman Magnificul în Persia a avut loc abia în 1548—1549 ¹⁴⁸, atenția lui Suleiman Magnificul rămînînd în continuare — în 1543 — legată de Ungaria. În ceea ce privește aceasta din urmă, Vartic „a povestit aceleași lucruri pe care le-a scris și domnul Wilamowski, cînd s-a întors de la împăratul turcilor, după ce și-a îndeplinit solia”. Solia care a avut loc în toamna 1540, aducînd, între altele, știri despre numirea de către sultan a lui Ioan Sigismund Zápolya ca rege al Ungariei ¹⁴⁹.

O altă cerere a domnului, transmisă de Vartic, se referea la alungarea din regatul Poloniei a unui „oarecare potrivnic al său”, despre care se zicea că se află la Bernard Pretwicz, staroste de Bar. Să fie oare vorba de acel Iliasz („dux Helias”) aflat la Camelnița în iunie 1538, vîrstnicul pretendent, nepot al lui Petru Aron ¹⁵⁰, ori de acel fiu de domn, care va încerca să obțină domnia în 1546 după moartea lui Rareș, venind din Polonia ¹⁵¹, sau poate de unul din acei boieri pribegi, care în 1542 se aflau la curtea starostelui de Bar, și a căror extrădare încercase Petru Rareș s-o obțină încă din ianuarie ¹⁵²? Dacă nu cumva e vorba chiar de „vrăjmașul nostru” Văscan Gănescu, amintit de Rareș în scrisoarea către rege din 25 mai 1541 (ANEXA I). În sfîrșit, prin solul său, domnul s-a plîns de căpitanul de Brațlav, care a răpit din Moldova 800 de cai (cunoscuții „cai moldovenеști”) punînd în lanțuri și jefuind de lucruri pe cei trimiși să-i aducă înapoi.

După îndeplinirea acestei solii, la Petru Vartic a sosit un trimis al lui Rareș, aducînd știrea că sultanul și-a trimis oastea împotriva „Sufiului, regele Persilor”, adică a șahului Tahmasp I (1524 — 1576) din dinastia Safavidă, o altă parte a armatei otomane urmînd a fi îndreptată împotriva regelui romanilor, Ferdinand I, în vreme ce sultanul va rămîne la Adrianopol. Știrile nu erau reale, dar menirea lor era foarte probabil cea amintită mai sus, de a întări convingerea regelui Poloniei în necesitatea și reușita unei acțiuni antiotomane.

Același trimis al domnului a mai anunțat că sultanul a poruncit voievozilor Moldovei și Țării Românești să fie gata de a porni cu oștile împotriva lui Ferdinand I. El a transmis, semnificativ, cum aminteam și mai sus, pentru starea de spirit antiotomană a domnului și a locuitorilor Moldovei ¹⁵³, că Rareș „a tăgaduit că va face acest lucru. Și chiar și dacă ar vrea din răspuseri să îndeplinească aceste porunci, totuși moldovenii nu ar încuviința. Iar acum chiar grădise fătîș și întărește pe sufletele lor că dacă el (voievodul — n.a.) ar face aceasta, ei nu vor mai vrea să fie supușii lui. De aceea, lesne se vede că sufletele moldovenilor sînt înclinate în acea parte că s-ar închina cu dragă inimă credinței și ocrotirii cuiva, dacă acela i-ar apăra”. Și parcă pentru a spori tensiunea antiotomană, trimisul amintit al lui Rareș la Petru Vartic a mai înștiințat că ambasadorul lui Ferdinand I la Poartă a fost întemnițat.

Această ultimă știre cu care se încheie sumarul soliei lui Vartic, și despre care scriitorul polon al relatării își dorea „să fie o veste mincinoasă”,

este însă apropiată de realitate. La Poartă se cunoșteau pregătirile de campanie ale lui Ferdinand I din vara 1542, și solul acestuia, Tranquillus Andronicus, care se temea să nu fie arestat, a primit acuzația că stăpînul său ridică împotriva Porții nu numai pe supușii săi, ci și pe cei ai sultanului : unguri, transilvani și moldoveni, solia sa încheindu-se cu un eșec care a pus capăt carierei sale diplomatice ¹⁵⁴. Sultanul însuși anunță la 5 iulie 1542 pe G. Martinuzzi că e gata să pornească în campanie cu toate forțele sale ¹⁵⁵, astfel de știri circulînd pînă în toamnă ¹⁵⁶, și ajungînd în Polonia, cum am văzut, prin trimisul lui Rares la solul său Petru Vartic.

Dar toată această acțiune antiotomană în care se implicase în taină Rares în 1542, n-a dus la nici un rezultat. Marea oaste a coaliției imperiale — 80000 de germani, italieni și unguri — grevată de neînțelegeri mai ales între primele două neamuri, defectuos condusă de Joachim II de Brandenburg, în dispută cu alte căpetenii, s-a retras spre Viena, la începutul lui octombrie 1542, după un asediu de numai o săptămînă a Budei, fără a obține nici un rezultat pozitiv ¹⁵⁷. De acum inițiativa va aparține lui Suleiman Magnificul, după campania din Ungaria în 1543, sultanul consolidîndu-și pozițiile prin armistițiul din 1545 și apoi prin pacea din 1547 ¹⁵⁸.

Pe bună dreptate Petru Rares a păstrat taina legăturilor sale cu Joachim II de Brandenburg și cu Ferdinand I (pe care, de altfel, le-a continuat în același secret ¹⁵⁹) chiar înaintea regelui Poloniei. Iar față de sultan, prudent, cum a fost întreagă a doua domnie a sa, a jucat același rol dublu, amintit și mai înainte, pentru a evita o nouă confruntare, în iunie trimițîndu-i chiar scrisori cu informații în fond fanteziste, despre înaintarea spre Făgăraș a 30000 de germani ¹⁶⁰. Nici de această dată jocul său diplomatic nu a fost înțeles în Ardeal ¹⁶¹, dar fără îndoială el ar fi trecut deschis de partea coaliției creștine dacă aceasta ar fi obținut un succes concludent, care ar fi îngăduit o participare militară a Moldovei fără riscul unor pustiiri ca cele din 1538. Astfel că în toamna 1542 Petru Rares s-a mulțumit să execute o campanie în Transilvania, cu aprobarea, chiar cu „porunca” sultanului, în vederea redobîndirii posesiunilor sale, Ciceul, Cetatea de Baltă, Rodna și a protecției asupra Bistriței ¹⁶².

De altfel, Suleiman Magnificul, aflat în plinătatea forțelor sale ¹⁶³, a luat o atitudine tranșantă și față de regele Poloniei, „prietenul său”, cerîndu-i : „binevoiește să ții seama și să înțelegi că această țară a Moldovei este a mea”, intervenind totodată în sprijinirea cererii lui Petru Rares de a-i fi înapoiți unii boieri refugiați pe teritoriul polon ¹⁶⁴. Astfel că bătrînul Sigismund I, fostul pretendent la tronul Moldovei din 1497, s-a mulțumit, de altfel pe linia propriilor sale vederi, ca din august 1542 în relațiile cu domnul Moldovei să ia în considerare doar obișnuitele probleme de la hotare ¹⁶⁵, pentru ca la 1 noiembrie, după eșecul coaliției condusă de markgraful de Brandenburg, să denunțe pe Rares sultanului, acuzîndu-l de subminarea prieteniei sale cu Suleiman Magnificul ¹⁶⁶. Solia lui Petru Vartic pare să fi rămas fără răspuns.

Cît despre Vartic, acesta s-a bucurat în continuare de prețuirea lui Petru Rares. Inscripția slavonă scrisă cu roșu din biserica domnească, Sf. Paraschiva din Tîrgu Frumos, care îi pomeneste numele după cel al lui Rares și al familiei acestuia, arată că s-a ocupat de construirea acestui lăcaș, în vremea celei de-a doua domnii a lui Rares ¹⁶⁷. Sub urmașul acestuia, Iliș Rares, a fost „principalul sfetnic al voievodului”, „starostele

cetății Sucevei, mare hatman al întregii noastre curți și a întregii noastre țări a Moldovei”¹⁶⁸, pînă la 7 aprilie 1548 cînd i s-a tăiat capul, aparent pe neașteptate, în tîrgul Huși, din porunca domnului, fiind înmormîntat, desigur nu întîmplător, în clitoria și necropola lui Rareș, mănăstirea Pobrata¹⁶⁹. Motivul execuției nu îl cunoaștem. Desigur însă nu poate fi invocată participarea sa la acțiunea unui pretendent nenumit, venit din Polonia, în intervalul septembrie — noiembrie 1546, nu numai din pricina distanței în timp față de momentul execuției¹⁷⁰, ci pentru că însuși Iiaș arată, după un izvor polon, încă nefolosit, din <9 decembrie> 1546, că deși un „hatman” (în accepțiune polonă, referitor la Moldova : căpitan, comandant) a trecut de partea pretendentului, împreună cu acesta s-a retras în Polonia, înaintea datei amintite, „unblind pe graniță” ca niște „lotri” și săvîrșind „violente” împotriva domnului și a țării¹⁷¹, în vreme ce Vartic s-a aflat neînterupt în Moldova și încă în calitate de sfetnic al lui Iiaș. Cronica lui Macarie lasă să se înțeleagă, ceea ce este cel mai probabil, că ar fi fost vorba de un complot boieresc, al cărui cap a fost Petru Vartic, o dată cu acesta fiind pedepsiți și alți boieri¹⁷². Balada ce poartă numele de „*Vartici*”, cunoscută însă numai în Țara Românească și în Banat¹⁷³, care tratează o temă biblică, destul de răspîdită, cea a relației dintre femeia lui Putiphar și Iosif, figurați sub numele de doamna Ileana a lui Ștefan vodă (?) și Vartic, identificat cu Petru Vartic¹⁷⁴, baladă căreia i s-a închinat mai nou o temeinică și întinsă cercetare comparativă¹⁷⁵, plasează motivul uciderii lui Vartic în sfera sentimentală. Dar această baladă, ale cărei cele mai vechi variante cunoscute sînt din secolul al XVIII-lea păstrează din realitatea istorică certă doar faptul ca atare al executării lui Vartic¹⁷⁶. Oricum, urmașii acestuia au deținut dregătorii, mai mari sau mai modeste, pînă în vremea lui Vasile Lupu, și chiar mai tîrziu, înrulin-du-se prin femei cu Movileștii¹⁷⁷.

Documentele polone utilizate în cadrul acestui studiu, în contextul general al informației istorice, aruncă o lumină nouă asupra politicii externe prudente duse de Petru Rareș la începutul celei de-a doua domnii, între Suleiman Magnificul și lumea creștină, și totuși fără nici un dubiu, cu totul favorabilă, chiar dacă în secret, creștinătății, căci într-adevăr „pe nimeni nu l-a durut mai adînc rana din 1538 decît pe dînsul”¹⁷⁸.

(ANEXELE DOCUMENTARE vor fi publicate în numărul 7 al revistei din dispoziția redacției).

NOTE

¹ Constantin Rezachevici, *A doua domnie*. 2. *Politica externă*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 243 — 252.

² *Histoire de Pologne*, Varșovia, 1972, p. 192. Cf. și Ilie Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „*Romanoslavica*”, X (1964), p. 332 — 333.

³ Afirmția lui Petru Rareș în fața solului polon Matei Włodek, ante 7 aprilie 1542 (Ilie Corfus, „*Documente privilegiate la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 84, 86).

⁴ Pentru acțiunile lui Petru Rareș și condițiile în care a dobândit la Poartă a doua domnie, cf. Constantin Rezachevici, *Pribegia lui Petru Rareș*, în vol. *Petru Rareș*, p. 193 — 203.

⁵ Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 157 — 159, nr. LXXX.

⁶ Originalul traducerii în polonă a scrisorii sultanului, la Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki, Górskiego* [Acta Tomicianae], t. 22, 2656, k. 46 r. — v. La începutul actului o însemnare latinească indică dispunerea șailor lui Suleiman în cadrul audienței de prezentare a acesteia. O copie a scrisorii, după *Libri Legationum* de I. AGAI, Varșovia, a publicat Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 35 — 36.

⁷ Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28 — 31 august 1538) din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*, în „Cercetări istorice” (Serie nouă), Iași, IX — X (1978 — 1979), p. 317, 320 — 325.

⁸ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki, Górskiego*, t. 22, 2642, k. 19 v. ANEXA I. Un fragment de citeva rânduri din acest act, după *Libri Legationum*, a publicat Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol””, XIII (1976), p. 268. Cf. și schimbul de scrisori dintre Rareș și Sigismund I (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 39 — 45).

⁹ Varianta polonă a documentului în Hurmuzaki, *loc. cit.*, cea latină („non pro servos sed pro filio”) la Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2687 a, k. 87—88 r.

¹⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 36 — 37.

¹¹ Hurmuzaki, XV¹, p. 396 — 397, nr. DCCL.

¹² N. Burlă era însoțit de 14 călăreți și a ajuns la reședința lui Sigismund I între 19 martie și 5 aprilie 1541 (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 327, 349). Cf. și Constantin Rezachevici, *A doua domnie 2. Politica externă*, în vol. *Petru Rareș*, p. 231. Cf. și Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV—XVI*, București, 1985, p. 181 (Pentru perioada cuprinsă și în studiul de față, cf. p. 180 — 189).

¹³ Iusup avea o escortă de 11 călăreți (N. Iorga, *op. cit.*, p. 327, 349), și venea în Polonia cu misiunea din partea sultanului de a cere restabilirea păcii la hotarul moldo-polon, anunțind pe rege că sultanul l-a iertat pe Rareș, poruncindu-i să trăiască în pace cu Sigismund I (Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 151 — 152, nr. LXXV).

¹⁴ Pentru fortificarea Tighinei de turci după 1538, cf. Hurmuzaki, II⁴, p. 199 — 200, nr. CXIII.

¹⁵ Informațiile lui N. Sieniewski din 19 și 28 martie 1541 (N. Iorga, *op. cit.*, p. 349 — 353). Mai tirziu Rareș se oferea să achite sumele solicitate în „boi, în ceară, în nisetri sau în alte produse ale țării mele” (Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 158, nr. LXXX).

¹⁶ Reconstituirea campaniei împotriva lui Ștefan Mailat, la Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 239 — 242. Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527 — 1546)*, București, 1978, p. 109 — 110.

¹⁷ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București, 1929, p. 25.

¹⁸ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2650, k. 38. Un fragment din această scrisoare, publicată după o altă copie, la Andrei Veress, *loc. cit.*

¹⁹ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 230, 239—242, 252—256, 258—260, 264, nota 248.

²⁰ Relatarea lui Rareș către solul polon Matei Włodek, din martie 1542 (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 85, 87) și cea a hatmanului Jan Tarnowski, la 18 aprilie 1544 (N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă I. Petru Rareș și politica sa față de poloni*, în *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984, p. 364. Remarcăm cu acest prilej că în „Intregirile” la lucrarea lui N. Iorga, editorul volumului omite inexplicabil contribuțiile referitoare la evenimentele din 1538 și la a doua domnie a lui Rareș, bazate pe numeroase documente polone inedite, datorate semnatarului studiului de față, situația în care se află de altfel și alți autori, citind în schimb lucrări mai puțin semnificative. Facem așadar cuvenita precizare.

²¹ Hurmuzaki, Supl. I¹, p. 3, nr. V.

²² Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 35.

²³ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV — XVI*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II (1957), p. 10.

²⁴ Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1976, p. 275. O scrisoare polonă din aprilie 1539 menționa că sultanul ar fi cerut lui Ștefan Lăcustă peste haraci vreo 15000 de galbeni pentru „Pocuția” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 357).

²⁵ Hurmuzaki, *loc. cit.*

²⁶ P. Simionescu, *Petru Rareș*, București, 1970, p. 144; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. IV-a, București, 1986, p. 458, crede că a doua domnie a lui Rareș „însemna încă un pas înainte în căderea țării” sub turci; I. Ursu, *Petru Rareș*, București, 1923, p. 68, vorbește de „condițiunile grele impuse de Soliman”. Ștefana Simionescu, *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le règne de Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI (1977), nr. 3, p. 466. Menționăm că cei 500 de călăreți dați de sultan lui Rareș drept gardă, menționați de o informație franceză din februarie 1541 (Hurmuzaki *loc. cit.*), despre care nu mai avem alte știri, erau desigur o parte din oștenii lui Husein aga, înbrohorul sau marele comis al sultanului, care îl însoțise pe Rareș până la Suceava, unde a rămas aproape două luni (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 349; N. Istvánfi, *Historia de rebus ungaricis*, Viena — Praha, 1758, p. 138; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, 1955, p. 150).

²⁷ *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu 1959, p. 102. Cf. și Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 150—151; N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia*, p. 365.

²⁸ Hurmuzaki, II¹, p. 214—215, nr. CLXXIII—CLXXV. În martie 1541 I. Lasky stăruie să se trimită domnului tunuri și pedestrași pentru a elibera Tighina, (*ibidem*, p. 215, nr. CLXXV, p. 217, nr. CLXXVIII), trimițând rapoarte în acest sens și în lunile următoare (*ibidem*, p. 218, nr. CLXXIX și nr. urm.) Ferdinand I a primit rapoartele lui Lasky cu mare interes (*ibidem*, p. 216, nr. CLXXVI și nr. urm.).

²⁹ *Ibidem*, II⁴, p. 280—281, nr. CXLIX.

³⁰ Neîncrederea polonilor față de Rareș a ajuns până acolo, încât într-o scrisoare din 26 ianuarie 1542 adresată reginei Bona, aflată în Polonia, N. Sieniawski afirma că Rareș „pregătește anumite porneli vrăjmășești împotriva maiestăților voastre prea sfințite și a stăpînirilor și regatului” (Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2688, k. 90). ANEXA III. Cf. și Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 234.

³¹ Cronicarul Bielski menționează chiar, că în 1544 sultanul a poruncit transilvănenilor să înapoieze lui Petru Rareș Făgărașul, Ciceul și Cetatea de Baltă (P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. IV, 1925, p. 316), după cum, de altfel, îi promisese la redarea domniei.

³² Prin aceeași scrisoare Petru Rareș cere extrădarea boierilor care fugiseră în Polonia la revenirea sa în țară: „oameni de nimic, anume Gănescu cu soții săi”, aceasta fiind și dorința sultanului.

³³ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2642. k. 19 v — 20 v. ANEXA I.

³⁴ Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, p. 288—289. Despre acest sol al lui Rareș date sumare după actele menționate de C. Rezachevici și I. Corfus, la Angelica Mihaela Ursache, *Un diplomat moldovean din secolul al XVI-lea: Avram din Bănila, în Istorie și civilizație — Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iași, 1988, p. 185—192.

³⁵ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 233.

³⁶ *Ibidem*; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș (1527—1538; 1541—1546)*, București, 1982, p. 199.

³⁷ Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6560, s. 813—817.

³⁸ Cf. Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 233—236; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 65—69 (informarea adresată regelui de N. Sieniawski, despre răspunsurile date lui Avram, aproape identică cu cea adresată reginei, ca anexă la scrisoarea din 26 ianuarie 1542, ultimele două prezentate mai înainte de Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 234—236. Data actului publicat de Ilie Corfus trebuie să fie deci tot 26 ianuarie 1542).

³⁹ Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6560, s. 818—819.

⁴⁰ Într-o scrisoare inedită a lui Petru Rareș către starosteale Cameniței, Gh. Iaslowiecki, emisă la începutul celei de-a doua domnii, la 4 martie (1541), din Roman, în drum spre Suceava, noul domn numește pe rege „prietenul meu Sigismund regele Poloniei” (*prziacieliem nashemu Zigmunthem krolew polskiem*) (Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6560, s. 809—810).

⁴¹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 70—73. Metafora relației lupului cu oaia, aplicată la raporturile otomano-moldovene, reflectînd un fenomen real, a fost folosită și de Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, București, 1977, p. 314.

⁴² Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 74, 76.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 78—80. Pentru a ilustra raporturile dintre Sigismund I și Suleiman Magnificul, N. Sieniawski relatează lui Avram Banilovschi, că „pe stăpînul meu împăratul îl are ca pe un tată” (*ibidem*, p. 67, 69; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 236).

⁴⁴ Și *Breve chronicon Daciae, in Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*. IV, Brașov, 1903, p. 7, menționează că „Buda civitas per fratrem Georgium Turcis traditur”. Cf. și N. Costin, *Lelepiseful Țării Moldovei, de la zidirea lumii pînă la 1601*, în *Opere*, I, ed. C. A. Stoida, I. Lăzărescu, Iași, 1976, p. 179—180.

⁴⁵ *Monumenta Comititia Regni Transylvaniae*, I, Budapesta, 1875, p. 78; Hurmuzaki, II⁴, p. 285—286, nr. CLV.

⁴⁶ N. Istvánfi, *Historia de rebus ungaricis*, Viena—Praga, 1758, p. 148—150; W. Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, I, Sibiu, 1782, p. 384—385.

⁴⁷ Cf. A. Veress, *Izabella királyné 1519—1559* (Regina Isabela 1519—1559), Budapesta, 1901, p. 197 și urm.

⁴⁸ Grigore Ureche, *Lelepiseful*, ed. 1955, p. 153; Hurmuzaki, II¹, p. 220, nr. CLXXXIII.

⁴⁹ Cf. și nota 16.

⁵⁰ Un rînd în josul paginii, despre care se indică că trebuie adăugat după „restituere”, menționează: „a trimis cu cerere, dar domnii consilieri ai aceluia regat < nu se îngrijesc > să le dea înapoi”.

⁵¹ Petru Rareș se va prevala de această îngăduință, care deriva din promisiunile făcute de Suleiman la redarea domniei, pentru a organiza campaniile în Transilvania din anii 1542—1544, soldate în cele din urmă cu redobîndirea domeniilor Ciceului și Cetății de Baltă, la care s-a adăugat și Rodna, altă veche posesiune a domnilor Moldovei (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 237 și urm.).

⁵² Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2688, k. 90. ANEXA III. Cf. și Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 233—234.

⁵³ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2834, k. 181—182. Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 67, 68—69. Petru Rareș se oferea să restituie împrumutul în natură (Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 157—158 nr. LXXX).

⁵⁴ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 59, 61.

⁵⁵ Traducerea polonă a acestor instrucțiuni poartă data 22 ianuarie 1542 (Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 157—159, nr. LXXX), deci a doua zi după întrevădarea lui A. Banilovschi cu N. Sieniawski.

⁵⁶ P. P. Panaitescu, *Petru Rareș și Moldova*, extras din vol. *În amintirea lui Vasile Pirvan*, București, 1934, p. 7. Solia a avut loc în anul 7051 (1542) noembrie 8; în cnezatul Moscovei anul începînd la 1 septembrie, în vreme ce P. P. Panaitescu socotind începutul anului la 1 ianuarie, ca în Moldova, datează eronat solia în 1543. Despre cei 30000 de galbeni, sumă foarte mare, preținși de sultan, nu avem alte informații. Este însă foarte probabil ca ei să reprezinte răscumpărarea Sorocăi și a teritoriului din jur, alipite de sultan împărăției după august 1538 și răscumpărate de Petru Rareș înainte de martie 1541, cum vom vedea mai jos.

⁵⁷ Diferența între 12000 de florini cit era socotit haraciul în 1541 de către izvoare apăsene și 15000, cit apare la 30 aprilie 1543, ar putea proveni și dintr-o diferită echivalare a asprului cu florinul în izvoarele europene și registrul de încasări al Porții. Acesta din urmă nu înregistrează plata haraciului în 1541. Pentru chitanța de plată a haraciului din 30 aprilie 1543, cf. Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538—1574*, în „Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen”, Bulletin, X, (1972), nr. 2, București, p. 235, și nota 9; idem, *Haraciul moldovenesc în opera lui D. Cantemir*, în „Analele Universității București”, Filozofie. Istorie. Drept, XXII (1974), p. 75, nota 33; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista de istorie”, XXXII (1979), nr. 9, p. 1732.

⁵⁸ Înainte de 3 decembrie 1541 Rareș declara regelui Poloniei: „turcii mă apasă tare mult ca să dau tributul turcesc”, precizînd în chip deosebit „tare mult a sporit asupra noastră tributul turcesc pentru această țară” — o regiune lingă Tighina, ocupată în 1538 și redată domnului în schimbul sporirii haraciului (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 58—61; cf. și p. 47, 49, 52—54), despre care e vorba în continuare (cf. următoarele două note).

⁵⁹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 71, 73. Actul trebuie datat după critica internă în ianuarie 1542, amintindu-se de altfel în el că mai este timp „pînă la primăvară”.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 48, 50. Acest act datat de editor în 1541, este de la sfîrșitul lui mai 1542.

⁶¹ Boierul delegat la tratativele din 1552 mărturisește: „Haraciul nostru care era fixat în acea vreme era de cînsprezece mii de florini pe an. Pentru ca amintitul hotar să fie iarăși alipit la vîlaictul Moldovei, am fost supuși la haraci, în total treizeci de mii de florini pe an,

urînd a da încă cincisprezece mii de florini”. (Valeriu Veliman, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului XVI*, în „Revista arhivelor”, LXI (1984), nr. 2, p. 211 (și p. 203—212); idem, *Un document turec de 1552 concernant le kharach de la Moldavie*, în „Studia et Acta Orientalia”, XI (1983), p. 100—104; idem, *Cîteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie « A. D. Xenopol », XIX (1982), p. 285—301; Ștefan S. Gorovei, în idem, XXII² (1985), p. 891—892. În schimb, Gh. Pungă, *Țările române în contextul relațiilor europene la mijlocul secolului al XVI-lea (1538—1572)*, în *Românii în istoria universală*, I, Iași, 1986, p. 49, crede posibil ca Rareș să fi tratat cu sultanul „răscumpărarea întregii raiale Bender printr-o mare sumă de bani care nu intra în calculul haraciului”.

⁶² N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă*, p. 357 (rezumatul lui N. Iorga).

⁶³ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2702, k. 106—107. Cf. și Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 248—249.

⁶⁴ Dieta a avut loc între 19 februarie—11 aprilie 1542 (C. Brandi, *Charles Quint 1500—1558*, Paris, 1939, p. 466). Pentru lucrările ei cf. și N. Iskhvanfi, *Istoria de rebus ungaricis*, Viena—Praga, 1758, p. 152—153.

⁶⁵ Cf. H. Trant, *Kürfürst Joachim II von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542*, Grimnensbach, 1892. Pentru implicațiile diplomatice europene și operațiile militare antiotomane ale coaliției imperiale, în anii 1541—1542, Károlyi Árpád, *A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542* (Marea acțiune militară a Imperiului german în Ungaria în 1542), în „Századok”, Budapesta, 1880 p. 284—299, 357—387, 445—465, 558—589, 621—655. Ecoul european al luptelor antiotomane din 1542 și la Carl Göllner, *Turcia*, I, București, Berlin 1961, p. 337—370.

⁶⁶ Markgraful trebuia prin tratat să plătească domnului la sfîrșitul campaniei „o sumă însemnată de galbeni ungurești”, să mijlocească legăturile cu împăratul Carol Quintul, și să arbitreze, aplanîndu-le, neînțelegerile dintre Moldova și Polonia (Al. Papiu Ilarian, *Petru Rareș. Tratatul și obligațiunile, în Tesaur de monumente istorice*, III, București, 1864, p. 13—15).

⁶⁷ *Ibidem*, p. 16—19.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 19—20.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 20—23. Dacă Rareș își va îndeplini obligațiile prevăzute în tratatul de la 1 martie 1542, după încheierea campaniei urma să primească în total 500000 de florini. În realitate, nici el, nici urmașii săi nu vor primi niciodată sumele cu care a fost plătită oastea markgrafului de Brandenburg (*ibidem*, p. 23, 39, 40—45, 49—54). Cf. și Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 249—251.

⁷⁰ Hurmuzaki, II⁴, p. 296, nr. CLXII.

⁷¹ *Ibidem*, p. 305, nr. CLXXIX.

⁷² N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I, București, 1895, p. 108—110; idem, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. III-a, Vălenii de Munte, 1931, p. 197—199 (sub data eronată: 1544).

⁷³ Prin solii săi — aflăm din scrisoarea Isabelci, de la 8 martie 1542 — Radu Paisie a mai informat pe regină că regele Franței, Francisc I, „a cerut de la cezarul turcilor o sută de mii de oameni într-ajutor împotriva cezarului Carol (Quintul — n.a.). Care aceștia i-au fost făgăduiți cu dărnicie și se zice că la această dată au și intrat în mare”. Rustem pașa, ginerele lui Suleiman Magnificul, cu altă sută de mii de oameni vrea să vină la Buda s-o fortifice, și Radu Paisie sfătuiește pe Isabela să se pună la adăpost, cu fiul său Ioan Sigismund. ANEXA IV.

⁷⁴ Cf. Hurmuzaki II⁴, p. 222, nr. CLXXXVI, p. 226, nr. CXCIV.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 226—227, nr. CXCIV. Și mai tîrziu, în 1543, sultanul a luat apărarea lui Petru Rareș în conflictul cu Sigismund I (*ibidem*, Supl. II⁴, p. 172, nr. LXXXV).

⁷⁶ Pentru solii trimiși la Poartă de Rareș în 1541, cu plîngerii împotriva Isabelci și a lui Sigismund, I cf. *ibidem*, II⁴, p. 220; nr. CLXXXII—CLXXXIII.

⁷⁷ Roderich Goos, *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526—1690)*, Viena, 1911, p. 95.

⁷⁸ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2752, k. 7. ANEXA IV Cf. și Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 245.

⁷⁹ Hurmuzaki, II⁴, p. 228, nr. CXCIV.

⁸⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 83.

⁸¹ A fost chiar conducătorul soliei polone din primăvara 1542 (*ibidem*, p. 224—225, nr. CXCI—CXCIID); iar nu doar interpretul ei (*Căldător străini despre țările române*, I, București, 1968, p. 386).

⁸² Hurmuzaki, Supl. II⁴, p. 157, 159, nr. LXXX. La 6 martie 1542 nu se anunță însă nici o solie a lui Rareș la Cracovia, cum afirmă D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în*

secolul al XVI-lea, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie • A.D. Xenopol •”, X (1973), p. 16, documentul pe care se bazează (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 51) fiind emis la 6 martie 1546 la Vilna!

⁸³ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 236—237.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 246.

⁸⁵ N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 109; idem, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, p. 198.

⁸⁶ *Călători străini*, I, p. 387—388.

⁸⁷ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 48, 50. Pentru datarea reală și atribuirea acestui document, cf. mai jos nota 95.

⁸⁸ Această discuție a avut loc, după Petru Rareș înainte de 2 aprilie 1542 (*ibidem*, p. 82), iar consemnarea de către Matei Włodek trebuie datată înainte de 7 aprilie 1542, când se referă la acest act solul polon aflat în ajunul plecării spre țara sa, în statul „Bucznyowey” (*ibidem*, p. 82—88). Acest sat nu poate fi „Buciumi (?)” cum crede editorul actului, și nici „Bachlovia”, adică Hirlău, cum s-a mai propus (Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 203 nota 55, deoarece forma polonă „Bucznyowey” a topicului românesc se pronunță „Buciniowei”, adică Buciumeni, care poate fi identificat cu satul cu acest nume de la est de Prut și de curtea de la Hirlău, unde se afla Rareș la 2 aprilie 1542.

⁸⁹ Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6561, s. 330—334.

⁹⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 71, 73, 74, 78.

⁹¹ Hurmuzaki, II¹, p. 225, nr. CXCI. Asupra genezei confuziei dintre Alexandru și Iliș-alt fiu mai bine cunoscut al lui Rareș, cf. Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 245—246.

⁹² Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, p. 35.

⁹³ Audiența a avut loc după 19 mai, când a avut loc trecerea fiului lui Rareș peste Dunăre, amintită în discuții, și înainte de consemnarea ei de către Nicolae Armeanul la 29 mai („*șeria sexta ante Trinitatis 1542*”, adică ziua a șasea înaintea Trinității (= 4 iunie) 1542) (Hurmuzaki, II¹, p. 224, nr. CXCI, sub data greșită 22 mai 1542; *Călători străini*, I, p. 387—388, sub data eronată 2 iunie 1542).

⁹⁴ Hurmuzaki, II¹, p. 224, nr. XCCI: *Călători străini*, I, p. 387—388.

⁹⁵ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 47—52, datează eronat actul în 1541, deși acesta este posterior pleii cării fiului lui Rareș la Peartă (19 mai 1542) și mult anterior companiei lui Petru Rareș în Transilvania, din octombrie—noiembrie 1542 (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 252—255; cf. și Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 202, nota 52). Datat bine „la începutul verii lui 1542”, și cu numele solului Pop, la Th. Holban, *Dăm de știre Măriei Tale...* în „Magazin istoric”, XI (1977), nr. 3 p. 41.

⁹⁶ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I. Cernăuți, 1933, p. 41—44.

⁹⁷ După N. Iorga, „Vartic pare să fi fost fiul unui armean din Galiția, trecut la ortodoxie. Știa polonește, desigur: de aceea el îndeplinește misiuni în Polonia” (*Inscripții din bisericile României*, II, București, 1908 (*Studii și documente*, XV), p. 291); „probabil neam de armean din Lemberg, un știutor de polonește și latinește, sol deseori întrebuințat (idem, *România cum era până la 1918*, II, București, 1972, p. 388). Cf. și H. Dj. Siruni, *Armenii în România*, extras din „Arhiva românească”, V (1940), p. 43; idem, *Cronica armenilor din România*, IX (1575—1600), extras din „Ani”, București, 1941, p. 1.

⁹⁸ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 333.

⁹⁹ Ilie Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, p. 333.

¹⁰⁰ Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28—31 august 1538)*, p. 320—325, text latin și traducere.

¹⁰¹ Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6560, s. 813—817.

¹⁰² Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 318—319.

¹⁰³ Andreas Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, p. 299; Hurmuzaki, II¹, p. 207, nr. CLXII—CLXIV; *Călători străini*, I, p. 232—233.

¹⁰⁴ Hurmuzaki, II¹, p. 208, nr. CLXV.

¹⁰⁵ *Călători străini*, I, p. 236; N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia*, p. 358.

¹⁰⁶ Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 133—139, nr. LXIX.

¹⁰⁷ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, p. 32—34.

¹⁰⁸ Hurmuzaki, Supl. II¹, p. 141—142, nr. LXX.

¹⁰⁹ Constantin Rezachevici, în vol. *Petru Rareș*, p. 200, 210—211.

¹¹⁰ D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei*, p. 15, afirmă eronat că Petru Vartic se afla „în fruntea acțiunii”!

¹¹¹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 348. Pentru împrejurările înălțării lui Petru Vartic în sfatul domnesc la 11 martie 1541, Constantin Rezachevici, *Politica internă*, în vol. *Petru Rareș*, p. 208—211. Nu rezultă însă de nicăieri că „sub conducerea lui Vartic, un om dibaci care știa cînd să părăsească o cauză pierdută (a lui Alexandru Cornea n.a.), oastea cea mare pleacă la Dunăre pentru a ajuta pe Rareș” (cum credea N. Iorga, *Relațiile Poloniei cu Moldova după documente nouă*, p. 361).

¹¹² În 1535 Mihail portarul de Suceava e numit „Castellanus Castri Swathviensis, supremus campiductor regni Moldavie” (Hurmuzaki, II¹, p. 93, nr. LXVI), iar în acte polone din 1540—1541: „hetman... Myhul” (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 30—31), „Myhul Heytman” (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 348). Părerii asupra apariției hatmanului în Moldova, la Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1968, p. 247—249. Cf. și Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 194. Mai nou, C. Cihodaru crede că „titlatura de hatman ca un adaos la cea de portar de Suceava apare în ultimii ani ai secolului XVI” („Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXIII¹ (1986), p. 427).

¹¹³ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 34. Deși se referă la evenimentele de la sfîrșitul anului 1540, actul trebuie datat (după 11 martie 1541), cînd a fost redactat, tocmai pentru că Petru Vartic apare cu titlul de „capitanus”.

¹¹⁴ Hurmuzaki, II¹, p. 240, nr. CCIX. Cf. și Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 216—217, 218.

¹¹⁵ Hurmuzaki, XV¹, p. 461, nr. DCCCLV III.

¹¹⁶ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 145, 147. Într-un act intern din 1548—1549 (7057) desigur Petru Vartic e cel care semnează doar „Hatman” (*Documente privind istoria României*, A, XVI—1, p. 585).

¹¹⁷ Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6560, s. 813—817.

¹¹⁸ Înainte de 3 iunie 1542 (Hurmuzaki, II¹, p. 225, nr. CXCI II).

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 240, nr. CCIX; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, p. 28. Relatarea nu se adresează unui ofițer polon de la graniță (idem, *Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă*, p. 363), ci lui Ferdinand I și trebuie datată înainte de 3 iunie 1542.

¹²⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 86, 87—88.

¹²¹ *Ibidem*, p. 47, 50.

¹²² *Ibidem*, p. 48, 51; *Călători străini*, I, p. 387.

¹²³ După 3 iunie 1542 (Hurmuzaki, II¹, p. 225, nr. CXCI II) și înainte de 18 august 1542 (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 89—90).

¹²⁴ Constantin Rezachevici, *A doua domnie 2. Politica externă*, în vol. *Petru Rareș*, p. 247—248 (datată alunci, după elementele de care dispuneam, în primăvara 1542). De aici relatarea a fost citată de Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 201 (care o datează în timpul soliei lui Matei Wlodek, așadar, în martie 1542); Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV—XVI*, p. 188—189 (care citează pe primul plan — p. 189, nota 190 — „Mihail Guboglu, *op. cit.*, p. 8” unde evident nu se află nimic despre solia lui Petru Vartic în Polonia) etc.

¹²⁵ Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2805, k. 120, ANEXA V.

¹²⁶ Károlyi Árpád, *A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542*, p. 624—646; J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, V, Paris. 1836, p. 339—360; Albert Lefavre, *Les magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1525—1722)*, Paris, 1902, p. 85—86.

¹²⁷ În realitate, în vremea lui Petru Aron, predecesorul lui Ștefan cel Mare (*Documente turcești privind istoria României*, I, 1155—1774, cd. Mustafa A. Mehmed, București, 1976, p. 1—2). Cf. mai nou, Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”*. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, XVII (1980), p. 629—639, 649; Leon Șinanschi, «Închinarea» de la Vastui (5 iunie) 1456, *ibidem*, XVIII (1981), p. 613—630 (cele trei lucrări citate conțin bibliografia esențială a problemei, completată la Viorel Panaite, *Cîteva observații privind reglementările de pace româno-otomane, în secolul XV*, în *România în istoria universală*, III¹, București, 1988, p. 471—472, nota 12 bis).

¹²⁸ Pentru „tratatele” (*ahidname*) sau „capitulațiile” acordate de sultan domnilor Moldovei, de la Petru Aron pînă la Petru Rareș, cf. îndecsebi Mihai Maxim, „Capitulațiile” în istoria relațiilor româno-otomane în evul mediu, în *Din cronica relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, București, 1984, p. 89—100 (cu bibliografia problemei, p. 68—70; Viorel Panaite, *op. cit.*, p. 471, 472, nota 12 bis., p. 482, nota 81). Pentru obligațiile părților derivînd din „tratate” (*ahd*), cf. Mihai Maxim, *Cu privire la statutul de Ahd al țărilor române față de*

Poartă. *Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, în „Revista de istorie”, XXXIX (1986), nr. 6, p. 523—534.

¹²⁹ În timpul campaniei din 1538 (referințe despre aceasta la Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28—31 august 1538)*, p. 305—306; Mihail Guboglu, *Campania lui Suleiman I Magnificul în Moldova (1538) într-o cronică turco-lătară*, în *Romăni în istoria universală*, III², Iași, 1988, p. 9—19).

¹³⁰ Constantin Rezachevici, *A doua domnie 2. Politica externă*, în vol. *Petru Rareș* p. 247; Mihai Maxim, „*Capitulațiile*”, p. 100.

¹³¹ Cf. pentru problema jurămintelor care întăreau „tratatete” sultanilor cu domniș români în secolul XV, Viorel Panaite, *op. cit.*, p. 477—482.

¹³² Constantin Rezachevici, *Pribegia*, în vol. *Petru Rareș*, p. 198—201.

¹³³ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 47, 50, 59, 61, 71, 73.

¹³⁴ Gilles Veinstein, *L'occupation ottomane d'Otakov et le problème de la frontière lituano-tatara 1538—1544*, în *Passé turco-tatar, présent soviétique. Études offertes à Alexandre Benigne*, Louvain—Paris, 1986, p. 123—155. Cf. și *Documente turcești*, I, p. 32—33, 34—35, 36—37.

¹³⁵ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 47, 50, 71, 73.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 71, 73. Despre intenția turcilor de a înălța o cetate lângă Orhei amintește și N. Sieniewski, la 30 octombrie 1540 (N. Iorga, *Studii istorice, asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 323).

¹³⁷ Biblioteka Jagiellońska, Cracovia, 6561. s. 330—334.

¹³⁸ E vorba de Orheiul Vechi pe Râu, la circa 18 km. sud—est de Orheiul de astăzi (Constantin C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 254). Cf. și N. Iorga, *Polonais et Roumains. Relations politiques, économiques et culturelles*, București, 1921, p. 38; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 201.

¹³⁹ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 276—277; Constantin Rezachevici, *A doua domnie 1. Politica internă*, în vol. *Petru Rareș*, p. 226—227. Vasile Drăguș, *Artă românească*, București 1982, p. 215; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 213. Înainte de punerea în valoare în 1978 a conținutului soliei lui Vartic, se credea că fortificarea Sorocăi se datora opoziției față de Tighina otomană (I. Ursu, *Petru Rareș*, București, 1923, p. 88 etc.).

¹⁴⁰ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 226.

¹⁴¹ În 1538 Rareș ceruse hatmanului J. Tarnowski la Hotin „ca să-i dea oameni pe bani împotriva turcilor” (Constantin Rezachevici, *Mercenarii în oștile românești în evul mediu*, în „Revista de istorie”, XXXIV (1981), nr. 1, p. 45).

¹⁴² Idem, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28—31 august 1538)*, p. 320—325.

¹⁴³ Mustafa A. Mehmed, *Despre dreptul de proprietate al supușilor otomani în Moldova și Țara Românească în secolele XV—XVIII*, în „Cercetări istorice”, S.N., Iași, III (1972), p. 65—81; Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 117—124.

¹⁴⁴ Sangeacul de Soroca e amintit la 1 ianuarie 1539 (A. Veress, *Documente*, I, p. 18). Între timp, după campania sultanală din 1538 s-a constituit sangeacul de Cetatea Albă (turc. *Akkerman*), documentat în 1542, cuprinzînd Bugacul și Tighina, împărțit în patru *kazâ* (Chilia, Cetatea Albă, Tighina și Oceacov), sub autoritatea beilerbeului Rumeliei (Gilles Veinstein, *loc. cit.*; idem, *Les „çiftlik” de colonisation dans les steppes du nord de la Mer Noire au XVI siècle*, în *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a armağan*, Istanbul, 1984, p. 177—210).

¹⁴⁵ În această poruncă din 1552 se menționează că țărani turci coloniști în amintitele sate „locuiesc (aici) de peste zece ani”, adică dinainte de 1542 (Valeriu Veliman, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei*, p. 211—212; cf. și p. 206; idem, *Cîteva considerații privind haraciul Moldovei*, p. 287—289, 292—293).

¹⁴⁶ Nu știu aici asupra acestui liu, altfel necunoscut al lui Petru Rareș (cf. Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 248), de care ne vom ocupa în chip deosebit cu alt prilej. Menționăm totuși că nu trebuie confundat, evident, cu Alexandru fiul lui Ștefan Lăcustă, care în primăvara lui 1540 se afla la Poartă alături de hatmanul Mihai, căpetenia boierilor care îl trădaseră pe Rareș în 1538 (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 30—31).

¹⁴⁷ Posibilitatea înlocuirii lui Rareș cu un sangeac (în cazul cînd domnul ar fi îndeplinit obligația de a se duce la Poartă o dată la trei ani) apare și într-o scrisoare a lui Jan Tarnowski, din 18 aprilie 1544, (N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Poarta după documente nouă*, p. 364).

¹⁴⁸ Donald Edgar Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire*, Leiden, 1972, p. 111, 120, și hărțile XXI—XXII; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1636*, București, 1978, p. 193.

¹⁴⁹ Iacob Wilanowski se înapoiasă de la Poartă înainte de 27 noiembrie 1540, când se afla la Căminuța (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 31—33; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 326).

¹⁵⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 5; Ștefan S. Gorovei, *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VIII (1975), p. 186.

¹⁵¹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 130—134.

¹⁵² *Ibidem*, p. 75, 77, 79, 81.

¹⁵³ Și în anul trecut, la 30 martie 1541 Ieronim Lasky informa pe Ferdinand I că înolovenii „nu pot suferi în nici un chip că li s-a luat cea mai frumoasă parte a Moldovei și vor îndemna pe domn la răsccoală, iar el nu va putea să se împotrivească acestor cereri, dacă vor ști ei că măriă la vrei să-i ajuți” (Hurmuzaki, II¹, p. 217, nr. CLXXXVIII).

¹⁵⁴ Solia imperială a lui Tranquillus Andronicus la Poartă s-a desfășurat după 10 iulie — 9 octombrie 1542 (J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, V, p. 357—359).

¹⁵⁵ Hurmuzaki, II¹, p. 226—227, nr. CXCIV.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 227—230, nr. CXCVI—CXCVIII.

¹⁵⁷ Károlyi Árpád, *A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542*, p. 624—646; J. de Hammer, *op. cit.*, p. 359—360; Albert Lefavre, *Les magyars*, p. 85—86; Constantin Rezahevici, *op. cit.*, p. 251.

¹⁵⁸ István Siankowics, *Der Angriff des Osmanen in Donaul in 16. Jahrhundert und der Ausbau der Abwer*, în „Studia Historica”, Budapesta, 1975, p. 21—22.

¹⁵⁹ Constantin Rezahevici, *loc. cit.*

¹⁶⁰ Hurmuzaki, II¹, p. 226, nr. CXCIV.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 227—228, nr. CXCVI.

¹⁶² Constantin Rezahevici, *op. cit.*, p. 252—257.

¹⁶³ Caracterizări contemporane ale lui Suleiman Magnificul, la Robert Mantran. *La vie quotidienne à Istanbul au siècle de Soliman le Magnifique*, ed. II-a, Paris, 1990, p. 78—80.

¹⁶⁴ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 88—89.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 89—90; A. Veress, *Documente*, I, p. 26—27.

¹⁶⁶ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 90.

¹⁶⁷ În inscripție nu sînt amintiți decît fiii lui Petru Rareș din ultima căsătorie începînd cu Iliș (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, p. 291; idem, *România cum era pînă la 1918*, II, p. 388).

¹⁶⁸ Hurmuzaki, XV¹, p. 461, nr. DCCCLVIII; Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 145, 147; Cronica lui Eftimie (*Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 110, 118).

¹⁶⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 167. În 1548 „sîmbătă după Paști” cade într-adevăr la 7 aprilie, cum afirmă cronicarul.

¹⁷⁰ I. Minea, *Un pretendent la tronul Moldovei, cînd Iliș Vodă Rareș își începea domnia*, în „Cercetări istorice”, VIII—IX (1932—1933), nr. 3, p. 264—265.

¹⁷¹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 131, 133.

¹⁷² Cronica lui Macarie (*Cronicile slavo-române*, p. 89, 104). Cronicile lui Eftimie și Grigore Ureche nu indică motivul execuției lui Petru Vartic. Cf. și Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 284).

¹⁷³ *Balade* adunate de C.N. Mateescu, Vălenii de Munte, 1909, p. 29—34.

¹⁷⁴ N. Iorga, *Balada populară românească. Originea și ciclurile ei*, Vălenii de Munte, 1910, p. 147; idem, *Prefață la Balade* culese de C.N. Mateescu, p. IV—V; Dimitrie Marmeliuc, *Figuri istorice românești în cîntecul popular al românilor*, în „Analele Academiei Române”, M. Sect. Lit., S. II, t. XXXVII, 1915, p. 90.

¹⁷⁵ Fochi Adrian, *Femeia lui Putiphar (K 2111). Cercetare comparată de folclor și literatură*, București, 1982, îndeosebi, p. 14—41; 249—265. Cf. și Anton Balotă, *Funcțiunea socială a cîntecului bătrînesc, Balada lui Vartici*, în „Revista de folclor”, III (1958), nr. 2.

¹⁷⁶ „Ștefan vodă” e o figură generică de domn și nu poate fi identificat, cum cred N. Iorga, D. Marmeliuc etc., cu Ștefăniță (1517—1527), căsătorit cu o Stana, și care a domnit mult înainte de executarea lui Petru Vartic.

¹⁷⁷ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 221—222; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 334—335; Sever Zotta, *Știri noi despre Movilești*, în „Arhiva genealogică”, II (1913), p. 228; H. Dj. Siruni, *Armenii în România*, p. 45.

¹⁷⁸ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 190.

PETRU RAREȘ ENTRE LE SULTAN ET LE MONDE CHRÉTIEN AUX ANNÉES 1541—1542, À LA LUMIÈRE DE NOUVELLES SOURCES POLONAISES

—L'ambassade du „hetman” Petru Vartic en 1542— (I)

Résumé

Faisant fond sur la nécessité de publier intégralement une série de documents inédits découverts dans les archives de Pologne, concernant le second règne de Petru Rareș en Moldavie (1541—1546), la présente étude, qui met à profit d'autres sources polonaises aussi, met en lumière la position difficile du prince moldave par rapport à Soliman le Magnifique et au monde chrétien (le royaume polonais et l'Empire romain germanique) dans un moment crucial pour l'histoire des Pays Roumains. Ce moment est déterminé par la transformation de Buda en *pachalik* en 1541—1542, la création de la principauté autonome de Transylvanie et la tentative de contre-offensive de la coalition des Habsbourg, dirigée par Joachim II de Brandebourg, en 1542.

L'auteur présente l'évolution des vrais sentiments de Petru Rareș à l'égard de l'Empire ottoman au début de son second règne, depuis le moment où il fut confirmé, lorsqu'il accepta les conditions relativement favorables imposées par le sultan, jusqu'aux préparatifs militaires, financés en secret, de la coalition antiottomane dirigée par Joachim II de Brandebourg. Le changement d'attitude de Petru Rareș vis-à-vis du sultan eut lieu sous l'impact de son échec dans la tentative de déterminer celui-ci à respecter les promesses relatives au rachat de Tighina (c'est de la même manière que la rétrocession de Soroca avait eu lieu) et de plusieurs villages situés entre Tighina et Cetatea Albă. Par conséquent, sous le signe de la prudence caractéristique à son second règne, c'est-à-dire en agissant officiellement sous la protection du sultan, Petru Rareș se rallia en secret à la cause de Ferdinand Ier, en essayant de déterminer l'adhésion à la coalition antiottomane de Sigismund Ier le Vieux, roi de Pologne, le beau-père de Joachim de Brandebourg. Ce sont justement ces tentatives (réalisées par l'entremise de certaines missions, dont quelques-unes sont restées inconnues jusqu'à présent, leur chronologie étant reconstituée) qui se reflètent dans les documents utilisés à cette occasion, parmi lesquels il y a aussi une lettre de Petru Rareș adressée au roi de Pologne, le 25 mai 1541.

La véritable nature des rapports du prince de Moldavie avec Joachim II de Brandebourg, reflétée dans le traité secret du 1er mars 1542, de même que les nombreuses révélations de sa position antiottomane adressées au roi de Pologne, se dissimulaient sous l'apparence des rapports amicaux avec Soliman le Magnifique, double jeu de Petru Rareș, déterminé par le rapport de forces avec l'Empire ottoman, qui ne fut compris ni par ses contemporains, ni même par les historiens des époques plus récentes.

La mission du *hetman* Petru Vartic auprès du roi de Pologne en été 1542, dont la relation complète est publiée pour la première fois dans l'annexe de l'étude, était destinée à hâter le ralliement de Sigismund Ier à la coalition ottomane. L'émissaire de Petru Rareș, l'un des plus importants

dignitaires de celui-ci, favorable aux rapports avec les Polonais et les Impériaux, exposa d'ailleurs sans équivoque, pour la première fois, le plan de combat de son prince pour reconquérir l'indépendance de la Moldavie par rapport à la Porte, dans les circonstances de 1542. Mais la défaite de la coalition antiottomane, dirigée par Joachim II de Brandebourg, sous les remparts de Buda, et la conservation des rapports d'amitié du roi de Pologne avec Soliman le Magnifique, ont mené finalement à l'échec des projets de soulèvement antiottoman de Petru Rareș qui, jusqu'à la fin de sa vie, n'essayera plus de les mettre en pratique.

IMAGINI SPANIOLE ALE DOMNIEI LUI MIHAI VITEAZUL

EUGEN DENIZE

Sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea a reprezentat un moment de vîrf în ceea ce privește informațiile despre români ajunse în Spania. Acest lucru s-a datorat, în primul rînd, marii personalități a lui Mihai Viteazul, domnitorul care a dat puternice lovituri dominației otomane în Europa și a realizat prima unire a tuturor românilor, fapte cu un puternic ecou în întreaga Europă. Spania, interesată de orice acțiune menită să micșoreze puterea turcilor, a primit cu bucurie știrile transmise despre marile victorii ale lui Mihai, victorii care, prin amploarea lor fără precedent, au reușit să spargă ecranul propagandistic pe care Sigismund Báthory încercase să-l pună între domnitorul român și marile puteri creștine.

Urmărind evoluția relațiilor dintre țările române și Spania la cumpăna veacurilor XVI și XVII¹ se poate vedea felul în care personalitatea lui Mihai Viteazul s-a reflectat în corespondența și avizele diplomatice spaniole. Analiza lor amănunțită, asupra căreia nu vom reveni în studiul de față, demonstrează două lucruri foarte importante: pe de o parte cercurile politice conducătoare de la Madrid, în frunte cu regii Filip al II-lea și Filip al III-lea, cunoșteau foarte bine calitățile și importanța luptei anti-otomane condusă la Dunărea de Jos de Mihai Viteazul, dar, pe de altă parte, nu s-au îndepărtat niciodată de optica curții imperiale din Praga, înțitînd, am putea spune, permanent atitudinea acesteia față de marele nostru domnitor.

Dar imaginea lui Mihai Viteazul nu s-a limitat doar la sfera diplomației, a politicului, ci a depășit-o cu mult. Personalitatea marelui voievod român a fost receptată de opinia publică și de cultura spaniolă și pe alte căi, prin intermediul așa-numitelor avize (avisos), publicate de diferiți editori, prin relatări de călătorie, prin cronici și prin literatură. Mihai Viteazul, prin faptele sale care au uimit și umplut de admirație întreaga Europă², a contribuit în mod esențial și la completarea și dezvoltarea imaginii spațiului românesc, în general, în cultura europeană și în cea spaniolă de care ne vom ocupa noi, pe scurt, în rîndurile ce urmează.

Primele informații sosite în Spania în legătură cu marea epopee românească de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor au în centrul lor pe principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, privit ca inițiatorul și conducătorul luptei comune a celor trei țări românești, lucru care se explică prin apartenența sa la biserica romano-catolică, prin caracterul său instabil care-l făcea mai maleabil în fața dorințelor imperiale, prin căsătoria sa cu arhiducesa Maria Cristina care l-a transformat în cumnatul moștenitorului tronului spaniol, viitorul Filip al III-lea (1598—1621).

Astfel, în 1595, Rodrigo Cabrera publică la Sevilla versiunea spaniolă a unei scrisori adresată de Mehmet al III-lea (1595—1603) lui Sigismund Báthory, intitulată *Carta de Mahomet Tercer Emperador de los Turcos, escripta al Serenissimo Sigismundo Batori, Principe de Transilvania, Moldavia, Valachia etc. Traduzida de lengua turquesca en lengua italiana en Roma, en la Estampa del Gabia, en el Año de mil y quinientos y noventa y cinco*³. Din titlul tipăriturii se observă o extindere a suveranității lui Sigismund asupra Țării Românești și Moldovei, existentă la acea dată formal, nu și real, extindere care căuta să răpească lui Mihai meritul victoriilor sale antiotomane. Totuși publicația are și un merit, anume acela de a prezenta spațiul românesc ca o zonă unitară sub aspect politic citorilor spanioli.

Același Rodrigo Cabrera publică în 1597, tot la Sevilla, un aviz referitor la pregătirile de război ale turcilor : *Aviso del aparato de la pompa y del numero de soldados con que Mehmet Rey de Turcos partio de Constantinopla para y a la guerra de Ungria a los 20 de Junio de 1596...*⁴ tradus tot din italiană. Din acest aviz aflăm că : „Auzind sultanul Mehmet (...) de permanentele înfringeri suferite de armatele sale din partea celor imperiale și ale Principelui Transilvaniei, cînd în Ungaria, cînd în Transilvania și cînd în alte provincii, și mai ales de cele din Valahia, cu rușinoasa fugă a lui Sinan, pe vremea aceea mare vizir (...), a propus în consiliu măsurile care trebuiau luate pentru a împiedica progresele creștinilor împotriva sa...”⁵. Toate meritele victoriilor antiotomane, inclusiv ale marii victorii din 1595, sînt atribuite lui Sigismund și imperialilor ! Despre Mihai nici un cuvînt, nici o mențiune. O singură recunoaștere, indirectă, a meritelor sale o constituie faptul că victoriilor din Țara Românească li se atribuie cea mai mare importanță. Prin aceasta se atrăgea din nou atenția cititorilor spanioli asupra spațiului românesc și asupra luptei antiotomane pline de eroism a românilor, chiar dacă Mihai Viteazul era substituit cu Sigismund.

Tot pe această linie se situează și avizul publicat în același an la Barcelona, de urmașii lui Pablo Malo, intitulat *Aviso de la Gran Batalla que ha passado cerca de Agria, ciudad de la Ungaria Superior, entre los exercitos de la magestad del Emperador, y el Serenissimo Principe de Transilvania, contra el Gran Turco, a los 26 de Octubre 1596*⁶. Din nou se aduc laude nemăsurate bravurii închipuite a lui Sigismund : „...Principele Transilvaniei, care conducea avangarda noastră, a atacat plin de curaj cu oamenii săi avangarda turcilor, luînd-o înaintea tuturor ca un leu feroce, a înfrînt-o repede, tăind în bucăți o foarte mare parte din ei și obligînd pe ceilalți să se arunce într-o mlaștină unde s-au înecat”⁷.

Dar tot acest eșafodaj propagandistic nu putea ascunde adevărul celor interesați în continuarea cu succes a luptei antiotomane și pentru care cunoscutele ezitări și oscilații ale lui Sigismund Báthory nu ofereau nici un fel de garanții. Toată propaganda lui Sigismund se baza pe două elemente : era acceptată de împărat, de papă și de regele Spaniei, din motive deja menționate, și era rezultatul victoriilor lui Mihai Viteazul ale cărui merite erau deturnate de principe în favoarea sa. Dar chiar în plină ofensivă propagandistică în favoarea lui Báthory, apar aprecierile mult mai apropiate de realitate pe care le face amiralul Aragonului, Francisco de Mendoza, în urma unei misiuni diplomatice întreprinsă în Polonia, în

1597, care i-a oferit posibilitatea să cunoască mai îndeaproape realitățile Europei răsăritene și sud-estice, precum și personalitatea lui Sigismund Báthory⁸. Din relatarea amiralului aragonez aflăm despre Sigismund că se găsește într-o stare „... care se spune că nu este aptă pentru a satisface necesitățile guvernării și a altor lucruri importante...”, aducându-i-se și acuzația că este ușor influențabil și iute la minie, dovadă fiind execuția sumară a vărului său Balthazar⁹.

Situația s-a schimbat radical începînd din 1598, atunci cînd importanța capitală a luptei lui Mihai Viteazul în cadrul frontului antiotoman devine evidentă pentru întreaga lume creștină și atunci cînd Sigismund Báthory abdică în favoarea împăratului, facilitînd astfel legăturile directe ale acestuia cu Țara Românească.

În acest an Mihai Viteazul reia luptele cu turcii printr-o fulgerătoare campanie la sudul Dunării și foarte curînd are loc apariția primului aviz spaniol în care figura marelui domnitor ocupă un loc central. Este vorba de avizul tipărit la Sevilla de același Rodrigo Cabrera, probabil la sfîrșitul lui 1598 sau începutul lui 1599, intitulat *Verdadera relación de la victoria que Michael Bayboda (de la Balachia), a alcanzado contra el Gran Turco, en la toma de Nicopoli. Succedido en Octubre de 98*¹⁰.

Următorul aviz spaniol în care apare Mihai Viteazul se datorează tot lui Rodrigo Cabrera din Sevilla și este tipărit la 19 mai 1599. Este vorba de un aviz cuprinzînd două informații, una referitoare la o răscoală a nobililor catolici irlandezi împotriva reginei Elisabeta I și cealaltă, un extras dintr-o scrisoare adresată de Mihai Viteazul, la 16 octombrie 1598 din Caracal¹¹, arhiducelui Maximilian, în care este descrisă expediția la sudul Dunării : „... *Traslado de una carta del señor Miguel Bayboda de Balachia que embió al serenissimo Archiduque Maximiliano, en la qual de cuenta muy por estenso de todas las empresas, que a hecho contra el Gran Turco en la Tracia y Bulgaria, desde que començo la guerra contra los Turcos hasta bue bolvio a Valachia. Y assimismo se cuenta la destrucción de seys Ciudades, con otras muchas Aldeas, en la Tracia y Bulgaria, que este dicho Baiboda a hecho. La copia de la qual carta vino con el ordinario de Viena de los cinco de Diziembre, del año pasado de 1598*”¹².

În prezentarea care precede textul scrisorii lui Mihai, Cabrera explică în felul următor motivele care l-au îndemnat să o publice : „Deși s-a scris și s-a tipărit cea mai mare parte a faptelor de vitejie pe care cu atît de fericit succes le-a săvîrșit și le săvîrșește în fiecare zi domnul Mihai Voievodul Valahiei, în țările și statele Turcului, cu toate acestea am socotit să dau la lumină o scrisoare pe care numitul voievod a scris-o serenissimului arhiduce Maximilian, în care se expun și se relatează pe larg faptele glorioase și pierderile aduse turcilor, semănînd spaima nu numai în toată Tracia ci de asemenea și în cetatea Constantinopolului, încît însuși marele Turc a fost constrîns să pună gardă și pază de ieniceri și spahii în cetate, de frica numitului voievod”¹³.

Se poate ușor remarca interesul deosebit al tipografului sevillan pentru lupta antiotomană a românilor condusă de Mihai Viteazul, dar, mai mult decît atît, interesul general cu care erau primite în Spania informații de această natură¹⁴.

Ultimul aviz spaniol referitor la Mihai Viteazul, despre care avem cunoștință, a fost tipărit în 1599 la Zaragoza de către Juan Pérez de Valdi-

vielso și se intitulează *Aviso. Venido por via de Roma en reynte y seys de Março, de mil y quinientos y noventa y nueve, de la felicissima victoria que nuestro Señor ha sido servido dar al Bayroda de la Valachia contra los Turcos. Con avisos de grande importancia, y buenos sucesos que se han tenido contra ellos, desde el año de mil y quinientos y noventa y cinco hasta agora, en que le han muerto passados de quinientos mil Moros; y cobrado muchissimas ciudades, que las tenia tyranizadas*¹⁵.

Acest aviz, care se ocupă de asemenea de campania din 1598, scoate în evidență în felul următor importanța și posibilele consecințe ale marilor victorii românești: „Și se crede că, cu ajutorul lui Dumnezeu, această victorie va fi de așa mare însemnătate încît, după ce dușmanul lasă totul, dacă Creștinătatea se adună și dă sprijin și ajutor acestui principe creștin, vom ajunge să constrîngem pe acest dușman comun, făcîndu-i atîta pagubă, încît ceea ce pe a-i lor i-a costat timp de atîția ani, ca să se facă stăpîni pe cea mai mare parte a lumii, acum s-ar recăpăta cu multă ușurință și cu izbindă deplină, deschizînd drumul pentru a recîștiga orașul sfînt al Ierusalimului”¹⁶. Din păcate aceste concluzii evidente pentru orice observator atent al evenimentelor au fost un nou strigăt în deșert, principii și regii apuseni nefiind dispuși să sprijine lupta antiotomană a țărilor române decît în măsura în care aceasta satisfăcea propriile lor interese. Lăsînd însă la o parte acest aspect, trebuie recunoscut că acest aviz, mai ales titlul sub care a apărut, are un merit important, acela de a face un act de dreptate istorică, deoarece atribuie toate victoriile antiotomane obținute începînd cu anul 1595 lui Mihai Viteazul.

Valoarea tuturor acestor avize spaniole, ca și a multor altora pe care nu am avut posibilitatea să le consultăm, nu constă atît în autenticitatea și noutatea informațiilor pe care le conțin, care de multe ori se repetă într-o altă formă, cit în interpretarea lor, în rolul lor propagandistic, în răspîndirea pe care au avut-o, în aureolarea conferită unor evenimente și eroi și, în ultimă instanță, în binemeritata faimă de care s-a bucurat Mihai Viteazul în Spania și în întreaga Europă. Chiar și atunci cînd aceste avize atribuie toate meritele luptei antiotomane lui Sigismund Báthory, un neadevăr corectat ulterior, ele își păstrează importanța deoarece au atras atenția opiniei publice spaniole asupra evenimentelor de la Dunărea de Jos, asupra spațiului românesc și a luptei pline de eroism a poporului nostru.

Despre epopeea românească din vremea lui Mihai Viteazul ni s-au păstrat și cîteva relatări ale unor călători contemporani cu evenimentele, veniți pe pămîntul țării noastre tocmai din îndepărtata Spanie.

Primul dintre aceștia a fost iezuitul Alfonso Carrillo (1553–1618), trimis de generalul ordinului său, Claudio Aquaviva, în Transilvania, unde sosește în aprilie 1591, cu misiunea de a-l determina pe principele Sigismund Báthory să-l recheme pe iezuiți. Aici el va rămîne, cu unele întreruperi pînă în anul 1599, va deveni confesorul și unul din principalii sfătuitori ai principelui și va juca un rol de prim ordin în complicatele intrigi politice de la curtea acestuia, precum și în dificilele tratative duse de principe cu împăratul și alți monarhi apuseni, printre care s-a numărat și Filip al II-lea¹⁷.

Începînd din 1594, Carrillo a devenit unul din principalii agenți de propagandă ai lui Sigismund Báthory, căutînd să atribuie acestuia meritul pentru toate victoriile antiotomane și răspîndind, în același timp,

calomnii la adresa voievozilor din Țara Românească și Moldova, pentru a justifica uzurparea drepturilor lor de cel care se și vedea în postura de suveran al Daciei¹⁸. Astfel, la 6 martie 1595, Carrillo comunică din Graz, unde se afla cu scopul de a cere mina arhiducesei Maria Cristina pentru Sigismund, victoriile anunțate de acesta la 21 februarie, una în care au pierit șase mii de turci și de tătari și alta în care au pierit douăzeci de mii împreună cu hanul tătarilor, spunind că „... aceasta s-a făcut numai de către transilvănenii noștri, căci ei au observat necredința acestor voievozi, și de aceea alteța sa e silită să ia măsură din vreme, ca să nu se întoarcă iar aceste țări spre turci, chiar dacă ar fi să fie înlăturați aceia”¹⁹. Carrillo, prin aceste afirmații, denatura cu bună știință adevărul. În ceea ce privește victoriile antiotomane ele au fost obținute de trupele lui Mihai Viteazul, în ianuarie 1595, la Putinei, Stănești, Șerpătești și lângă Rusciuc²⁰, Mihai Viteazul declanșând lupta antiotomană fără a cere aprobarea năvălului și nefiind în nici un fel, în acel moment, vasalul lui Sigismund, iar în privința Moldovei, domnitorul ei, Aion Vodă, nu era nici el legat în vreun fel de Sigismund Báthory, deoarece aderarea sa la liga antiotomană a puterilor creștine s-a făcut prin încheierea unui tratat direct cu Rodolf al II-lea, la 16 august 1594, la Iași²¹.

Situându-se tot pe această linie, Carrillo comunica la 9 aprilie 1595, din Alba Iulia, nunțului apostolic din Praga, episcopului Speciano, că Sigismund a fost silit să-și asume titlul de „principe al celor două Valahii”, fiind convins la aceasta de „boierii înșiși, care spuneau că nu pot fi siguri de aceste țări în alt chip, deoarece poporul îl va asculta mai mult pe principe când va purta acest titlu, pentru ca cei doi voievozi să nu-l poată părăsi la momentul cel mai favorabil”²². Prin aceste afirmații, inexacte la data la care au fost făcute, și mai ales, inexacte ca fond, iezuitul spaniol anticipa asupra viitoarelor acțiuni ale lui Sigismund și, prin discreditarea voievozilor din Moldova și Țara Românească, încerca să le justifice în fața împăratului și a lumii creștine.

Carrillo va continua să transmită încă multe informații de aceeași natură spre apus și, în ciuda falsificării evidente a situației reale din țările române și a preamăririi lui Sigismund Báthory, putem considera totuși că ele au avut și un aspect pozitiv, acela de a atrage atenția puterilor apusene asupra luptei pline de eroism a țărilor române, principii și regii cărora li se adresa cunoscând, în general, din alte surse faptul că adevăratul conducător al ei era Mihai Viteazul. De fapt și atitudinea lui Carrillo față de Mihai Viteazul va cunoaște o anumită modificare începând din 1598, atunci când Sigismund Báthory va apare pentru toată lumea în adevărata sa lumină, iar meritele marelui voievod nu vor mai putea fi negate sau trecute sub tăcere de nimeni.

Un alt spaniol ajuns pe meleagurile noastre în vremea lui Mihai Viteazul a fost Diego Galán (1575 — după 1621). Devenit sclav la o vîrstă fragedă, Galán a avut ocazia să participe la campania otomană din 1595 împotriva Țării Românești ca vislaș pe una din galerele flotei comandate de renegatul scoțian Mami Pașa, și a rămas la nord de Dunăre împreună cu armatele invadatorilor pînă la marea înfrîngere din toamna aceluiași an. Reîntors în Spania el își așterne amintirile pe hîrtie, amintiri care vor vedea lumina tiparului mult mai tîrziu, cu titlul de *Cautieerio y trabajos de Diego Galán, natural de Consuegra y vecino de Toledo, 1589 a 1600*, Madrid,

1913, XLV + 448 p.²³. O parte însemnată a acestor amintiri este consacrată campaniei din 1595, campanie în timpul căreia autorul a fost încercat de puternice sentimente de frică dar, în același timp, de sentimente și mai puternice de bucurie în fața mării victorii a românilor. Scrise la un interval de timp destul de mare după derularea evenimentelor, amintirile conțin o serie de erori și exagerări inevitabile care nu le reduc însă cu nimic valoarea documentară și plăcerea lecturii.

Galán începe descrierea campaniei referindu-se la ridicarea la luptă care a provocat-o și la vitejia lui Mihai care i-a asigurat succesul, arătând că „...factorul hotărâtor al victoriei a fost prezența sa, căci prezența și victoria domnului sînt necesare pentru obținerea unor rezultate însemnate”²⁴. În continuare sînt descrise pregătirile de război ale turcilor, înaintarea celor patru galere ale lui Mami Pașa pe Dunăre, aspectul dezolant al țărmului otoman devastat de armatele lui Mihai în timpul campaniei de iarnă, o ambuscadă a românilor în care erau gata să piară cu toții, construirea podului de la Giurgiu²⁵.

Ajuns pe pămîntul Țării Românești, Sinan Pașa înaintează pînă la Călugăreni, unde Mihai îl aștepta într-o pădure foarte deasă „...în care se ascunsese împreună cu puținii oameni de care dispunea și cu douăsprezece piese de artilerie(...) căci nu era îndeajuns de puternic pentru a se opune furiei otomane, nici pentru a o aștepta, astfel că era silit să recurgă la șiretlicuri pentru a obține victorii mari cu prețul cel mai mic și fără a-și pune în cumpănă forțele”²⁶. Domnitorul român îl atrage pe Sinan cu o parte a armatei sale dincolo de pod, într-o capcană pregătită cu grijă : „Au ieșit cu toții în sunetele unei goarne și în aceeași clipă au căzut de pretutindeni asupra turcilor care fugeau, răspîndiți pe cîmp, atacîndu-i cu atîta furie, vitejie și voință de a învinge încît i-au silit să se retragă în neorînduială ; terenul rămînea în spatele lor semănat cu leșuri al căror număr depășea 10 000 și rînduri de sînge curgeau din toate aceste trupuri și inundau cîmpia. A voi să arăt eu de-amănuntul loviturile de săbii, brațele tăiate, capetele retezate pe care le-am văzut mai tîrziu, ar fi din partea mea curată îngimfare, și exagerările cele mai mari ar rămîne mai prejos de adevăr ...”²⁷. Deși victorios la Călugăreni, Mihai este obligat, datorită disproporției de forțe, să se retragă în fața puhoiului otoman, acțiune pe care Galán o apreciază la justa ei valoare : „... (căci atunci cînd poți trage din aceasta un foloș, curajul constă mai degrabă în a fugi decît în a aștepta ; restul nu ar fi decît îndrăzneală care este fiica fricii și a lășității)”²⁸.

În continuare Galán descrie jaful cîmpit la care a fost supusă țara de către turci, dificultățile împlinite de aceștia în timpul ocupației și contraofensiva victorioasă a lui Mihai, sprijinit de transilvăneni, încheiată cu marea victorie de la Giurgiu. Aici, turcii care scăpaseră din asaltul asupra podului „...s-au refugiat în cetate care s-a umplut de oameni, dar nu a fost decît o aminarea sfîrșitului lor, căci cetatea s-a predat după trei zile și au fost cu toții trecuți prin ascuțișul săbiilor”²⁹. Marea bucurie a domnitorului a fost provocată însă de eliberarea compatrioților robiți de turci : „...o mulțime nesfîrșită de prinși a fost salvată, ceea ce a făcut voievodului mai mare plăcere decît victoria însăși”³⁰.

Marea înfrîngere a turcilor a provocat bucuria robilor creștini, dar și o mare supărare în întreg imperiul, inclusiv la Constantinopol, pe care

Galán îl găsește: „...întristat și posomorit din pricina veștii despre înfrângerea expediției noastre”³¹.

Relatarea călătorului spaniol este interesantă, în ciuda citorva erori de mică importanță, deoarece desprinde esența luptei antiotomane a românilor, ne oferă date interesante despre tactica și strategia folosită de Mihai, despre armamentul ostașilor săi, despre bogățiile Țării Românești și despre condiția sclavului în lumea musulmană, dar importanța majoră a ei constă, credem noi, în transmiterea unor informații obiective despre marile nostru domnitor pe pământul îndepărtat al Spaniei. Față de Carrillo, contemporan cu Galán, acesta din urmă are inensul avantaj de a fi fost martor ocular al campaniei din 1595 din Țara Românească și deci de a cunoaște nemijlocit situația de aici. El vorbește numai despre Mihai Viteazul și nu amintește deloc de Sigismund Báthory și, deși lucrarea sa a văzut lumina tiparului mult mai târziu, sintem siguri că informațiile conținute în ea au fost transmise pe cale orală. Același lucru credem că s-a întâmplat și cu alți martori spanioli ai campaniilor lui Mihai Viteazul dar care, din păcate, nune-au lăsat mărturii scrise.

În ceea ce privește reflectarea epocii lui Mihai Viteazul în cronicile spaniole putem afirma că există un număr considerabil de astfel de cronici care fac acest lucru, dar noi nu am putut afla amănunte concrete decât despre două, și aceasta în mod indirect.

Astfel, Nicolae Bălcescu în cunoscuta sa monografie, *Românii supt Mihai Voievod-Viteazul*, folosește în bibliografie și lucrarea lui Antonio de Herrera, intitulată *Tercera parte de la historia general del mundo de XIII años del tiempo del Señor Rey don Felipe II el prudente desde el año de 1585 hasta el de 1598 que passo a mejor vida*, apărută la Madrid în 1612. Din această lucrare Bălcescu dă două citate referitoare la campania lui Mihai Viteazul de la începutul anului 1595 pe care ne luăm permisiunea de a le reproduce aici.

La pagina 552 a lucrării sale Herrera spune că „împreunându-se 7 mii munteni și moldoveni și trecînd Dunărea, izbiră pe Asan-Pașa de Buda, pe care îl biruiră, omorîndu-i 4 mii turci, apoi pustiiră tot pînă unde se varsă Dunărea în Marea Neagră, luînd între alte locuri, Smilul, Agemon, Chilia, Menestro, Baba, Casachi, Măcin, apoi Silistra și Nicopole; apoi bate pe Ioan, fiul lui Ioan Bogdan, care venea cu Asan Pașa, fiul lui Ebraim Pașa, apoi iau Tighina și Alba”³², iar la pagina 557 arată că „la Simil omorîră mai mult de 2000 turci și găsiră 34 tunuri, din care unele de la Huniad, și lăsară garnizoană 2 000 români, fiind cetatea tare. Zice că Similul se luă de Andrei Borestay. Zice că Albert Kiraly, la 10 sau 16 mai, după ce cu o trupă de români a bătut 3000 de turci de veneau prin Moldova, omorîndu-le 2 000 de oameni, luă lesne Silistra și apoi veni la Brăila cu multă pradă”³³.

Cea de-a doua cronică spaniolă care oferă amănunte deosebit de interesante privitoare la istoria țărilor române în jurul anului 1600 este cea a lui Juan Lotichio intitulată *Historia de Transilvania y de otras partes de Europa del año 1620*, aflată în manuscris la Biblioteca Națională din Madrid, secțiunea manuscrise, de la pagina 5, vol.H53 pînă la pagina 102, vol.H54. Autorul se pare că a fost stegar în armata lui Basta și „prin urmare, martor ocular al evenimentelor pe care le descrie”³⁴.

O copie parțială după manuscrisul de la Madrid, foarte puțin cunoscută în istoriografia noastră ³⁵, se află la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, la cota msse. spaniole 1, fiind copiată de Ricardo Rodríguez pe cheltuiala lui V.A. Urechia în timpul călătoriei de studii efectuată de acesta în Spania în anul 1862. Copia existentă la noi conține cărțile 5, 6 și 7 ale manuscrisului original, care cuprind perioada de la abdicarea lui Sigismund Báthory în favoarea vărului său Andiei și până după asasinarea lui Mihai Viteazul pe Cimpia Turzii ³⁶.

Deși rămasă în manuscris, cronica lui Lotichio a contribuit, într-o măsură destul de importantă, credem noi, la cunoașterea în Spania a marii epopei românești de sub conducerea lui Mihai Viteazul. Ea este, după cunoștința noastră, cel mai complet izvor narativ spaniol referitor la aceste evenimente și credem că ar merita, cu prisosință, un studiu amănunțit care să clarifice toate problemele pe care le ridică. În studiul de față nu vom prezenta cronica, lucru pe care l-am făcut pe scurt cu altă ocazie ³⁷, ci ne vom limita doar să punctăm unele din dificultățile cu care se confruntă cel care o consultă.

Una din aceste probleme, poate cea mai importantă, este aceea a numeroaselor similitudini cu lucrarea lui Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, apărută la Veneția în 1638, deci după 18 ani de la data redactării cronicii lui Lotichio. Acest lucru ridică mai multe semne de întrebare. A fost sau nu acest Juan Lotichio stegar în armata lui Basta, participant direct la o parte a evenimentelor pe care le descrie și în concluzie, autor al cronicii de care am vorbit? Este vorba de o traducere, cu unele modificări, chiar destul de importante, a lucrării lui Ciro Spontoni? Dacă este așa de ce apare sub numele lui Lotichio și la anul 1620? Acest Juan Lotichio este sau nu unul și același personaj cu Johannes Petrus Lotich (1598—1669), poet latin modern, istoric și medic german care, bine înțeles, putea să cunoască lucrarea lui Spontoni, dar despre care nu se știe că ar fi tradus-o sau ar fi scris ceva asemănător? Manuscrisul din Spania, pe care V.A. Urechia l-a văzut și studiat, ar fi putut să fie un miscellaneu care să cuprindă și una din operele poetului german, iar cel care i-a dat titlul să fi făcut o apropiere întâmplătoare și eronată între numele său și cronica relativă la evenimentele din Transilvania. Dar în acest caz cum se explică faptul că V.A. Urechia, care cunoștea bine lucrarea lui Ciro Spontoni ³⁸, nu a făcut nici o mențiune în acest sens? La toate aceste întrebări, în stadiul actual al cercetărilor întreprinse de noi, este încă greu de dat un răspuns satisfăcător. Indiferent însă de aceste probleme, cronica a constituit, așa cum am arătat, un mijloc de cunoaștere a lui Mihai Viteazul în Spania, un mijloc de cunoaștere a spațiului românesc, în general, în cultura spaniolă a epocii pe care o avem în vedere.

Un ultim aspect al formării imaginii lui Mihai Viteazul și, în general, al reflectării spațiului și realității românești în cultura spaniolă îl constituie literatura.

Mai ales după victoriile din Malta (1565) și de la Lepanto (1571) tema turcă devine foarte frecventă în literatura spaniolă ³⁹. Un rol deosebit de important în implantarea acestei teme în literatura spaniolă l-a jucat Miguel de Cervantes y Saavedra (1547—1616), prin numărul de opere consacrate ei (*La Galatea*, *El amante liberal*, *El trato de Constan-*

tinopla y muerte de Selin, El gallardo español, El cautivo, Persiles y Sigismunda, etc.) și prin momentul apariției lor, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor ⁴⁰, fapt ce demonstrează, după părerea noastră, și contribuția luptei antiotomane plină de eroism desfășurată de români, tocmai în acest moment, sub conducerea lui Mihai Viteazul.

Sigur că și în literatură figura lui Mihai Viteazul este estompată de cea a lui Sigismund Báthory din motivele pe care le-am mai arătat, dar, în ultimă instanță, acest lucru are mai puțină importanță deoarece personalitatea adevărată a lui Mihai era bine cunoscută atât de cercurile politice și diplomatice, cât și de opinia publică spaniolă. Important, după părerea noastră, este faptul că literatura spaniolă, prin doi din cei mai de seamă reprezentanți ai ei din Secolul de Aur, Lope de Vega și Miguel de Cervantes, a contribuit la îndreptarea atenției publicului spaniol spre spațiul românesc, spre vitejia dovedită de români în lupta antiotomană, chiar dacă Mihai este adeseori substituit prin Sigismund. De fapt, analizând literatura spaniolă dedicată temelor turcești din Secolul de Aur, istoricul francez Albert Mas ajunge la concluzia că ea a adoptat trei eroi principali pe care-i plasează în postura de campioni ai luptei antiotomane și anume pe Tamerlan, pe Scanderbeg și pe Sigismund Báthory ⁴¹, ultimul înlocuindu-l, pe nedrept, pe Mihai Viteazul.

Astfel, marele dramaturg Lope de Vega (1562–1635), poate cel mai mare al Secolului de Aur spaniol, atât datorită cantității (2 000 de opere din care s-au păstrat 400), cât și calității creației sale, nu a scăpat din vedere lupta antiotomană de la Dunărea de Jos. El consacră spațiului românesc două drame, *El Rey sin reino* ⁴² și *El Prodigioso Príncipe Transilvano* ⁴³, ultima reținându-ne atenția în rindurile următoare.

Serisă în 1595, dar publicată la începutul secolului al XVII-lea ⁴⁴, și atribuită multă vreme greșit lui Luis Vélez de Guevara ⁴⁵, ea a avut ca surse de inspirație avizele care circulau în epocă ⁴⁶ și, probabil, relatările lui Alfonso Carrillo ⁴⁷. Drama lui Lope are ca erou principal pe Sigismund Báthory, împodobit cu toate calitățile și virtuțile unui bun creștin. Mihai Viteazul nu apare decît ici și colo, mai ales în documentele relative la evenimentele epocii, introduse de Lope în opera sa pentru a-i conferi un anumit grad de veridicitate, cu numele de „el vaivoda de Valaquia”. Doar la sfârșit, Sinan Pașa, cînd se înfățișează să povestească sultanului înfrîngerile suferite în Țara Românească, pare să facă un portret măgulitor domnitorului român :

„Furios, lat în spate, înfățișare
și statură de uriaș
ochi mari, fruntea
înaltă, păr cîrlionțat,
nas lung ascuțit,
încruntat cu barbă măruntă
oacheș la față
bun de picior și strașnic călăreț
iar în atacurile ce dă
cel dintîi ce se repede
și mai adînc din vîlmășag patrunde” ⁴⁸.

Interesul provocat în Spania de această dramă a lui Lope de Vega a făcut ca ea să fie reluată în diferite variante și de alți autori. Astfel, în volumul intitulat *El mejor de los mejores libros que han salido de comedias nuevas*, apărut la Madrid în 1651—1653, întâlnim opera atribuită lui Matos y Moreto, *La defensa de la fe y Principe prodigioso*, prelucrare după drama lui Lope, care va fi republicată, tot la Madrid, în 1751, de Antonio Sanz. Cu titlul *El Príncipe prodigioso* drama a fost tipărită la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul celui următor și retipărită la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dar a fost atribuită lui Juan Pérez de Montalvan. Tot o imitație după opera lui Lope de Vega a fost și comedia *Amar sin favorecer*, scrisă de Ramón Montero și jucată în 1660.⁴⁹

[Ecouri românești au mai apărut la Lope de Vega și în poemul burlesc *Gatomaquia*, în care este menționat numele Țării Românești, tocmai pentru că el ajunsese să se impună în epocă întregii Europe prin lupta vitează a locuitorilor săi :

„Să o ascuți pe faimoasa Gatomaquia
Astfel, din Indii și pînă în Valahia,
Numele și faima ta se răspindesc
Și au ajuns deja în țara noastră”⁵⁰.

Miguel de Cervantes, considerat drept cel mai mare scriitor spaniol al Secolului de Aur, face și el în operele sale cîteva referiri la români și la istoria lor. Astfel, în *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* (1616) el se referă în treacăt la „războaie duse de prințul Transilvaniei” împotriva turcului „vrăjmaș obștesc al neamului omenesc”, pasaj care, dată fiind aluzia pe care o conține referitoare la moartea lui Carol Quintul, trebuie să aibă în vedere atît evenimentele de la mijlocul secolului al XVI-lea⁵¹, cît și pe cele de la sfîrșitul său, binecunoscute autorului, iar în altă parte, referindu-se la bătălia de la Călugăreni, spunea că aceasta „ar fi cea mai glorioasă întîmplare pe care au văzut-o prezentul sau trecutul sau pe care o va vedea viitorul”⁵².

Nu putem încheia acest mic studiu fără a sublinia faptul că epopeea românească de sub conducerea lui Mihai Viteazul de la cumpăna veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea a fost cunoscută și a pătruns destul de adînc în conștiința opiniei publice spaniole a vremii deși, de multe ori, personalitatea marelui nostru voievod a fost pe nedrept înlocuită cu cea a principelui transilvan Sigismund Báthory. Indiferent însă de acest lucru important este faptul că avizele, călătoriile, cronicile și literatura spaniolă a vremii, prin unii dintre cei mai de frunte exponenți ai săi, au făcut cunoscut în Spania spațiul locuit de români, lupta lor plină de eroism împotriva otomanilor, luptă care a avut un rol de seamă în oprirea înaintării acestora către Europa Centrală, constituindu-se astfel într-un adevărat aport de sînge pe care românii l-au adus la dezvoltarea civilizației europene în întregul ei.

NOTE

¹ Studiul se află sub tipar. Cuprinde, printre altele, maniera în care s-a reflectat personalitatea lui Mihai Viteazul în corespondența diplomatică spaniolă.

² Carol Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broșuri contemporane*, în „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj”. VIII, 1939—1942, Sibiu, 1942, pp. 193—296; idem, *Michael der Tapfere im lichte des Abendlandes. Berichte „Neuer Zeitungen”*, Hermanstadt, 1943, 243 p.; Emilia Poștăriță, *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, în „Revista arhivelor”, an LVIII, vol. XLIII; nr. 3, 1981, pp. 337—350; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, coordonatori, Ion Ardeleanu, Vasile Arimă, Gheorghe Bondoc, Mircea Mușat, 4 vol., București, 1982—1986.

³ Dinu A. Dumitrescu, *Contribution à une bibliographie de Turcica espagnols (XVIe—XVIIIe siècles)* în „Revue des études sud-est européennes”, tome II, nr. 1—2, 1964, pp. 232—233.

⁴ *Ibidem*, pp. 235—236.

⁵ Varianta italiană în Hurmuzaki, *Documente*, III, 2, pp. 503—504, doc. DXL.

⁶ D.A. Dumitrescu, *art. cit.*, p. 236.

⁷ Varianta italiană în Hurmuzaki, *Documente*, III, 2, pp. 499—500, doc. DXXXVIII.

⁸ Pentru misiunea lui Francisco de Mendoza în Polonia vezi Joseph Macurek, *Zápas Polska a Habsburku o pristup k cermenu mori na sklonku 16 stol*, Praga, 1931, anexa XI, pp. 171—177; J.W. Woś, *Un episodio de las relaciones polaco-españolas al fin del siglo XVI (Del „Diario de viaje a Polonia”, de Juan Pablo Mucante)*, în „Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa”, serie III, vol. VII, 4, 1977, pp. 1389—1394; I. Toderașcu, *Transilvania și Liga Creștină. O relatare necunoscută din 1597*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” „A.D. Xenopol”, XIX, Iași, 1982, pp. 303—315; Șt. Andreescu, *O reactualizare a tratatului de la Lublău în 1596*, în *ibidem*, XX, Iași, 1983, p. 108.

⁹ I. Toderașcu, *art. cit.*, pp. 305—303.

¹⁰ D. A. Dumitrescu, *art. cit.*, p. 232.

¹¹ Hurmuzaki, *Documente*, XII, pp. 411—412, doc. DCXXII.

¹² Cornelia Bodea, *O tipăritură spaniolă din 1599 despre campaniile lui Mihai Viteazul la sudul Dunării*, în *culegerea de studii Mihai Viteazul*, București, 1975, pp. 187—189.

¹³ *Ibidem*, p. 189.

¹⁴ Cele mai multe averse veneau prin Venetia. Aici, unde era o adevărată punte între Occident și Orient, se încrucișau vestile din toată lumea. Comerțul mare cu Levantul presupunea o bună cunoaștere a pregătirilor de război din Constantinopol, a mișcărilor de trupe turcești și a atitudinii Imperiului otoman față de statele europene. Venetia era o adevărată piață de „avvisi”. Multe din aceste averse, în care apar sigur mențiuni referitoare la Mihai Viteazul și la spațiul românesc, se află la Biblioteca Nacional din Madrid, la cota ms. 3832, *Cartas de Constantinopla*, f. 200—325 (Albert Mas, *Les Turcs dans la littérature espagnole du Siècle d'Or*, tome I, Paris, 1967, p. 513).

¹⁵ Nerva Hodoș, *Vitejiile lui Mihai Vodă apreciate în Apus (1595—1599)*, București, 1913, p. 9; D.A. Dumitrescu, *art. cit.*, pp. 257—238; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. 4, *Relatări și presă*, București, 1986, pp. 145—148.

¹⁶ N. Hodoș, *op. cit.*, p. 10; *Mihai Viteazul în conștiința europeană* vol. 4, p. 148.

¹⁷ Pentru activitatea lui Alfonso Carrillo în Transilvania și, în general, pentru întreaga sa activitate vezi László Szilas, *Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen 1591—1599*, Roma, 1966, 175 p. și A. Veress, *Carrillo Alfonz Jesuita — alya levelezés és iratai (1591—1618)* (Actele și corespondența părintelui ieșuit Alfonso Carrillo), vol. I, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXXII, Budapesta, 1906 și vol. II, în *ibidem*, vol. XLI, Budapesta, 1943.

¹⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. III, București, 1971, p. 310. Pentru planul dacic al lui Sigismund Báthory vezi Gh. Pungă, *Unele considerații privind planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în vol. *Românii în istoria universală*, III, 1, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, pp. 498—500.

¹⁹ A. Veress, *Carrillo Alfonz...*, I, p. 130.

²⁰ Idem, *Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. IV, București, 1925, p. 9; idem, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, IV, București, 1932, pp. 190, 215; R. Constantinescu, *Lupta pentru unitatea națională a țărilor române. 1590—1630. Documente externe*, București, 1981, pp. 9—10; Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 189; *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, ed. M. Guboglu, M.A. Mehmet, vol. I, București, 1966, p. 351; M. Guboglu, *Crestomafe turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale*

(1263—1683), București, 1977, p. 416; *Doi cîntăreți greci ai lui Mihai Viteazul: Stavrinos și Palamed*, ed. N.I. Simache, Tr. Cristescu, București, 1945, pp. 22, 53; E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian history from the British Archives*, London, 1964, p. 78; V. Atanasiu, *Mihai Viteazul, Campanii*, București, 1972, pp. 130—138; *Istoria militară a poporului român*, vol. III, București, 1987, p. 146.

²¹ Hurmuzaki, *Documente*, III, 1, pp. 193—194, doc. CLXXXVI; Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1354—1020*, București, 1975, p. 91, nr. 218.

²² A. Veress, *Carrillo Alfonso...*, I, pp. 141—142.

²³ Al. Ciorănescu, *Un témoin espagnol de la campagne roumaine de 1595* în „Revue des Études Roumaines”, t. IX—X, Paris, 1965, pp. 78—79. Pasajele reproduse de Al. Ciorănescu au fost traduse în limba română în *Călători străini...*, III, pp. 521—537.

²⁴ Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 81.

²⁵ *Ibidem*, pp. 81—87.

²⁶ *Ibidem*, p. 88.

²⁷ *Ibidem*, p. 89.

²⁸ *Ibidem*, p. 90.

²⁹ *Ibidem*, p. 94.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, ed. Andrei Rusu, București, 1977, pp. 485—486, n. 111.

³⁴ *Ibidem*, p. 488, n. 185.

³⁵ V. A. Urechia, *Manuscrisul despre Mihai Viteazul* în „Informațiunile politice, literare și comerciale”, București, Galați, III, nr. 281, 18 noiembrie 1871, p. 2.

³⁶ În afară de menționarea cronicii, însoțită de un mic fragment publicat de V. A. Urechia în „Informațiunile...” din 18 noiembrie 1871, am întâlnit doar simple referiri la ea făcute de Ramiro Ortiz, *Per la storia dei contatti Ispano-Rumeni (1710—1932)* în „Archivum Romanicum”, XVIII, 1934, nr. 4, p. 608; Claudio Isopescu, *Lingua, letteratura e storia romena in Ispagna* în vol. *Saggi romeno-italo-ispatici*, Roma, 1943, p. 139 și în volumul coordonat de Domnița Dumitrescu Sirbu, *Din istoria relațiilor culturale hispano-române (1960—1980)*. *Bibliografie selectivă*, București, 1981, p. 7.

³⁷ Bibl. Acad. Române, mss. spaniol 1.

³⁸ Eugen Denize, *Românii în cultura medievală spaniolă*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, XXIII/1, Iași, 1986, pp. 81—82.

³⁹ V. A. Urechia a avut chiar în biblioteca sa personală un exemplar al lucrării lui Ciro Spontoni (*Biblioteca „V. A. Urechia”*. Galați. *Cartea străină veche 1472—1700. Catalog*, în-tocmit de Ion Mărunțelu, Sorina Cădeanu, Florica Carapcea, redactor coordonator Nedelcu Oprea, Galați, 1975, pp. 102—103).

⁴⁰ A. Mas, *op. cit.*, I, p. 247.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 289—297.

⁴² *Ibidem*, II, pp. 74—83.

⁴³ Drama *El Rey sin reyno* a fost scrisă între 1597 și 1608 (*Ibidem*, I, pp. 413—417), publicată pentru prima dată în 1625 (Lope de Vega, *Obras*, VI, Madrid, 1896, pp. 557—598; A. Pippidi, *Imagini spaniole ale Transilvaniei: Lope de Vega și Duque de Estrada*, în culegerea de studii *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, pp. 174—175) și re-editată în 1655. Titlul ei se referă, se pare, la un contemporan, căpitanul Alfonso de Contreras, dar eroul principal al piesei este Iancu de Hunedoara lăudat pentru victoriile sale antiotomane. Deși acțiunea este vag localizată, ea se petrece, în general, în Transilvania, pe jumătate legendară pentru publicul spaniol din acea vreme. Principala sursă de inspirație a acestei piese a fost cronică lui Pedro Mexia intitulată *Historia Imperial y Cesarea, en que summariamente se contienen las vidas y hechos de todos los Emperadores desde Julio César hasta Maximiliano primero*, apărută la Segovia în 1545 și bazată la rândul ei pe două opere: *Historia Bohemica* a lui Aeneas Sylvius Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea (1458—1464) și *Rerum Hungaricarum decades*, a istoriografului oficial al lui Matia Corvin, Antonio Bonfini (A. Pippidi, *art. cit.*, p. 174). Față de Iancu de Hunedoara, Lope de Vega are numai cuvinte elogioase, caracterizându-l ca fiind un „... om de mare curaj, care singur apără libertatea Transilvaniei împotriva turcilor”. (Lope de Vega, *Obras*, VI, p. 562). Demnă de remarcat este și cunoașterea destul de bună a evenimentelor istorice care au însoțit epoca lui Iancu de Hunedoara, cum ar fi rivalitatea sa cu regele Cehiei, Gheorghe de Poděbrad, și cu contele Ulrich de Cilly, precum și opoziția sa față de organizarea cruciadei încheiată cu dezastrul de la Varna (*Ibidem*, pp. 569, 576—578).

⁴³ Lope de Vega, *Obras*, tomo I, Madrid, 1916, pp. 369–421.

⁴⁴ A. Mas, *op. cit.*, I, pp. 387–388.

⁴⁵ Al. Popescu-Telega, *Două drame de Lope de Vega interesind istoria și literatura românilor*, extras din „Ramuri”, Craiova, 1936, p. 3.

⁴⁶ A. Mas, *op. cit.*, I, p. 514.

⁴⁷ Al. Popescu-Telega, *art. cit.*, p. 26.

⁴⁸ Lope de Vega, *Obras*, I, Madrid, 1916, p. 419.

⁴⁹ Emilio Cotarelo y Mori, *Introducción*, la Lope de Vega, *Obras*, I, Madrid, 1916, p. IX.

⁵⁰ N. Iorga, *Comemorarea lui Lope de Vega*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XVII, p. 198; idem, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, ed. Al. Dușu, vol. II, București, 1968, p. 266; idem, *Lope de Vega*, în *Evocări din literatura universală*, ed. Liliana Iorga — Pippidi, București, 1972, p. 54.

⁵¹ Miguel de Cervantes, *Muncile lui Persiles și ale Sigismundei, istorie septentrională*, București, 1980, pp. 220, 428.

⁵² C. Göllner, *Michael der Tapfere...*, p. 21.

IMAGES ESPAGNOLES DE L'ÉPOPÉE ROUMAINE SOUS MICHEL LE BRAVE

Résumé

Dans cette étude l'auteur analyse la manière dont s'est reflétée en Espagne la lutte antiottomane des Pays Roumains, dirigée par Michel le Brave. Dans la mesure des possibilités et de l'espace disponible, on emploie les témoignages, les récits de voyage, les chroniques et la littérature espagnole, et notamment deux ses représentants de marque, Miguel de Cervantes et Lope de Vega. Plusieurs fois, la personnalité de Michel le Brave est remplacée par celle de Sigismond Bathory, ce qu'on peut expliquer si on a en vue le fait que celui-ci appartenait à l'église romano-catholique, qu'il avait été, jusqu'à un certain moment, le parent de l'héritier du trône espagnol, le futur Philippe III, et qu'on pouvait le manœuvrer beaucoup plus facilement au bénéfice des intérêts expansionnistes des Habsbourg dans la zone du Bas-Danube. Même dans ces conditions, l'espace roumain, le peuple roumain, sa lutte héroïque contre l'expansion ottomane ont pénétré dans la culture et l'opinion publique espagnole de l'époque, qui les a appréciés à leur juste valeur.

DOI SOLI AI LUI MIHAI VITEAZUL

ȘTEFAN ANDREESCU

1. *Grigore Balogh*. Ioan Darahy, într-un cuprinzător raport către comandantul cetății Satu Mare, Mihai Székely, asupra misiunii lui pe lângă Mihai Viteazul din 1599, a consemnat la un moment dat următoarele: „În jurul lui 1 august au sosit solii săi de la Praga, de la maiestatea sa, Grigore Balogh și Ioan Ragusanul, și s-a bucurat de scrisorile pe care i le-au înfățișat de la maiestatea sa și de la arhiducele Mathias, cu capul descoperit a sărutat pecețile de la amândouă scrisorile. Și când a aflat că sufletul împăratului și al arhiducelui Mathias îi este atît de favorabil și că este lăudată statornicia lui, a declarat cu mare smerenie și emoție că va rămîne totdeauna același și că el trebuie să moară sau să învingă pentru oastea creștină”¹. Reacția domnului la veștile primite vădește implicit însemnătatea soliei, care plecase spre curtea imperială habsburgică de mai bine de opt luni, în preajma datei de 12 noiembrie 1598.

Identitatea lui Grigore Balogh nu a fost pînă astăzi studiată cum trebuie. S-a spus despre el că ar fi fost un „emisar maghiar” sau un „nemeș ungur în slujba lui Mihai”². Discuția nu interesează, însă, doar chestiunea componenței aparatului diplomatic al voievodului. Într-adevăr, acest personaj este atestat, în perioada de după luarea în stăpînire a Transilvaniei, în poziția de principal favorit al lui Mihai Viteazul, capabil să-i înrîurească deciziile politice de maximă însemnătate!

Ion Sirbu, care a reconstituit impecabil rosturile soliei din 1598 — atît cele oficiale, cît și, mai ales, cele secrete —, a atras atenția că, în legătură cu ea, ni s-au păstrat „cîteva cuvinte de încredințare”, scrise de însuși Mihai Viteazul, în românește: „† Rogu-mă măriei tale să crezi pre omul nostru, pre Gligorie postelnicul, de ce va grăi”³. I. Sirbu a observat că postelnicul Gligorie nu poate fi decît Balogh și s-a întrebât dacă cele cîteva cuvinte ale domnului erau adresate lui Sigismund Báthory — proaspăt restauratul principe al Transilvaniei —, pe la curtea căruia a trecut solia, sau arhiducelui Maximilian. În cel din urmă caz, aprecia I. Sirbu, cuvintele voievodului „privesc de-a dreptul misiunea secretă” a soliei, cu care deci a fost însărcinat Balogh și nu celălalt membru al ei, Marco Iovan Ragusanul⁴.

Să trecem numaidecît la punerea în lumină a datelor pe care le-am putut culege despre originea și familia lui Grigore Balogh sau, cum îi spune Mihai Viteazul, „Gligorie postelnicul”. Izvorul-cheie pentru identificarea personajului este un act intern muntean, cu data 30 mai 1620, prin care un grup de șase boieri hotărăsc în procesul dintre moștenitorii lui Mihnea vistierul din Bădeni. Rezultă mai întîi din act că acest mare boier a avut un fiu, Badea postelnicul, și două fete. Din cele două fiice se

trăgeau un Mihalcea pitarul și un „Gligorie post.”. Vrednic de citat este următorul pasaj de la sfârșitul actului, din care aflăm că, anterior, în privința ocinelor din Bădeni se încheiase o înțelegere între moștenitori în ... „Belgrad” (Alba Iulia): „Deci, noi am dat Mihalcei pit. să ție câte 2 părți, căce l-au miluit Gligorie post. pré Mihalcea post. și pré Pătru, frate-său, în Belgrad, cu to<a>t<ă> partea cât se va alege de ocina și cumpărătoară”. În plus, ceva mai devreme actul pomeneste de o vînzare a unei ocine din Bădeni de către Gligorie postelnicul lui Pătru banul din Băleni, care era „moșul” unuia dintre moștenitorii ce se judecau în 1620⁵.

Într-adevăr, un hrisov al lui Mihnea vodă Turcitul, emis în București, la 21 februarie 1587, cuprinde o întărire de stăpînire dată lui Pătru fost mare logofăt (din Băleni) pentru o „ocină în Bădeni, partea lui Gligorie, *fiul lui Bolog Ianăș*, nepotul de fiică al lui Mihnea din Bădeni”⁶. Se explică astfel deplin numele de Grigore Balogh sub care a fost cunoscut acest boier și sfetnic al lui Mihai din răstimpul 1598—1600. Mihnea din Bădeni, bunicul său matern, a fost un mare boier muntean din prima jumătate a secolului XVI, membru al sfatului domnesc, în calitate de mare postelnic, sub Radu vodă de la Afumați, iar apoi, în domnia lui Radu Paisie, amintit în documente cu titlul de vistier (1536, 1540 și 1543)⁷. În vremea lui Alexandru vodă Mircea, în 2 noiembrie 1574, dar și mai tîrziu, în 13 iunie 1575 sau 1576, „jupan Bolog Ianăș” — tatăl lui Gligorie postelnicul — se găsea în Țara Românească, judecîndu-se, alături de „cumnatul său Neagoe vâtaf” (soțul celeilalte fiice a lui Mihnea vistierul), pentru stăpînirea satului Țigănești (Ursoaia, jud. Săcuieni, azi jud. Buzău)⁸.

Un alt grup de acte ne arată cine a fost soția lui Gligorie postelnicul și întregeste totodată numele sub care el era cunoscut în țară. Astfel, actele din 30 martie și 8 iunie 1626 privesc aceeași ocină din Bădeni care i-a aparținut, acum însă desemnată sub forma: „funia numită a lui Gligorie postelnic din Boldești”⁹. Adaosul provine de la faptul că boierul nostru a fost înșurat cu jupîneasa Maria din Boldești și, foarte probabil, și-a avut reședința în acest sat al soției. Într-adevăr, un hrisov al lui Matei Basarab, din 5 noiembrie 1635, privește averile rămase de la „Maria Boldeasca, jupanița lui Gligorie postelnicul”¹⁰. Ea a murit fără copii, în domnia lui Radu Mihnea, puțin după data de 10 septembrie 1621, cînd și-a întocmit diata¹¹. Această legătură ne îndrumă însă spre observația că, la un moment dat, Gligorie postelnicul a fost înrudit prin alianță cu Radu clucerul Buzescu, a cărui primă soție a fost „Stanca, fiica jupăniței Velica Boldeasca”, răposată însă încă din 1590¹².

Abia acum, pe temeiul datelor înfățișate mai sus, putem înlătura ezitarea lui I. Sirbu și afirma hotărît că solul lui Mihai Viteazul cu însărcinarea principală a fost Grigore Balogh sau, mai curînd, Gligorie postelnicul din Boldești. Și, implicit, astfel capătă întregul său înțeles și însemnarea laconică a voievodului. Etapele parcurse de această solie spre curtea imperială sînt cunoscute. În 8 decembrie 1598 ea se întâlnea cu arhiducele Maximilian de Habsburg la Leciovia (Leutschau). A urmat un popas la Viena, după care, între 18 și 25 ianuarie 1599, ea a sosit la Praga¹³. Audiența la împăratul Rudolf II a avut loc foarte curînd, încă înainte de 1 februarie. Cu acest prilej, cei doi soli i-au înfățișat în-

păratului două steaguri turcești, capturate de domn în expediția din toamna precedentă la sud de Dunăre¹⁴. Au plecat din Praga spre Viena abia în 13 aprilie, cu o scrisoare a împăratului din 8 aprilie 1599¹⁵.

Solia lui Mihai a ajuns la curtea imperială pe fundalul știrilor, care începuseră să răzbată de pe teatrul de război de la Dunăre, despre noile izbînzi ale domnului român contra turcilor, în luptele de la Nicopol și Vidin, cu distrugerea cetăților otomane Plevna, Vrața, Florentin și Rahova¹⁶. Oficial ea avea să intervină pentru recunoașterea principelui Sigismund Báthory, care în a doua jumătate a lunii august 1598 revenise în Transilvania și preluase din nou puterea. În schimb, în taină, Gligorie postelnicul trebuia să asigure pe împăratul Rudolf II de devotamentul neștirbit față de el al domnului său, care nu se socotea legat decît de tratatul încheiat în 9 iunie 1598 la Tîrgoviște cu comisarii imperiali ce cîrnuiau atunci Transilvania. În noua situație politică creată prin reîntoarcerea lui Sigismund, Mihai vodă cerea confirmarea de către împărat a acestei „confederații”, aplicarea în continuare a punctelor din tratat care prevedeau ajutor militar și subvenții bănești, precum și concedarea unei cetăți sau castel, unde domnul să se poată retrage la caz de nevoie (lucru iarăși prevăzut în tratat!). Într-un târziu, solii voievodului de la Tîrgoviște au fost satisfăcuți în cele mai multe privințe, împăratul Rudolf anunțîndu-l pe Mihai că îi răsplătește statornicia față de cauza creștină prin dăruirea, cu drept de moștenire în linie bărbătească, a castelului Königsberg din Silezia, împreună cu ținutul său¹⁷. Se înțelege acum ușor marea bucurie resimțită de domn la înapoierea solilor săi, cu atît mai mult cu cît în Transilvania se petrecuse între timp o nouă schimbare politică, ce se vădea din ce în ce mai nefastă pentru interesele lui: cedarea tronului de Sigismund în favoarea vărului său, cardinalul Andrei Báthory, susținut de poloni.

De altminteri, tocmai ultima și de tot neașteptata schimbare a principuit întîrzierea suplimentară a revenirii solilor în Țara Românească. La aflarea veștii, împăratul a poruncit numaidecît ca ei să fie opriți din drum, pentru ca sumele de bani cu care trebuiau să treacă prin Transilvania să nu cumva să fie confiscate de noul principe. Aceasta s-a întîmplat în ajunul datei de 26 aprilie 1599¹⁸. La începutul lunii mai ei se găseau la Viena și, în 10 mai, arhiducele Matthias comunica lui Rudolf II că unul dintre ei, cu precizarea „das ist der Principal” — adică Gligorie din Boldești —, va pleca întîi în Silezia, să viziteze castelul și domeniul Königsberg, în vreme ce celălalt îl va aștepta la Cașovia (Kaschau)¹⁹. Între timp, la Tîrgoviște, în 26 iunie era semnat tratatul între cardinalul Andrei Báthory și vodă Mihai și boierii săi, ceea ce desigur a făcut posibilă revenirea în țară a solilor²⁰.

În 20 ianuarie 1600, din Satu Mare, David Ungnad transmitea curții imperiale habsburgice datele pe care le-a putut stringe în legătură cu oamenii din anturajul lui Mihai Viteazul de la Alba Iulia. Printre aceștia, de o mare influență pe lângă domn se bucura Gligorie postelnicul, cunoscut de obicei sub diminutivul „Gligoriță” (*Gregurzhiä*), utilizat probabil de însuși Mihai. El, Gligoriță, era socotit acum, în ambianța curții de la Alba Iulia, drept un *factotum* — *der soll an jetzo das gantz Thuen und Lassen bey dem Mihal sein* — și de aceea Ungnad recomandă ca împăratul să-i trimită un dar, precum și o sumă de bani, mergînd

de la șase-șapte sute pînă la o mie de taleri ²¹. Însă, în una din ultimele zile ale aceleiași luni ianuarie 1600, Gligorie din Boldești a murit brusc dintr-o singurare, fapt care a iscat bănuiala de asasinat. La el s-a găsit suma de 20000 de taleri, care a fost preluată de voievod ²². Reprezentantii imperialilor știau că acest boier a fost unul din sfetnicii ce l-au îndemnat în chip hotărît pe Mihai Viteazul să nu cedeze Transilvania, ci să o păstreze pentru sine ²³.

2. *Mina zugravul*. La 10 ianuarie 1600, din Alba Iulia, Mihai Viteazul îl trimitea la Veneția pe un curtean al său (*aulicus*), pe nume „Mila Pretor” ²⁴. Din cîte știm, Ștefan Meteș a fost cel dintîi care, acum mai bine de jumătate de secol, l-a identificat pe acest emisar în persoana lui *Mina*, zugravul care, în anul 1594, a lucrat în frescă portretele de la mînăstirea Căluuul ale lui Petru vodă Cercel și Mihai Viteazul ²⁵. Identificarea respectivă a fost neconținut acceptată ²⁶ pînă de curînd, cînd s-a propus o alta, cu *Mihul portar*, pe considerentul că misiunea în care a plecat „Mila Pretor” ar fi fost „în primul rînd diplomatică” ²⁷. Pe de altă parte, s-a spus despre *Mina zugravul* — tot recent — că ar fi un „pintre grec” ²⁸. De aceea am socotit util să reexaminăm și să cîntărim datele ce ni s-au păstrat despre solia la Veneția, din 1600, precum și, în chip separat, cele despre persoana zugravului de la Căluuul.

Tot în 10 ianuarie 1600 Mihai Viteazul adresa o scrisoare dogelui, din care aflăm că solia era alcătuită din doi oameni ai săi. Iar o însemnare de pe dosul acestei scrisori, atestă că ea a fost înfățișată Senatului la 4 martie 1600 ²⁹. În 18 ianuarie prezența soliei este semnalată la Satu Mare, adică în teritoriile aflate sub controlul imperialilor. David Ungnad, într-o primă scrisoare către împărat, vorbește numai de un „român numit boier Poeter Mila” (*Der Walach haist Boiar Poeter Mila*). El se îndrepta spre Veneția, avînd la mînă scrisori către Rudolf II și către doge, precum și o sumă de bani. Dar dregătorul imperial își exprima îndoiala că scopul călătoriei ar fi fost numai comercial — cum se vede că au declarat cei doi emisari! — și nu și diplomatic (*nicht wais ich, ist er ein Khaufman oder ein Potschfter*) ³⁰. Două zile mai tîrziu, în 20 ianuarie, Ungnad va reveni cu noi amănunte, dintre care unul ne interesează în chip deosebit, anume că „Mila Pretor” — cum i se spune de astă dată — era „pictorul voievodului” (*ein Wallach mit Namen Mila Pretor, der sonst des Waida Maller sein*). Acum este menționat și însoțitorul lui, care știa bine italianește, spre deosebire de el, care vorbea numai românește ³¹. În legătură cu aceeași misiune ni s-a păstrat numai un singur alt document, lista de cumpărături efectuate la Veneția în preajma datei de 18 martie 1600. Ea începe cu o serie de culori diferite și cu alte materiale necesare picturii ³². Pe temeiul acestor elemente credem că identificarea datorată lui Ștefan Meteș nu are cum să fie pusă la îndoială. Trebuie subliniat că, în afara bănuiei lui David Ungnad, nu dispunem de nici un fel de alt indiciu că *Mina zugravul* ar fi acționat și ca agent diplomatic, deși lucrul nu poate fi, bineînțeles, exclus ³³. Deocamdată, însă, tot ce ne arată informațiile existente este că Mihai Viteazul, în pragul anului 1600, l-a trimis din Alba Iulia la Veneția pe zugravul său „en titre”, *Mina* — și nimeni altcineva! —, însoțit de un cunoscător al limbii italiene, ca să procure materiale de pictură de calitate. Aceste materiale

erau fără doar și poate destinate împodobirii edificiilor pe care noul cîrmuitor de la Alba Iulia le înălțase sau avea de gînd să le înalțe în Transilvania ³⁴.

Istoricii de artă care s-au ocupat de frescele de la Căluu — singura operă semnată de Mina care ni s-a păstrat — nu au observat că în actele interne ale Țării Românești se află o serie de mențiuni ce consimt o discuție despre apartenența socială a pictorului, precum și — eventual — despre cea etnică ³⁵. În schimb, este meritul unor cercetători de istorie locală de a fi atras atenția asupra acestui mănunchi de informații, care atestă prezența la Tirgoviște a lui Mina — ce-i drept, cu unele întreruperi — pentru un răstimp de trei decenii (3 decembrie 1597 — 21 aprilie 1627) ³⁶. Pe temeiul informațiilor semnalate, autorii citați au vrut să demonstreze că Mina zugravul ar fi fost cel care, prin 1613—1614, din porunca lui Radu vodă Mihnea, ar fi lucrat la pictura din interiorul bisericii Domnești de la Tirgoviște ³⁷. Această atribuire, deși plauzibilă, păstrează totuși în continuare caracterul unei ipoteze. De aceea este mai bine să ne limităm la ceea ce documentele respective pot da în mod sigur. Și este suficient deocamdată pentru întregirea informațiilor cunoscute anterior despre Mina.

Documentul din 3 decembrie 1597 este o „carte” a județului Chirfote și a celor doisprezece pîrgari din Tirgoviște, prin care este întărită stăpînirea mănăstirii Gorgota peste o „ocină din ocina orașului din Tirgoviște”, dăruită inițial de Pătrașcu vodă cel Bun și, apoi, de Mihai Viteazul, care a vizitat mănăstirea și a văzut-o „stricată de blestemații turci și arsă și despuiată și neacoperită și fără odăjdii înăuntru și călugărașii goi și săraci”. Printre numele martorilor de la sfîrșitul acestui act slavonesc — în total sînt înșirate douăzeci și trei de nume! —, al optulea în ordinea consemnării este cel al lui „Mina zugrav”. Așadar în 3 decembrie 1597 el se găsea la Tirgoviște și putem deduce că era socotit printre orășenii stabili și de vază. Adăugăm că, în aceeași listă, pe lîngă unele nume fără nici o altă mențiune sînt altele însoțite de precizarea „județul”, „popa” sau „negustorul”. Între acești martori, Mina este singurul „zugrav”. Și mai trebuie spus că, după obișnuita formulă: „Iată și martori punem”, apare — înainte de lista propriu-zisă de nume — specificarea „din oraș din Tirgoviște”, ceea ce nu lasă loc pentru nici un fel de îndoială asupra statutului lor social, inclusiv al lui Mina ³⁸.

Celelalte acte în care figurează numele lui Mina, din 9 iunie 1608, 10 iunie 1613, 16 aprilie și 19 mai 1614 sau 4 aprilie 1620, sînt fie tot „cărți” ale județelor din Tirgoviște, fie hrisoave domnești care privesc orașul Tirgoviște, ceea ce întărește ideea că el nu era altceva decît tirgoveț și, deci, nu a ocupat un rang social mai înalt, așa cum s-a crezut. Merită să stăruim asupra actului din 4 aprilie 1620, o „carte” a județului Gheorghe, de astă dată în limba română și care are drept obiect confirmarea unei vînzări de prăvălie. Lista martorilor, foarte bogată (nu mai puțin de treizeci de nume!), începe cu un grup de preoți și un diacon, după care, aproape numaidecît, este înregistrat „Mina zugrav” (iarăși al optulea nume, ca în 1597). După el sînt consemnați un grămătic, un cojocar, încă un preot și un diacon, un șelar, doi croitori, trei cizmari, un „Radul calfa”, etc., *dar și alți doi zugravi*: „Marin zugrav” și „Iane zugrav” ³⁹. Faptul că într-o simplă „carte” a cîrmuirii orașului Tirgo-

viște, cum este acesta, sînt citați ca martori deodată trei zugravi — dintre care unul, Marin, mai figurează alături de Mina și în actul din 10 iunie 1613⁴⁰ — ridică și o altă problemă.

Printre picturile din prima jumătate a secolului XVII din Țara Românească, care au răzbătut pînă astăzi, fie că este vorba de icoane, fie de fresce, foarte puține sînt semnate. Și totuși, chiar în aceste puține cazuri se vedește că, uneori, zugravii își pun lingă nume precizarea „din Țirgoviște”. Așa este cazul celor două icoane din biserica mănăstirii Brădet, din 1615, pictate de „Stoica zugrav din Țirgoviște”⁴¹. Sau al frescelor și icoanelor din biserica mănăstirii Arnota, din 1644, operă a lui „Stroe zugrav din Țirgoviște”⁴². Ca să nu mai spunem că și doi din zugravii secolului precedent, cel al interiorului bisericii de la Stănești — Vilcea (1536), precum și cel de la Tismana (1564), folosesc același adaos⁴³. Cu alte cuvinte, sîntem îndemnați să privim spre Țirgoviște ca spre principalul centru de zugravi al Țării Românești în veacurile XVI—XVII. Ipoteza nu este nouă și nu ne aparține⁴⁴. Însă actul din 4 aprilie 1620 vine să o susțină convingător, cu cele ale sale trei nume de zugravi menționate concomitent. Și, dacă ne gîndim bine, lucrul este cum nu se poate mai firesc, ținînd seamă că într-o bună parte a timpului, pînă pe la mijlocul secolului XVII, reședința domnească a fost la Țirgoviște, și tot acolo și sediul Mitropoliei, adică tocmai instituțiile care aveau necontenit nevoie de serviciile unei asemenea bresle.

Ultimele mențiuni despre Mina care-l atestă încă în viață sînt din anii 1626—1627. Este vorba tot de înregistrarea numelui lui ca martor în legătură cu unele tranzacții efectuate la Țirgoviște⁴⁵. Iar cel din urmă act din această serie este de fapt din 27 iulie 1627 — și nu cel din 21 aprilie 1627, cum au crezut autorii mai sus citați —, el prezentînd un interes aparte pentru chestiunea apartenenței etnice a lui Mina. Este un zapis, scris în românește de „Udriște Năsturel de Fierăști, în oraș în Țirgoviște”, care poartă în josul lui această însemnare *în limba română*, foarte probabil autografă: „Eu Mina zugrav încă știeu”⁴⁶. Confruntată cu afirmația din 1600 a lui David Ungnad, că nu știa decît românește — *er selbst aber redet nur wallachisch* —, această semnătură oferă un temei spre a susține că autorul unicului portret intern contemporan al lui Mihai a fost totuși român. Căci grecii din țară, fie că era vorba de negustori din orașe sau de boieri, nu se sfiau să iscălească în grecește, așa cum vădesc nenumărate documente din epocă ce ni s-au păstrat.

NOTE

¹ *Călători străini despre țările române*, vol. IV, București, 1972, p. 118 (text îngrijit de Maria Holban).

² *Ibidem*, notele 5 și 7 de pe aceeași pagină 118; vezi și Carol Göllner, *Despre aparatul diplomatic al lui Mihai Viteazul*, în *AIIC*, IX, 1966, p. 89.

³ Ultima ediție a acestei însemnări: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, cu o introducere de Alexandru Măreș, București, 1979, p. 110.

⁴ Ion Sirbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, ed. îngrijită de Damaschin Mioc, Timișoara, 1976, p. 398—399.

⁵ *DIR*, B, XVII — 3, nr. 485, p. 542—543.

⁶ *Ibidem*, XVI — 5, nr. 311, p. 299 (Subl. noastră — Șt. A.). Peste un an, la 30 martie 1588, Grigore sosea la Brașov, cu o misiune din partea lui Mihnea vodă pentru curtea princiară

transilvăneană (Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, București, 1900, p. 836). Se înapoia, tot prin Brașov, la 5 aprilie (*Ibidem*). De observat că, în mai 1585, el — *Gregorius Balogh, filius egregii quondam Joannis Balogh* —, pe atunci în vîrstă de 28 de ani, rezida încă la Alba Iulia, unde participa, în calitate de martor, la un proces în care era implicat boierul Ivan Norocoe din Râzvad (Kovács Andrei, *Date privind viața Zamferei, fiica lui Moise Vodă*, în *AIAC*, XXVII, 1985—1986, p. 373). Ar însemna că s-a născut prin 1557.

⁷ Mihnea era fiul lui Frăcea (*DRH*, B, IV, nr. 178, p. 218). Iar „jupanul Fircea”, împreună cu fratele său, „jupanul Vladul spătar” — care era „din casa” lui Vlad vodă Călugărul! — primea întărire pentru Bădeni (Cîmpeni, jud. Buzău) în 10 februarie 1494 (*Ibidem*, I, nr. 245, p. 399). Pentru neamul boierilor din Bădeni, vezi George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, I (1389—1495), Buc., 1943, p. 333—334 și N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldava (sec. XIV—XVII)*, București, 1971, p. 71.

⁸ *DRH*, B, VII, nr. 192, p. 255 și nr. 230, p. 309. Numele lui „Ballog .’anos” era foarte familiar brașovenilor, care i-au înregistrat în nume eroase rîncuri, în rîstînțul 17 decembrie 1569 — 30 septembrie 1582, trecerea prin cetate, fie către și din Țara Porăncască, fie — năi rar — spre Moldova (Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 806, 809, 811, 814—818, 820 și 824).

⁹ *DRH*, B, XXI, nr. 39, p. 66 și nr. 86, p. 176.

¹⁰ *Ibidem*, XXV, nr. 158, p. 164.

¹¹ *DIR*, B, XVII — 4, nr. 64, p. 56—57. Subliniem că aceste documente au fost cunoscute lui George D. Florescu, care în arborele genealogic publicat în *op. cit.*, p. 334 a notat în dreptul numelui „Balog Ianăș”, indicat corect drept ginere al lui Mihnea din Eădeni: „fiul lui Grigore din Boldești omul lui Mihai Viteazul”. Absența unor virgule l-a făcut pe N. Stoicescu (*op. cit.*, loc. cit.) să-l transforme pe Grigore din Boldești în tatăl... lui Balog Ianăș!?! Aceasta arată cât de necesară era reconstituirea informației documentare de care s-a folosit odinioară G. D. Florescu

¹² Gr. G. Tocilescu, *Documente inedite privitoare la istoria română. Chirsovol Buzestilor*, în „Revista «Tinerimea Română»”, vol. I, fasc. I, București, 1898, p. 119; vezi și chirsovolul lui Nicolae Pătrașcu, din 25 iunie 1600, în care se vorbește de moșiile „jupaniței Velica și ale fiicei sale, jupanița Stanca” soția răposată a lui Radu clucer (Buzescu). În schimbul acestor moșii care au fost dăruite mănăstirii Cepturoaia, Radu Buzescu a dat o sumă de bani „nepoților jupaniței lui, fiii jupaniței Stana din Boldești”, precum și o ocină în Ciociani (pe lângă alte despăgubiri) (*DRH*, B, XI, nr. 400, p. 551). Or, această din urmă ocină o regăsim în data din 1621 a Mariei din Boldești (vezi nota precedentă). De unde putem deduce că ea a fost nepoată de soră a primei soții a lui Radu Buzescu. Inscriptia pietrei tombale a Stancăi din Boldești, din biserica mănăstirii Călușu, cu data 20 februarie 1590, la Gen. P. V. Năsturel, *Biserici, mănăstiri și schituri din Oltenia*, în *RIAF*, vol. XII, partea a II-a, București, 1912, p. 302 (vezi și *DIR*, XVI — 5, nr. 456, p. 441—442; actul trebuie datat fără ezitare în 1590).

¹³ Scrisoarea de răspuns a arhiducelui Maximilian către Mihai Viteazul, din 9 decembrie, în Hurmuzaki, *Documente*, XII, București, 1903, nr. DCXL, p. 421). Mihai s-a adresat arhiducelui din Tirgoviște, în 12 noiembrie (*Ibidem*, nr. DCXXXV, p. 418). Comentarii la I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 405—406.

¹⁴ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, București, 1930, nr. 130, p. 206; vezi și I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 406—407 și 431, precum și P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 150 (un al treilea steag, al pașei de Caramania, fusese dăruit arhiducelui Maximilian).

¹⁵ I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 432—433.

¹⁶ Vezi *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. IV, București, 1986, nr. 92, p. 123—124; nr. 95, p. 135; nr. 97—101, p. 137—140; vezi și *Ibidem*, vol. I, București, 1982, nr. 71, p. 217—218; nr. 73, p. 221, dar, mai ales, nr. 70, p. 214—216 (scrisoarea lui Mihai, din Caracal, cu data 16 octombrie 1598, în care face el însuși bilanțul expediției dincolo de Dunăre și care era trimisă arhiducelui Maximilian).

¹⁷ I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 398—401, 430—433 și N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. N. Gheran și V. Iova, București, 1968, p. 250.

¹⁸ A. Veress, *op. cit.*, V, nr. 142, p. 220; I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 433.

¹⁹ A. Veress, *op. cit.*, V, nr. 149, p. 229; I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 433—434.

²⁰ Cf. I. Sirbu, *op. cit.*, ed. cit., p. 482—483.

²¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XII, nr. CMLXXXVIII, p. 628.

²² *Ibidem*, nr. MXXXIV, p. 671.

²³ *Ibidem*, nr. MXLV, p. 679.

²⁴ *Ibidem*, nr. CMLXII, p. 602.

²⁵ Ștefan Mețes, *Din istoria artei religioase române, I. Zugravii bisericilor române*, Cluj, 1929, p. 31 (extras din „Anuarul Comisiunii Monunțelor Istorice”, secția pentru Transilvania 1926—1928). Inscripția de la Călușu cu numele lui Mina, la Gen. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 313; a mai fost publicată de Virgil Drăghiceanu, în *BCMI*, an. XXVII (1934), p. 112—113 și de Victor Brătulescu, *Zugravi de biserici în Oltenia în veacul al XVI-lea*, în *MO*, an. XV (1963), nr. 3—4, p. 201.

²⁶ Vezi, de pildă, Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 203—205 și Corina Nicolescu, *Icônes roumaines*, București, 1971, p. 20—21; N. Iorga, în *Istoria lui Mihai Viteazul*, după ce a șovăit (ed. cit., p. 311), l-a echivalat apoi totuși pe „Pretor” cu „pictor” (p. 314).

²⁷ Andrei Pippidi, *Mihai Viteazul în arta epocii sale*, Cluj-Napoca, 1987, p. 20.

²⁸ Daniel Barbăr, în *RESEF*, t. XXVI (1988), nr. 1, p. 90, în cadrul recenziei la lucrarea lui A. Pippidi citată în nota precedentă, care, de altminteri, este de aceeași părere (*op. cit.*, p. 21).

²⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. VI, București, 1933, nr. 5, p. 5.

³⁰ Hurmuzaki, *Documente*, XII, nr. CMLXXXIV, p. 625.

³¹ *Ibidem*, nr. CMLXXXVIII, p. 628.

³² *Ibidem*, vol. VIII, București, 1894, nr. CCXCVII p. 203.

³³ Pentru rosturi suplimentare diplomatice a înclinat — prin comparație și cu alte cazuri — Victor Brătulescu, în articolul său: *Pictura bisericii lui Bogdan I (Întemeietorul) din Rădăuți*, în *MMS*, an. XXXVII (1961), nr. 3—4, p. 177—178.

³⁴ Ne gândim, firește, mai întâi la biserica Mitropoliei din Alba Iulia, reconstruită foarte de curând, din 1597, de Mihai și care, probabil, nu fusese încă decorată cu pictură (discuții asupra acestei biserici, la Cristian Moșescu, *Considerații asupra tipologiei monumentelor dispărute de Mitropoliei Bălgradului*, în *SCIA*, seria *Artă Plastică*, t. 19 (1972), nr. 2, p. 287—293). O altă ctitorie a lui, ridicată probabil chiar în răstimpul cît a stăpinit Transilvania, a fost la Făgăraș (N. Iorga, *Biserica lui Mihai Viteazul la Făgăraș*, în *BCMI*, an. XXX (1937), p. 45). Vezi și Vasile Drăguț, *Un portet necunoscut al lui Mihai Viteazul. Însemnări privind biserica din Ocna Sibiului*, în *BMI*, 1972, nr. 4, p. 60—62.

³⁵ Vezi, de pildă, mai nou, Carmen L. Dumitrescu, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, București, 1978, p. 20—21, 63—66 și 81.

³⁶ Petre Cristea, Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Radu Mihnea ctitor la biserica Domnească din Tirgoviște*, „Documenta Valachica”, VI, Tirgoviște, 1974, p. 211.

³⁷ *Ibidem*, p. 213.

³⁸ *DRH*, B, XI, nr. 268, p. 355 (orig.) și 356 (trad.). Despre arhitectura bisericii de la Gorgota, databilă în vremea lui Pătrașcu cel Bun, vezi Cristian Moșescu, *Un vechi monument dimbovițean necunoscut — biserica fostei mănăstiri Gorgota*, în *BMI*, seria *Monumente Istorice și de Artă*, an. XLIV, 1975, nr. 1, p. 41—44. Actul din 1597 i-a reținut atenția și lui A. Pippidi, *op. cit.*, p. 20 (domnia sa a mai remarcat doar că Mina „mai trăia în mai 1614”).

³⁹ *DIR*, B, XVII-3, nr. 449, p. 498.

⁴⁰ *Ibidem*, XVII-2, nr. 190, p. 207.

⁴¹ V. Drăghiceanu și arh. P. Demetrescu, *Schitul Brădetul Argeș*, în *BCMI*, an. XVII (1924), p. 72 (și fig. 6—7).

⁴² V. Drăghiceanu, în *BCMI*, an. XXII (1929), p. 138; vezi și Cornelia Pillat, *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, București, 1980, p. 19—20, precum și Al. Efremov, *Pictura de icoane în „epoca lui Matei Basarab”*, în *MO*, an. XXXIV (1982), nr. 7—9, p. 481.

⁴³ C.L. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 95, n. 34 și p. 96, n. 67. Atragem atenția acum asupra unui al treilea zugrav din secolul XVI tot „din Tirgoviște” — Necula —, atestat însă numai documentar, la 2 mai 1571 (*DRH*, B, VII, nr. 22, p. 32).

⁴⁴ I. Mihail, *Pictura bisericii din Săcuieni-Dimbovița*, în *BCMI*, an. XIX (1926), p. 157.

⁴⁵ *DRH*, B, XXI, nr. 141, p. 269 și 271; nr. 220, p. 378—379; vezi și nota următoare. Zapisul din 21 aprilie 1627 sugerează din nou poziția privilegiată a lui Mina — acum ajuns și la o vîrstă destul de înaintată! — în mediul patriciatului tirgoviștean: în lista martorilor, numele lui este al celui dintîi laic pomenit, după doi preoți și un diacon.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 253, p. 416; vezi și transcrierea chirilică de la p. 571, dar mai ales reproducerea foto de la sfîrșitul volumului (fig. XVII, p. 591).

DEUX MESSAGERS DE MICHEL LE BRAVE

Résumé

L'auteur présente les données biographiques de deux messagers du prince roumain, l'un envoyé en novembre 1598 à la cour impériale des Habsbourg, l'autre, en janvier 1600, à Venise : Grigore Balogh et, respectivement, Mina Zugravul. Le premier, dont la mère était la descendante d'une puissante famille de boyards de Valachie, était le principal favori de Michel le Brave au cours des premiers mois de son règne en Transylvanie. Le second, membre du patriciat de Tîrgoviște, a été le peintre „en titre” du prince roumain, l'auteur de son portrait dans la fresque du monastère de Călușul (1594).

MATEI BASARAB ÎNAINTE DE DOMNIE

CONSTANTIN ȘERBAN

În sutele de hrisoave scrise cînd slavonește, cînd românește și semnate „manu propriu” de către Matei Basarab, domnul Țării Românești, acesta a ținut chiar de la începutul înscăunării sale în urmă cu peste 350 de ani, să precizeze că se trăgea din neamul *Basarabilor*, stăpînitori și întemeietori de țară, precum și din temuta și prea bine cunoscuta familie a boierilor olteni, a *Craioveștilor*. În privința descendenței sale din neamul Basarabilor o dovedește numele de *Basarab* pe care l-a adăugat la prenumele său din momentul cînd a obținut domnia, deși pînă atunci fusese cunoscut de contemporanii săi ca Matei mare agă din Brîncoveni¹ sau ca Matei aga din Brîncoveni² și chiar ca Matei Brîncoveanul aga³, acest Basarab la care s-a referit în repetate rînduri prin titulatura de „nepot defunctului Io Basarab voevod” sau „nepot bătrînului și preabunului Basarab voevod”⁴ fiind de fapt Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (1512—1521), unul din străbunii săi „moșul” sau „strămoșul” cum îi plăcea să-l numească în aceste acte. Mărturii în același sens mai stau și unele pagini din cronica Țării Românești aparținînd lui Stoica Ludescu în care se afirmă că fostul domn „să trăgea din neamul bășă-răbesc”⁵ dar și în unele prefete ale cărților tipărite în vremea sa, care glăsuiau că străbunii săi erau „odinioară prea vitejii și prea slăviții domni Basarabi”⁶.

Cît despre descendența sa din boierii Craiovești aceasta apare în unele hrisoave din anii 1646—1651 privind minăstirea Sadova, rezidită de Matei Basarab, în primul an de domnie, pe locul alteia mai vechi din lemn ctitoria marelui vornic Pirvu și a fratelui acestuia marele ban *Barbu Craiovescu*, cu un secol mai înainte, acesta din urmă numit fiind în documente „cinstitul și răposatul strămoșul (sau moșul) domniei mele”⁷. De ce marele ban Barbu Craiovescu era „strămoșul” lui Matei Basarab? Pentru că jupîneasă Neaga, soția lui Pirvu Craiovescu mare vornic, frate cu marele ban Barbu Craiovescu era mama Margăi din Caracal, bunica tatălui său Danciu, mare vornic pe timpul domniei lui Alexandru cel Rău (1592—1593). Despre jupîneasă *Marga din Caracal* pe care o întîlnim în cîteva documente din secolul al XVI-lea avînd proprietăți în Oltenia, una fiind și moșia Caracal, de la care și-a luat numele de familie⁸, se știe că a fost măritată cu Marcea, mare postelnic pe timpul domniei lui Vlad cel Țînăr (1510—1512), cu care a avut mai mulți copii între care *Matei banul din Caracal* și *Vîlsan (sau Vlăsan) din Caracal* mare portar pe timpul lui Pătrașcu cel Bun (1554—1557), ambii participanți la lupta de la Boian (1559), în fruntea opoziției boierești adversară lui Petru cel Țînăr, fiul doamnei Chiajna⁹, luptă în care Matei și-a pierdut viața iar fratele său Vîlsan a fost nevoit, după aceea, să pri-

begească o vreme în Transilvania. Cit privește pe Vilsan din Caracal care a fost bunicul dinspre tată al lui Matei Basarab acesta a avut trei fii pe Danciu, Dateo și Radu între care numai primul s-a remarcat în viața politică a Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea¹⁰. Astfel ca postelnic pe timpul lui Mihnea Turcitul (1577—1583) a pribegit în Transilvania din cauza acestuia¹¹, iar ulterior ca mare armaș pe timpul lui Petru Cercel (1583—1585) s-a dovedit a fi atașat de fiii lui Pătrașcu cel Bun, de Petru Cercel însoțindu-l pe acesta în priebeie în Transilvania în anii 1585—1586¹² și de Mihai Viteazul bucurându-se de încrederea acestuia pe timpul soliei primite de a merge la curtea lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei în vederea negocierii unui tratat de alianță cu caracter antiotoman, misiune în timpul căreia a murit la Alba Iulia¹³. Dar spre deosebire de tatăl său, Danciu fiul lui Vilsan din Caracal este menționat în documente cu numele de *Danciu din Brîncoveni*¹⁴, ceea ce înseamnă că stăpînea această moșie sau numai o parte din ea. Cîndva această moșie aparținuse boierilor Craiovești, lui Barbu Craiovescu, mare ban care a făcut-o danie mănăstirii Bistrița, ctitoria sa din nordul Olteniei, pe timpul lui Vlad Călugărul (1482—1495)¹⁵. Și așa a stat moșia Brîncoveni la mîna călugărilor acestei mănăstiri pînă în timpul domniei lui Neagoe Basarab, cînd domnul a dăruit-o Neacșei, fiica marelui logofăt Harvat, jupîneasa lui Dobrovoe (1518), mai tîrziu a lui Peia postelnic (ante 1529), cu care aceasta a avut o fată pe nume Calea surprinsă în documente sub numele de *Calea din Brîncoveni*¹⁶. Și totuși ce legătură este între Calea din Brîncoveni și *Danciu din Brîncoveni*?

În stadiul actual al cercetărilor această legătură este explicată prin intermediul a două puncte de vedere. Unul mai vechi susținut de istoricii I.C.Filitti și I.Chiniță consideră că după moartea violentă a lui Vilsan din Caracal, mare portar în 1568, ucis împreună cu alți boieri mari și mici din porunca lui Alexandru al II-lea Mircea, domnul Țării Românești¹⁷ (1568—1574), fiii acestuia au fost înfiați de Calea din Brîncoveni, aceasta neavînd copii și drept urmare după moartea ei toți au purtat și numele moșiei Brîncoveni¹⁸. Recent ultimul biograf al lui Matei Basarab susține că jupîneasa Calea din Brîncoveni a avut totuși o fiică pe Maria căsătorită cu Vilsan din Caracal¹⁹ și drept urmare copii lor (Danciu, Marga, Detco și Radu) au purtat numele moșiei Brîncoveni. Susținînd acest punct de vedere autorul se sprijină pe cîteva documente publicate prima dată în 1953 și anume un hrisov de la Alexandru al II-lea Mircea prin care acesta întărea jupînei Calea din Brîncoveni și *fiicei sale Maria* satul Recica (29 martie 1569)²⁰, un alt hrisov de la același domn prin care se întărea lui Ștefan, mare clucer, stăpînirea asupra satului Perișorul cu care fusese miluit mai înainte de *Maria jupîneasa lui Vilsan* (oct. 1570—31 august 1571)²¹, în fine în pomelnicul mănăstirii Curtea de Argeș din secolul al XVII-lea figurează alături *Vilsan și Maria*²². Aceste argumente par să convingă dar ele ridică o problemă: cînd s-a căsătorit Vilsan din Caracal cu Maria, fiica Calei din Brîncoveni? Oricum cu mult înaintea morții acestuia (1568) de vreme ce fiii lor Danciu și Radu postelnici pribegeau unul în Transilvania, altul la Constantinopol, înainte de 1579 și chiar în 1582²³. Credem că nu poate fi exclusă înfierea fiilor lui Vilsan, mare portar în cazul că soția sa Maria a de-

cedat la foarte scurt timp după aceasta. Ceca ce este foarte sigur rămîne faptul că de la sfîrșitul secolului al XVI-lea Danciu, fost mare armaș s-a numit *Danciu din Brîncoveni* ²⁴ fratele său Radu, *Radu din Brîncoveni*, iar *Matei din Brîncoveni* a fost fiul lui Danciu din Brîncoveni și al Stancăi ²⁵.

În scrierile de pînă acum privind pe Matei Basarab, mai vechi și mai noi s-au făcut prea puține progrese pentru a cunoaște mult mai bine perioada din viața acestuia de *dinainte de domnie*. Cît privește afirmația pe care a făcut-o recent ultimul biograf al marelui domn și anume „nu știu prea multe lucruri despre viața lui Matei înainte de anul 1630 cînd a intrat în istorie prin acțiunea sa temerară” ²⁶, credem că ne aflăm în fața unei aprecieri pripite, fără suport documentar. Așa de exemplu se pune întrebarea: cînd s-a născut Matei din Brîncoveni? Cu aproape un secol în urmă istoricul Gr. Tocilescu afirma că acesta ar fi văzut lumina zilei pe la 1580 ²⁷; acum o jumătate de secol Cr. Georgescu, unul din biografiilor lui Matei Basarab arăta că acesta era mai în vîrstă decît soția sa doamna Elena cu 19 ani și cunoscînd anul nașterii acesteia (1598) conchidea că fostul domn se născuse la 1579 ²⁸. Aceste concluzii le mai aflăm și în alte studii consacrate lui Matei Basarab mai recente aparținînd lui C. Gane, Radu Greceanu și Șt. Andreescu ²⁹. După părerea noastră anul nașterii acestuia trebuie să fi fost 1580. De altfel cine privește cu atenție portretele lui Matei Basarab și ale Elenei doamna ca ctitori de pe tabloul votiv al unor lăcașuri de cult sau pe cele de pe paginile unor cărți și manuscrise împodobite cu miniaturi unde sînt înfățișați aceștia constată că între cei doi soți era o mare diferență de vîrstă mergînd pînă la două decenii, de vreme ce doamna Elena apare ca o copilă iar Matei Basarab ca un bătrîn cu barba albă și adus de umeri ³⁰. Și călătorii străini care l-au cunoscut pe fostul domn au rămas cu aceeași impresie, de ex. solul polon Krasinski afirma în 1635 (deci la trei ani de la înscăunare) că fostul domn era „om în vîrstă, înaintat” ³¹, iar un alt călător străin Paul de Alep preciza în 1651 că acesta desființase obiceiul parăzii organizată în afara orașului Tirgoviște ținută în Joia mare pentru că domnul „era bătrîn și nu avea de loc putere să iasă” ³²; doi ani mai tîrziu același arăta că Matei Basarab nu mai putea sta în picioare de la începutul pînă la sfîrșitul liturghiei din cauza vîrstei foarte înaintate (deci nici 1—2 ore) ³³. În fine într-o variantă a Letopisețului cantacuzinesc se afirmă în privința sfîrșitului fostului domn în 1654 că acesta a murit „la adînci bătrînețe” ³⁴. De aceia aprecierea făcută de cronicarul sas G. Kraus în opera sa că Matei Basarab ar fi avut în 1653 vîrsta de 65 de ani (deci născut în 1588) neconfirmată de alte izvoare nu poate fi luată în considerație ³⁵. Cît privește locul unde s-a născut fostul domn credem că acesta a fost curtea boierească din Brîncoveni așa cum o afirmă și călătorul străin Bacșici în 1640 și anume că în satul Brîncoveni se aflau casele și „locul de baștină al domnului Matei” ³⁶.

Despre tinerețea lui Matei Basarab se poate spune că s-a desfășurat în climatul patriarhal de la minăstirea Brîncoveni unde acesta și-a însușit noțiunile elementare de învățătură în românește și slavonește, care-i vor servi mai tîrziu să controleze administrarea moșilor sale, să citească răvașele, scrisorile, poruncile domnești și să răspundă la acestea punîndu-și semnătura proprie cînd de „eu Matiiu paharnic” ³⁷, cînd de

„eu Matiiu vel aga”³⁸ sau „eu Matei aga mărturie”³⁹ sau „Matei aga martor”⁴⁰, în fine ca domn mai târziu „Io Matiiu voevod”⁴¹. De fapt după ce s-a suit în scaunul Țării Românești se constată că s-a întreținut în limba slavonă cu un sol rus, Arsenie Suhanov în 1650 în timpul unei vizite la curtea sa⁴².

Cum era obiceiul vremii tinărul Matei din Brincoveni a deprins din timp meșteșugul mînuirii armelor care l-a ajutat să îmbrățișeze cariera militară dar să și participe cu folos la vinătorile organizate pe moșiile sale devenite pentru el o adevărată pasiune mai târziu⁴³. Punîndu-se în slujba domniei el a răspuns chemării lui Mihai Viteazul de a se înrola ostaș și a participat la campania din Transilvania din 1599 (pe atunci avea 19—20 ani) încheiată cu victoria de la Șelimborg. Era pentru prima dată cînd tinărul fecior de boier trecea Carpații în țara vecină și constata că dincolo de vîrfurile semețe ale munților trăia o populație tot românească vorbind aceeași limbă și avînd aceleași obiceiuri și tradiții ca și ale semenilor săi din Oltenia. După moartea glorioasă a marelui domn pe cîmpia de la Turda el și-a continuat cariera militară și în oastea lui Radu Serban, domnul Țării Românești (1602—1611) totodată începînd să ocupe funcția de mic dregător, de postelnic, funcție continuată timp de aproape trei decenii sub zece domni cu 15 domnii.

În condițiile acestei instabilități politice fără precedent — caracterizată prin agravarea situației economice și sociale dar și politice⁴⁴ — Matei din Brincoveni a desfășurat o bogată activitate în viața administrativă a Țării Românești îndeplinind cu multă pricepere toate slujbele primite din partea unor mari dregători cărora le era subordonat (ca postelnic și paharnic) dar și a domniei mai ales după ce în 1628 a fost înălțat la marea dregătorie de mare agă adică comandant al armatei țării (capo di tutta la milizia⁴⁵). Astfel el a făcut parte din rîndul boierilor care au judecat diferite pricini de proprietate funciară între diferite mănăstiri (1612) sau dintre boieri (1619), care au hotărît modul cum trebuiau împărțite unele moșii în caz de succesiune (1629). Tot el s-a aflat printre boierii jurători care sub prestare de jurămintă a adeverit dreptul de stăpînire asupra unor moșii pe baza cunoașterii și cercetării hrisoavelor domnești mai vechi prezentate de împricinații aflați în litigiu fie boieri fie mănăstiri, fie moșneni (1626). De asemenea el împreună cu stolnicul Gorgan a făcut hotărînicia moșiilor mai multor sate din județul Dolj (1618). În această vreme Matei din Brincoveni el însuși stăpin de pămînt s-a judecat cu unii vecini pentru unele din moșiile sale de baștină de ex. pentru satul Băilești (Dolj) în 1612 și pentru o jumătate de sat Ipotești (Olt) în 1622, în ambele cazuri cîștigînd procesele. De asemenea dispunînd de mari sume de bani el a cumpărat apoi în această perioadă mai multe sate aflate în diferite județe dispuse de o parte și de alta a Oltului (Dolj), Romanați, Mehedinți dar și Vlașca și Dîmbovița). El nu numai a cumpărat moșii și sate dar a și vîndut, cînd a fost cazul, astfel de proprietăți, de ex. satul Doești (Vîlcea) cu 10. 000 aspri în 1608, satul Pîriu (Mehedinți) cu 32. 000 aspri în 1620; a mai vîndut apoi țigani în 1621 și 1628. Cele mai multe documente din perioada de dinainte de domnie îl atesta pe Matei din Brincoveni ca martor la vînzarea unor ocini, sate cu sau fără români, în mai multe județe ale țării de ex. Romanați, Vîlcea, Dolj, Gorj, Olt, Argeș, Ialomița, Mehedinți. Tot el

este martor la vânzarea unor moșneni ca rumâni din județele Romanați (satele Siliștioara 1628—1629, Studina 1629, Apele vii 1629), Olt (satul Zorilești 1628) a unor megieși ca rumâni în 1629 și chiar a unor rumâni de la un stăpîn de pămînt la altul în 1628. Mai este apoi martor la împăcarea unor stăpîni de pămînt care pînă atunci avuseseră litigii pentru bunuri funciare în județul Dolj în 1628. Nu este de prisos de știut apoi faptul că el a fost martor la efectuarea unor danii de ex. a satului Potlogi pentru mănăstirea Brîncoveni în 1619, a unei moșii pentru o mănăstire din județul Argeș în 1624, a mănăstirii Căscioarele (Vîlcea) la Muntele Athos în 1629, la facerea unui testament în 1621, la efectuarea unui schimb de țigani între stăpîni de pămînt în 1621, etc.⁴⁶. Din toate aceste documente rezultă că Matei din Brîncoveni poseda cunoștințe temeinice în domeniul juridic tradițional — obiceiul pămîntului — în privința achiziționării și înstrăinării de bunuri funciare și anexele acestora, dar și a efectuării de hotărnicii, ceea ce presupune cunoștințe de agrimensură cît și de diplomatică, etc.

Multitudinea actelor care atestă prezența lui Matei din Brîncoveni în viața politică și administrativă a Țării Românești în primele decenii ale secolului al XVII-lea, înainte de domnie, ne permite totodată să urmărim drumurile acestuia impuse de dregătoriile pe care le-a deținut și mai ales de funcțiile pe care le-a îndeplinit. Ea ne confirmă de exemplu că acesta și-a mutat reședința de la Brîncoveni, locul său de baștină, la Tîrgoviște în capitala țării între anii 1603—1625 cînd prezența sa în acest oraș este tot mai frecventă atestată de hrisoavele domnești și zapisele emise din acest oraș. Prezența boierilor în Tîrgoviște era firească de vreme ce aici era curtea domnească iar mulți dintre aceștia făceau parte din sfatul domnesc. În documentele interne prezența caselor boierești la Tîrgoviște este confirmată încă de la mijlocul secolului al XV-lea⁴⁷; în secolul următor numărul caselor boierești a sporit mai ales pe timpul domniei lui Petru Cercel (1583—1585)⁴⁸. În ceea ce-l privește pe Matei din Brîncoveni documentele interne nu atestă pînă acum existența unei gospodării a acestuia în Tîrgoviște, fie că n-a avut, fie că actul care ar fi adevărit-o s-a pierdut. Mai posibil credem că acesta a locuit în casa marelui ban Calotă, cumnatul său, acesta fiind căsătorit cu sora sa Calea, ale cărui case cu pivniță și grădină sînt atestate documentar⁴⁹. Unde ar fi putut fi această gospodărie a lui Calotă, mare ban este mai ușor de spus și anume pe ulița din vecinătatea Uliței mari, care ducea la Curtea domnească, unde împreună cu alte case alcătuiau un adevărat cartier boieresc⁵⁰.

Dar în răstimpul cît Matei din Brîncoveni și-a avut reședința la Tîrgoviște s-a petrecut un eveniment hotărîtor în viața lui și anume căsătoria sa cu Elena Năsturel, care provenea dintr-o veche familie boierească munteană ai cărei reprezentanți sînt amintiți în documentele interne din vremea domniei lui Radu cel Frumos (c. 1470) iar unul din ei apare la sfîrșitul secolului al XVI-lea, marele portar Cozma. Elena era fiica postelnicului Radu Năsturel (posesor de moșii și sate în fostul județ Ilfov, cea mai importantă fiind Herăstii) și a Despinei, care provenea din „casa lui Mihai vodă” adică a lui Mihai Viteazul⁵¹. Căsătoria a avut loc în 1613 cînd mireasa abia împlinise vîrsta de 15 ani iar soțul ei avea 33 de ani. Data căsătoriei rezultă din inscripția pietrei tombale a fostei doam-

ne Elena, decedată în 1653; în context se afirmă că defuncta căsătorită „de două ori două zeci de ani”, așadar 40 de ani, deci în 1613⁵².

După 1626 îl aflăm pe Matei din Brincoveni tot mai frecvent în București⁵³, unde de asemenea putea să aibă casele sale proprii, mai ales că de la sfârșitul anului 1625, Alexandru Iliș, domnul Țării Românești ca și urmașul său Leon Tomșa mutaseră capitala țării în acest oraș; de altfel credem că Matei mare aga din Brincoveni (din 1628) trebuia să fie cât mai aproape și la dispoziția țării datorită mării dregătorii ce deținea.

Dar Matei din Brincoveni n-a fost numai un bun dregător care a îndeplinit conștiincios poruncile domniei iar pregătirea sa nu s-a mărginit numai la domeniul administrației interne. În acea vreme, în mintea sa a început să se formeze un concept de modul cum poate fi condusă țara, mai ales că în viața politică a acesteia, ca și în aceea a Moldovei, se petreceau o serie de evenimente care duceau la restrângerea drepturilor boierimii pămîntene din care el însuși făcea parte. Despre ce era vorba? Fenomenul cu rădăcini adînci în perioada anterioară întins pe cîteva decenii, se manifesta în forme acute încă din vremea celei de a doua domnii a lui Radu Mișnea, care ocupînd tronul Țării Românești a adus cu sine o mulțime de venetici greci țarigrădeni, creditorii lui pentru plata plococanelor acordate marilor dregători otomani influenți pe lingă sultan și sultana validé. Situația se repetase și în cazul înscăunării și altor domni ca de ex. Alexandru Iliș și Leon Tomșa. Împotriva grecilor țarigrădeni și a domnilor care-i susțineau, constituții într-o adevărată partidă politică, opusă alteia formată din boierii pămînteni s-au manifestat în mai multe rînduri acțiuni pentru înlăturarea lor pe calea unor comploturi, cum au fost cele din anii 1611 și 1617, descoperite și pedepsite sîngeros de puterea centrală⁵⁴ și urmate de pribegirea în Transilvania a celor care scăpaseră cu viață.

Ca mulți alți boieri Matei din Brincoveni s-a ținut departe de aceste conjurații, socotind mai cuminte că va putea acționa în același scop, numai la vremea potrivită, în baza unui plan bine alcătuit și care să aibă sorți mari de izbîndă, cînd alături de el se vor afla încă mulți alți boieri mari și mici și chiar moșneni, toți uniți în atingerea aceluiași scop și anume să scape țara de „răutatea domnilor”. Această vreme potrivită avea să coincidă cu primul an de domnie al lui Leon Tomșa (înscăunat în octombrie 1629) pe timpul căreia s-a deteriorat foarte mult situația internă a țării. Atunci noul domn al Țării Românești plătise aproape 300.000 de galbeni pentru obținerea tronului la Înalta Poartă din care aproape jumătate fuseseră dați cainacamului marelui vizir (rikab-kaimakam); și cum acești bani împruțati cu camătă mare de la grecii țarigrădeni urmau să fie restituiți creditorilor săi, Leon Tomșa a pus „multe biruri grele” asupra contribuabililor țării⁵⁵.

În anul 1630 cînd se petreceau toate acestea Matei din Brincoveni împlinise 50 de ani, așadar trecuse de prima tinerețe, ajunsese mare boier cu stare, posesor a peste 20 de moșii și sate risipite mai ales prin Oltenia⁵⁶, se înrudea prin părinții săi cu mai multe familii oltene iar prin soție cu mai multe familii muntene, în fine se bucura de încrederea deplină a domnului țării⁵⁷, lui ca și altor mari boieri, încredințîndu-i-se stringerea dărilor dintr-un județ, respectiv județul Romanai. Și pentru că

din cauza poverii birurilor marea masă a contribuabililor — alcătuită din țărăniine — își părăsise gospodăriile și se risipise care încotro peste Dunăre sau peste munte în Transilvania iar poruncile tot mai dese ale domniei precizau că cei numiți cu stringerea birului țării răspund cu întreaga lor avere în caz că nu trimit banii la visterie, atunci Matei aga din Brincoveni s-a hotărît împreună cu alți boieri să pribegască din țară⁵⁸.

Pribegirea în Transilvania a boierilor olteni, în frunte cu Matei din Brincoveni nu s-a făcut în pripă, spontan, cum reiese din textul cronicilor muntene sau unele documente contemporane, ci a fost pregătită din timp, în condițiile unei adevărate conspirații — după istoricul N. Iorga pusă la cale de Aslan, mare ban al Craiovei cu sprijinul lui Matei aga⁵⁹ — la numai câteva luni de la numirea lui Leon Tomșa, ca domn al Țării Românești adică mai precis în iarna anului 1629/1630 când pribegii au început să stabilească legături între ei prin adunări tainice pe la curțile lor din județele oltene⁶⁰ și au pregătit o acțiune menită să ducă la detronarea domnului. În ce consta această acțiune? În primul rînd bejenia în masă a multor contribuabili însoțiți de boieri mari și mici prin care era discreditat Leon Tomșa în fața sultanului căruia îi apărea în felul acesta, ca un asupritor al țării fapt neadmis de Înalta Poartă; în al doilea rînd nestrîngerea birului la timp la visterie întîrzia sau împiedica trimiterea haraciului la Constantinopol, situație de care trebuia să dea seamă domnul țării în fața suzeranului său.

În cadrul pregătirilor pribegirii în Transilvania aveau să fie trimiși în prealabil în țara vecină în primăvara anului 1630 (dar după 26 mai) doi emisari, Mihai clucerul din Coțofeni și Dumitru slugerul din Fili-ași, ambii rude cu Matei aga, pentru a lua legătura cu cnezii locali din țara Hațegului⁶¹, pe care trebuiau să-i convingă să adere la cauza lor și din partea cărora trebuiau să obțină ocrotirea și mai ales stabilirea de relații cu factorii de decizie din acea țară pentru a-i sprijini în acțiunea lor și anume scoaterea din țară a lui Leon Tomșa și a grecilor țarigrădeni care-l înconjurau și-l susțineau. De altfel Matei aga din Brincoveni a început să se distanțeze de curtea domnească din București (unde-l aflăm ultima dată la 27 mai)⁶² și a preferat să stea mai mult în Oltenia⁶³. Tot așa în vara anului 1630 marii dregători care au intenționat să pribegască împreună cu Matei din Brincoveni n-au mai fost văzuți la curtea domnească și nici nu au mai apărut în actele de cancelarie sau în diferite zapise. În schimb ei s-au retras mai în siguranță la moșiile lor din Oltenia și după ce au reușit să strîngă dările de la contribuabili, al căror termen de scadență era data de 31 august (atunci se încheia anul financiar) s-au pregătit de plecare. Desigur că Matei din Brincoveni și-a pregătit pribegia de la locul de baștină, unde avea case și rosturi deosebite și de unde a plecat împreună cu soția sa, jupîneasa Elena pînă aproape de Craiova, pentru a o lăsa în siguranță pe timpul lipsei sale la vre-o mănăstire (la Motru sau la Roaba, ctitorii ale înaintașilor săi).

Pornirea în pribăgie credem că s-a făcut după 1 septembrie, pe tăcute, în grupuri mici, care s-au întîlnit unul cîte unul pe un traseu prestabilit, care ocolea tirgurile și orașele. Astfel lui Matei din Brincoveni i s-au alăturat în drum Preda Brîncoveanul, nepotul său, Dragomir din Plăviceni tot rudă cu el, apoi Teodosie spătarul din Corbeni de asemenea

rudă a sa, spătarul Gorgan din Criva tot rudă, iar după ce s-a ocolit Craiova, Aslan, fost mare ban, Barbul paharnic și fratele său Mihai, clucerul din Brădești, Mitrea vistierul, Mihai paharnicul, apoi feciorii Iscrului precum și Barbul din Bratoșița cu fiul său Malcoci, Hamza postelnicul din Bengești și mulți alții boieri din aproape toate județele Olteniei, cum ar fi Mihalcea postelnicul vânător, Dumitrașcu postelnicul, Ionașcu pircălabul, Zaharia banul, Stroe postelnicul, Adam banul, Barbul postelnicul din Poieni, etc. În drumul lor pribegii au preferat să treacă pe la moșiile stăpinite de unii din ei unde au aflat adăpost, hrană și mai ales discreția desăvârșită de unde apoi și-au luat provizii, slugi, cai, arme și muniție pentru a respinge atacurile eventuale ale oamenilor stăpînirii care nu li s-ar fi alăturat. De la Filiași ei au urmat spre nord valea Jiului iar în apropiere de Tirgu Jiu, pe care l-au ocolit, s-au îndreptat spre satul Runcu pe valea Sohodolului, unde și-au așezat tabăra după o lună și mai bine de mers, înainte de a trece munții în Transilvania. În acest loc ei s-au întâlnit cu emisarii lor plecați în primăvară în Țara Hațegului, adică Mihai clucerul Coțofeanu și Dumitru slugerul Filișanul însoțiți de Miclăuș Barbat și fiul său Mateiaș Barbat ⁶⁴, delegații hațeganilor care-i așteptau pentru a le oferi adăpost și ocrotire. Trecuse de 15 octombrie cînd au fost descoperiți de unul din slujbașii puterii centrale din regiune un anume Vasile birar care printr-un răvaș adresat logofătului Paraschiva, superiorul său, a dat semnalul de alarmă privind pribegirea peste hotar a unui mare număr de boieri, dregători și oameni de rînd.

Deși acest răvaș este cunoscut de multă vreme și a intrat în circuitul științific de la începutul secolului nostru ⁶⁵, totuși el n-a fost supus unei analize riguroase. Relatarea pribegirii boierilor munteni în Transilvania siliți de politica fiscală excesivă a lui Leon Tomșa are caracterul unui raport amănunțit al unui slujbaș care avea în grijă nu numai strîngerea dărilor dar și straja de la hotar dispunînd de plăieși înarmați pentru urmărirea eventuală a fugarilor în Transilvania sau în Banat. El mai strîngea și miera de la localnici pentru negustorii turci balgii. În raport se arată că unul din pribegi Dumitru Filișanul însoțit de 30 de oameni înarmați ar fi încercat să-l prindă pe Vasile birarul dar în lipsa lui i-a imobilizat numai pe subalternii acestuia, cărora li s-au luat toți caii, hainele, vitele, catastihurile și banii strînși de la contribuabili. Unde se afla în acel moment Vasile birarul? La *Tîrg* scrie acesta care nu poate fi decît Tirgu Jiu aflat în gura pasului Vilcan ⁶⁶. Din *Tîrg* Vasile birarul a strîns în grabă mai mulți sirbi și s-a dus în seara aceleiași zile (18 octombrie 1630) la satul *Runcul clucerul* în preajma căruia fusese informat că s-ar fi aflat tabăra pribegilor, sat aflat cam la 15 km NV de Tirgu Jiu pe valea Sohodolului, pe unde trecea un drum secundar spre plaiul din munte. De ce pribegii făcuseră popas tocmai în acel loc? În relatarea lui Vasile birarul numele statului este dat *Runcul clucerul*. N. Iorga care a publicat documentul după original (azi pierdut) credem că n-a citit complet numele așezării care trebuia să fi fost Runcul clucerului, ceea ce schimbă mult datele problemei și iată de ce. Acest sat fusese cîndva domnesc, al lui Radu Serban dar la începutul secolului al XVII-lea a intrat în stăpînirea lui Radu Buzescu fost *mare clucer* sub Mihai Viteazul ⁶⁷. Din această cauză localnicii din 1630 îi spuneau satului *Runcul clucerului* adică aparținînd acestui mare dregător. Și pentru că fiul ma-

relui clucer Radu Buzescu, tot Radu dar postelnic în acea vreme era *nepotul* lui Matei din Brincoveni este de la sine înțeles de ce marele agă alesese tocmai acest sat ca loc de trecere și popas în drum peste Carpați, pentru a fi mai în siguranță când era urmărit de oamenii domniei.

În relatarea sa Vasile birarul mai menționează faptul că odată ajuns în apropierea taberei pribegilor de la Runcul clucerului i-a supra-vegheat pe aceștia numai pentru că numărul lor era mult prea mare față de al detașamentului său; dar observat de pribegi, el a fost abordat de doi din ei, care l-au îndemnat să treacă cu ai săi de partea lor. La refuzul său pribegii l-au atacat și i-au risipit detașamentul. De acolo Vasile birarul s-a întors la Tirgu Jiu unde a luat legătura cu ispravnicul județului Gorj, logofătul Paraschiva, pe care l-a informat despre cele întâmplate după care acesta din urmă a trimis de îndată de știre la domnie de cele aflate. În această relatare se mai adaugă știrea că *după* fuga pribegilor, țărani contribuabili din zonă nu numai că refuzau acum să mai plătească dările la domnie dar îi alungau și-i băteau pe birari, le luau chiar banii și catastihurile pentru că boierii pribegi le-ar fi spus că să nu mai dea nimic la domnie că le vine un alt domn peste puține zile ⁶⁸.

Fuga pribegilor olteni în Transilvania a pus în alertă puterea centrală din Țara Românească. Mai întâi aceasta i-a declarat vileni în special pe conducătorii lor și drept urmare a căutat să le confişte moșiile pe seama domniei ⁶⁹. Apoi a răspândit pe seama acestora știri pentru a-i discredita față de principele Transilvaniei și față de dregătorii otomani și anume că și-ar fi însușit banii haraciului ce urma trimis la Înalta Poartă ⁷⁰, acuzație care credem — fiind destule motive — că era adevărată, pentru că nu se explică de unde acești pribegi, destul de mulți — se pare că numărul lor total era de câteva sute, poate chiar o mie —, au putut avea asigurat traiul, în bani și natură timp de aproape doi ani în țară străină, au putut dispune de bani pentru a-și procura arme, muniție, cai, au putut apoi angaja ostași cu plată, au putut să facă daruri în bani și natură principelui Transilvaniei ⁷¹ și colaboratorilor acestuia pentru obținerea ocrotirii și sprijinului politic și diplomatic la Înalta Poartă, au putut să facă daruri mai târziu înalților dregători otomani influenți pe lângă sultan. Acuzația este cuprinsă într-o scrisoare a lui Zulficar effendi, capuchehaiaua Țării Românești și Moldovei la Constantinopol în acea vreme aflat în astfel de grele împrejurări la București, de undela 1 noiembrie 1630 se adresa lui Stefan Bethlen principele Transilvaniei în numele domnului Țării Românești pentru extrădarea fugarilor. Potrivit relatărilor lui Ioan Kemeny, Zulficar effendi, „era tălmăciu de ungurește în capitala Imperiului otoman în slujba principelui Transilvaniei, foarte șiret, om de mare încredere și de vază la Poartă, prin mîna căruia se învîrteau scrisorile trimise de creștini la Poartă. El primea lefuri mari pentru informațiile procurate de la principele Transilvaniei, împăratul Germaniei, regele Poloniei de la regi și principii, de la voievozii români și era chepuchehaiaua la Poartă a acestora” ⁷².

Plecarea marilor dregători olteni în pribegie în Transilvania a fost viu comentată la Constantinopol în cercurile diplomatice. Așa de ex. bailul Venetiei sublinia într-o scrisoare adresată dogelui la 1 decembrie 1630 că unii locuitori al Țării Românești instigați de marii lor dregători contestau autoritatea lui Leon Tomșa și drept urmare se răsculasera

și trecuseră organizat în țara vecină deși acea țară era cuprinsă și ea de mari frământări⁷³. Într-adevăr în momentul acela Transilvania se afla în plină criză politică ca urmare a morții principelui Gabriel Bethlen, deoarece soția acestuia Catherina de Brandenburg, succesoarea sa la tron, cedase de curind țara Habsburgilor și întrucât aristocrația maghiară refuzase să presteze jurământul de credință față de Curtea din Viena, palatinul N. Esterhazi guvernatorul părții de nord a Ungariei, ocupată de austrieci a încercat să ocupe Transilvania. El s-a izbit însă de rezistența nobilimii în frunte cu David Zalyomy și Stefan Bethlen, cel din urmă fiind proclamat principe al țării de dieta din Cluj (octombrie 1630). O lună mai târziu a fost chemat la tron Gheorghe Rákóczi, aristocrat protestant, cel mai bogat nobil din Ungaria superioară, recunoscut prin vitejia sa de cetele de haiduci, care a fost proclamat principe al țării de dieta din Sighișoara⁷⁴.

Din aceste motive Matei aga din Brincoveni odată trecut împreună cu ceilalți pribegi în Transilvania s-a stabilit pentru moment în Țara Hațegului, inclusă în comitatul Hunedoara, stînd cînd la Hațeg, cînd la Hunedoara de unde a luat legătura cu principele de curînd ales prin intermediul conților David Zalyomi și Stefan Bethlen, față de care Rákóczi era foarte mult îndatorat, primului atribuindu-i epitetul de „tutore al Principatului”, celui de al doilea „tovarășul său de drum”⁷⁵. După o ședere temporară în comitatul Hunedoara Matei din Brincoveni s-a stabilit ulterior în scaunul săsesc Sighișoara⁷⁶ ținînd permanent legătura cu curtea princiară din Alba Iulia.

Dar în primăvara anului 1631 Transilvania a fost atacată din nou de trupele austriece ale lui N. Esterhazi care refuzau să-l recunoască pe Gheorghe I Rákóczi ca principe al țării. Drept urmare acesta din urmă a convocat de urgență dieta generală la Alba Iulia, unde s-a hotărît respingerea trupelor dușmane înainte ca acestea să pătrundă pe teritoriul țării și a fost trimis împotriva acestora un corp de oaste de 3 000 ostași condus de conții David Zalyomi și Stefan Bethlen pentru a împiedica pe austrieci să treacă Tisa. Ulterior principele a adunat o oaste mai mare și s-a deplasat la Oradea. În cursul operațiilor militare trupele transilvane, printre care se aflau și pribegii munteni în frunte cu Matei aga din Brincoveni, au asediat pe imperiali mai întîi la cetatea Kallo unde se aflau întăriți aceștia, apoi au participat la cucerirea fortăreței de lingă Rakamaz ocupată tot de imperiali și transformată de aceștia în cap de pod pe teritoriul Transilvaniei, fortăreața cucerită la 15 martie 1631 după o luptă de 5 ore și în urma căreia au pierit peste 5000 ostași dușmani⁷⁷. Drept urmare au început negocieri de pace între imperiali și principele Transilvaniei care au fost de lungă durată, timp în care pribegii munteni s-au înapoiat de pe cîmpul de luptă în sudul Transilvaniei, Matei aga stabilindu-se vremelnice la Sebeș în scaunul săsesc cu același nume⁷⁸.

În această vreme au început să-și facă apariția solii munteni trimiși de Leon Tomșa, care luînd legătura cu pribegii au încercat să-i convingă pe aceștia să se reîntoarcă în țară cu promisiunea sub jurământ a domnului Țării Românești, că vor fi iertați pentru fapta lor și reîntegrați în funcțiile lor civile și politice⁷⁹. Nu s-a consemnat numele celor care au făcut parte din această solie, a cărei misiune s-a încheiat cu un eșec deoa-

rece pribegii au refuzat să creadă în promisiunile ce li se făcuseră. În schimb se știe că o a doua solie sosită la scurt timp după prima a fost alcătuită din slugerul Calotă și Dima din Bezdead, care aveau și ei asupra lor cărți de jurământ pentru pribegi; dar nici de data aceasta pribegii nu s-au lăsat înduplecați⁸⁰. Ceva mai târziu, în mai 1631, și-a făcut apariția în Transilvania a treia solie munteană compusă din marele vornic Hrizea din Bălteni, episcopul Teofil al Rîmnicului și Radu logofăt din Desa, care au adus și ei noi cărți de jurământ pentru pribegi. De data aceasta întâlnirea dintre solie și conducătorii pribegilor a avut loc la Alba Iulia la curtea lui Gheorghe I Rákóczy, în prezența unui mare agă otoman aflat în trecere prin aceste locuri; dar nici de data aceasta nu s-a ajuns la o înțelegere între cele două părți, de vreme ce pribegii nu dădeau crezare cărților de jurământ, ținând seama de multe cazuri similare petrecute anterior când domnul țării și-a călcat jurământul și s-a răzbunat pe pribegi. În schimb de data aceasta pribegii au pîrit în fața trimisului otoman pe Leon Tomșa pentru fărâdelegile sale, pentru abuzurile comise în administrarea țării prin protejarea grecilor țarigrădeni cauza bejeniei lor⁸¹.

Acest nou eșec înregistrat în negocierile cu pribegii l-a determinat pe Leon Tomșa să promoveze o nouă politică fiscală, să ia măsuri împotriva grecilor țarigrădeni, prin expluzarea acestora, ca fiind principală cauză a deteriorării relațiilor domniei cu marii săi dregători autohtoni și mai ales a regresului economic în care ajunsese atunci Țara Românească. În acest scop al a făcut cunoscut la 15 iulie 1631 printr-un hrisov măsurile hotărâte pentru reglementarea perceperii anumitor biruri de ex. scutirea boierilor de oierit, stupărit, goștinărit, vinăriciu, stabilirea unui bir de 40 ughi pe an (plătit în două rînduri) de către roșii. Totodată se legaliza judecarea unor procese în sensul că se abolea judecarea cu sila a boierilor (aluzie la boierii pribegi), se stabilea apoi scutirea roșiilor de cai împărătești și se anunțau anumite condiții pentru naturalizarea grecilor țarigrădeni⁸². Opt zile mai târziu, la 23 iulie 1631 în baza altui hrisov același domn a făcut cunoscut tuturor locuitorilor țării hotărîrea luată în Adunarea țării de a scoate cu sila pe grecii țarigrădeni din funcții și a-i expulza; totodată erau repetate unele prevederi cu caracter fiscal cu privire la roșii și preoți cuprinse în hrisovul anterior⁸³. Cele două hrisoave fuseseră date nu numai pentru a potoli spiritele agitate în rîndul contribuabilor împotriva grecilor țarigrădeni și atragerea de partea puterii centrale a boierimii, armatei și clerului ci și pentru satisfacerea pretențiilor formulate de pribegii din Transilvania, care susțineau tot timpul necesitatea scoaterii din țară a grecilor țarigrădeni, dușmanii lor „care amestecă domniile și vind țara fără milă și o precupesc pre camete asuprite”⁸⁴. Aceste măsuri erau menite totodată să consolideze legăturile politice ale lui Leon Tomșa cu Înalta Poartă deteriorate în ultima vreme, ca urmare a știrilor alarmante ajunse la Constantinopol cu privire la venalitatea domnului muntean, care provocase pribegirea locuitorilor peste hotare⁸⁵.

Între timp pribegii făceau pregătiri să se reîntoarcă în țară cu oști pentru a-l scoate pe Leon Tomșa din scaunul țării. În acest scop ei au început să-și procure cai, arme, să recruteze ostași cu plată din Țara Hațegului din rîndul cnezilor, precum și călăuze pentru a trece munții fără

a fi surprinși de oamenii stăpînirii. Din această vreme s-a păstrat o învoială scrisă, subsemnată și întărită cu pecețile a 13 din conducătorii pribegilor, încheiată cu un anume „Cristeș jupin” în baza căreia primii promiteau suma de 2000 galbeni celui de al doilea pentru ca să li se „facă cale să mergem în țara noastră” în sensul să-i ajute pe pribegi să revină în țara lor⁸⁶. Cine este acest „Cristeș jupin”? De mult el a fost identificat cu Pal Keresztessy și numai atît. Din investigațiile noastre rezultă că acest personaj a fost profund implicat în politica externă a Transilvaniei cu aproape două decenii mai înainte. Astfel în 1611 el aducea un dar lui Gabriel Bathory din partea sultanului Ahmed I⁸⁷. În timpul domniei principelui Gabriel Bethlen a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice ca trimis extraordinar la Constantinopol în anii 1623, 1625, 1626, 1627⁸⁸ — În 1626 acesta trecea prin București de unde scria lui Toma Borsos la Constantinopol⁸⁹. Tot el în 1629 a fost trimis în solie la Buda, la Murteza pașa de către Ecaterina de Brandenburg, principesa Transilvaniei, pentru a negocia pacea cu Austria⁹⁰, iar un an mai tîrziu în aprilie 1630 a făcut un nou drum la Buda la noul pașă Hasan⁹¹. În toamna anului 1630 el figura printre cei 12 consilieri ai principatului fiind calificat „generosus dominus Paulus Keresztessy noblis liber”⁹². În primăvara anului 1631 Pal Keresztessy a fost trimis în solie la Constantinopol pentru a anunța Înalta Poartă dar și pe ambasadorul Angliei, din acest oraș de alegerea lui Gheorghe I Rákóczi ca principe al Transilvaniei⁹³, în fine în 1633 el îndeplinea o nouă misiune la Constantinopol⁹⁴, în timpul căreia oferea cu împrumut 1000 galbeni pretendentului Ioan Neagu voievod pentru acoperirea cheltuielilor sale personale⁹⁵. Așadar legăturile pribegilor munteni cu Pal Keresztessy, nu s-au rezumat la o simplă afacere bănească oarecare ci la stabilirea unor legături diplomatice temeinice cu Înalta Poartă și cu unii demnitari ai acesteia în cercurile cărora omul de încredere al atîtor principii ai Transilvaniei era într-o anumită privință familiar, după cum va dovedi activitatea pribegilor în Transilvania în anul care a urmat.

În vara anului 1631 de la sfîrșitul lunii iulie o nouă solie munteană alcătuită din Radu logofătul din Desa, Stanciu postelnic din Dîlga, Iane postelnic din Pleșoi, Preda vornic din Ceplea a fost trimisă în Transilvania pentru a-i convinge pe pribegi să revină în țară, dar aceasta n-a mai ajuns să-și îndeplinească misiunea deoarece chiar înainte de a trece hotarul, la Tirgu Jiu a fost surprinsă și atacată de avangarda oastei pribegilor, care intrase în Țara Românească condusă de Barbu paharnicul din Brădești și Mihai clucerul din Coțofeni; în încăerarea ce a avut loc, unul din soli, Radu logofăt din Desa a fost prins iar restul soliei a scăpat cu fuga, care s-a grăbit să-l anunțe pe domnul țării de primejdia ce-l amenința. După aceia oastea pribegilor s-a îndreptat spre București ocolind tîrgurile și orașele, Oltul fiind trecut mai jos de Slatina. Prevenit de sosirea pribegilor Leon Tomșa a alcătuit în grabă un corp de oaste, pus sub comanda marelui spătar Mihul Racotă pentru a ține calea acestora; dar pe drumul Craiovei la Ungurei (Olt) aproape de malul rîului Vedea a avut loc ciocnirea dintre pribegi și avangarda oastei domnești încheiată cu înfrîngerea acesteia din urmă. Victorioși în prima confruntare militară cu puterea centrală pribegii și-au continuat înaintarea spre București, rîndurile lor sporind de la o zi la alta cu alți boieri mari și

mici care au îmbrățișat cauza lor. La aflarea acestor vești Leon Tomșa, intrat în panică și-a trimis familia împreună cu familiile boierilor credincioși lui la Giurgiu spre a fi în siguranță iar el s-a deplasat la satul Prișăceni (azi dispărut de pe malul Călmățuiului mai târziu satul Călmățui nu departe de Cârliogați) unde a convocat un mare sfat de război la care au participat boieri credincioși lui precum și slujitori și dorobanți acestora din urmă dându-le dinainte bani de aur pentru a-l apăra; apoi a hotărât să-i înfrunte pe pribegi în preajma Bucureștilor, unde urmau să-i vină ajutoare de la Giurgiu.

Confruntarea cu pribegii a avut loc la 23 august în marginea capitalei țării, în viile dintre m-rea Mihai vodă și m-rea sf. Ecaterina (pe atunci biserica lui Pană vistierul). Matei aga cu ai săi venind pe drumul Craiovei a atacat oastea lui Leon Tomșa aflată pe drumul Giurgiului. Lupta s-a remarcat nu numai prin violență și mari pierderi de ambele părți dar și prin cruzimea arătată față de cei învinși. Izbînda a fost de partea oastei lui Leon Vodă. În luptă au fost luați mulți prizonieri, unii din ei cu o stare materială mai bună și-au răscumpărat viața cu mari sume de bani, de ex. Preda din Brîncoveni, Radu logofătul din Desa trecut la pribegi, Iane paharnicul; alții însă au fost executați prin decapitare chiar pe cîmpul de luptă ca de ex. Adam banul și Preda Floricoiul, fost mare sluger sau prin tragerea în țepă ca Pusa clucerul. În fine o parte din prizonieri în număr de peste 40, ostași proveniți din Țara Hațegului printre ei fiind și mulți cnezii a fost trimisă la Înalta Poartă pentru a fi făcuți robi, ca o dovadă a amestecului lui Gheorghe I Rákóczi, principele Transilvaniei la acțiunea pribegilor⁹⁸; din aceștia au mai ajuns în viață la destinație numai 31⁹⁹.

După luptă trupurile celor uciși au fost îngropate într-o groapă comună, pe locul bătăliei lingă ea fiind ridicată o cruce mare de piatră amintind prin inscripția ei de acest eveniment memorabil din istoria Țării Românești¹⁰⁰. În anul următor Leon Tomșa a ridicat o biserică cu numele de Slobozia pe pereții căreia, după părerea lui N. Iorga, ar fi fost pictate scene din această luptă¹⁰¹. În fine domnul a luat măsuri aspre împotriva pribegilor care reușiseră să scape, căroro le-a confiscat moșiile pe seama sa ca fiind violenți¹⁰². Înfîngerea pribegilor lingă București a avut un larg ecou peste hotare pînă la Constantinopol și Varșovia. La Înalta Poartă se consolida pentru moment poziția politică a domnului muntean¹⁰³ iar la Varșovia evenimentul a fost considerat o mare greșală politică a pribegilor, în concepția cercurilor conducătoare polone, obținerea domniei durabile fiind posibilă numai pe cale legală, căci ceea ce era dobîndit prin violență nu putea dura. De aceea înfrîngerea pribegilor a fost apreciată ca fiind o adevărată nenorocire încheiată cu un măcel¹⁰⁴.

O bună parte din pribegi în frunte cu Matei aga din Brîncoveni, Gorgan spătar, Mihai spătar, Dumitru sluger, Barbul paharnic etc. care au scăpat cu viață s-au refugiat în Oltenia în spatele zidurilor mănăstirii Tismana, o veche ctitorie din secolul al XIV-lea așezată în codri seculari din plaiul Vîlcanului sub o coastă de munte pe un platou la 50 m înălțime față de apa rîului cu același nume, care curgea la poalele acestuia. Pentru orice drumet lăcașul dădea impresia unei fortărețe redutabile la vederea zidurilor sale înalte, sprijinite pe contraforturi impunătoare, prevăzute cu crenele, mai ales că acestea erau apărate de cîteva tunuri cu

care miluise mănăstirea viteazul domn Radu Șerban în 1605, pentru ca slujitorii lăcașului să fie apărați „de oamenii răi”¹⁰⁵. Aici s-au gândit pribegii să poposească și să reziste oastei domnești trimisă pe urmele lor, aflată sub conducerea marelui ban Pătrașcu Boul, cumnatul lui Leon Tomșa și a lui Nedelcu Boteanul¹⁰⁶. Avînd la dispoziție provizii, arme, muniție din belșug pribegii au rezistat cu eroism atacurilor adversarilor lor timp de trei zile după care asediatorii s-au întors în capitala țării pustiind și jefuind satele din județele Olteniei de unde proveneau pribegii. Aici Matei aga cu ai săi a mai zăbovit încă o săptămînă pentru a se asigura că nu-i mai amenința nici o primejdie, apoi a părăsit lăcașul îndreptîndu-se spre Isverna, unde la curtea unui boier de țară, Stoica cel bătrîn, a aflat adăpost și mai ales călăuze care pe poteci de munte l-au ajutat să treacă în Banat la Caransebeș. Aflîndu-se la București că pribegii au părăsit mănăstirea Tismana, Leon Tomșa a trimis o nouă oaste pe urmele lor, dar fără succes; în schimb aceasta la întoarcere a efectuat un alt raid de jaf și pustiire în satele unde pribegii își aveau gospodăriile lor¹⁰⁷.

Reîntors la Țara Hațegului Matei aga din Brincoveni cu ai săi a stat o vreme aici apoi a luat legătura cu Gheorghe I Rákóczi la Cluj în primele zile ale lui decembrie 1631¹⁰⁸, cînd a pus la cale cu acesta un plan pentru revenirea cu alte oști în țară, ca să-l scoată din domnie pe Leon Tomșa, în cursul anului următor 1632, după ce se vor face pregătiri mai temeinice decît cele precedente. Mai întîi s-a îngrijit de procurarea cailor, armelor, ostașilor cu plată, apoi s-au luat măsuri pentru inițierea unor acțiuni politice și diplomatice de către capuchehaiaua Transilvaniei la Înalta Poartă pe lingă înalții dregători otomani, în fine de către agenții principelui Transilvaniei pe lingă beilerbeii otomani din Ungaria și din zona limitrofă Dunării vecină cu Țara Românească pentru a-i cîștiga de partea pribegilor¹⁰⁹. În acest scop a fost angajat de pribegi un căpitan de haiduci Nagy Pál, om de încredere al principelui Transilvaniei răsplătit cu bani din belșug. Privitor la acesta s-a păstrat o scrisoare semnată de trei din conducătorii pribegilor și anume Matei aga, Gorgan spătarul și Tudosie spătarul din 31 martie 1632 prin care aceștia ofereau suma de 5 000 galbeni lui Nagy Pál pentru a le asigura sprijinul principelui Transilvaniei dar și al pașei din Buda „ca să mergem în țara noastră și la casele noastre și să ne aducem domn carele vom pohti țara și noi, ca să fie și pre voia mării sale lui Crai (adică a lui Gheorghe Rákóczi). Actul inedit pînă acum era întărit cu sigiliul inelar al celor trei mari dregători munteni¹¹⁰. Puține lucruri se știu despre acest Nagy Pál, de ex. că în 1623 a fost în solie la Constantinopol împreună cu Keresztessy Pál¹¹¹, apoi în 1630 el a fost acela care le-a anunțat pe Gheorghe I Rákóczi că a fost ales principe de dieta din Sighișoara¹¹²; cîțiva ani mai tîrziu va îndeplini o solie la Înalta Poartă¹¹³ pentru a sprijini pe Matei Basarab în raporturile acestuia cu otomanii¹¹⁴, în fine se știa în 1641 despre căsătoria sa¹¹⁵. Așadar Nagy Pál era un personaj din anturajul principelui Transilvaniei cu strînse relații la Constantinopol, la Alba Iulia și la Buda pe lingă pașa Hasan. El a fost de altfel cel care l-a îndemnat mai mult pe Gheorghe I Rákóczi să-i ocrotească pe pribegii munteni ca să tragă

foloase împreună de pe urma lor, dacă ținem seama de relatările din memoriile lui Ioan Kemény¹¹⁶.

Tot în cadrul obținerii bunăvoinței marilor dregători de margine ai Imperiului otoman s-a luat legătura cu Mehmed Abaza pașa de la Silistra, despre care se știa că dispunea de anume prerogative care puteau influența uneori hotărârile sultanului Murad al IV-lea¹¹⁷. Cine era acest important personaj căruia i se adresa Matei aga din Brîncoveni pentru a-l sprijini să obțină tronul Țării Românești? Cronicarii munteni și moldoveni nu ne dau prea multe amănunte despre el în afară de faptul că era ispravnic „pre marginea Dunării” și avea mai multe reședințe în cetățile de la Dunăre (Nicopole, Rusciuc, Silistra)¹¹⁸. Alte izvoare ni-l semnalează cînd la Oceacov, cînd la Brăila în anii 1632 — 1633¹¹⁹. În realitate era guvernator al vilaetului Vidin și comandant al cetăților dunărene de pe malul drept al Dunării și de pe coasta mării Negre pînă la Oceacov¹²⁰, dar și supraveghetor al frontierei polono-otomane. Dimitrie Cantemir care s-a oprit asupra acestei personalități politice și militare din prima jumătate a secolului al XVII-lea afirma în *Istoria imperiului otoman* că el ar fi fost „cel mai bun soldat și cel mai înțelept general din lume din acea vreme”, aprecieri desigur cu unele exagerări¹²¹. Cît privește efortul făcut de Matei aga din Brîncoveni de a obține soliditatea marelui dregător otoman de la Dunăre pentru atingerea scopului său acesta se înscriseră pe linia tradiției cultivate de străbunii săi Craiovești care după cum se știe, cu două sute de ani înaintea lui, au apelat la înalții dregători otomani pentru a lupta împotriva adversarilor lor politici în frunte cu domnul țării¹²². Dar în acest angrenaj de sprijin politic în favoarea lui Matei aga era implicat și Gheorghe I Rákóczi. Ce servicii mai putea aduce principele Transilvaniei în plus în afară de protecție pe teritoriul țării sale? Cele rezultate din intervenția sa la Înalta Poartă, prin reprezentantul său, pentru iertarea lor și mai ales pentru mazierea lui Leon Tomșa. De altfel în ianuarie 1632 s-au făcut primele demersuri pe lângă marele vizir pentru eliberarea prizonierilor luați în lupta de la București și trimiși ca robi, în schimbul unor daruri importante¹²³. Apoi în lunile următoare s-a intervenit pe lângă sultan pentru mazierea lui Leon Tomșa prezentat ca fiind un tiran și „principala cauză a pribegirii locuitorilor țării în munți ca fiarele sălbatice”¹²⁴. Cu acest prilej s-au făcut promisiuni de daruri dacă domnul Țării Românești va fi schimbat, ceea ce ar contribui și la restabilirea bunei vecinătăți între Transilvania și Țara Românească.

Între timp Leon Tomșa nu avea liniște în țară din pricina pribegilor: la începutul lunii martie 1632 el mărturisea într-o scrisoare adresată unui prieten italian anume Benedetto, amintind „marile frămîntări și necazuri zilnice” pe care le are „în sărmana lui țară”¹²⁵. Totodată informat de agenții săi de demersurile făcute împotriva sa de capucheaiaua Transilvaniei la Înalta Poartă, el a încercat să cîștige bunăvoința lui Gheorghe I Rákóczi oferindu-i în luna mai 1632 o sumă de 5 000 florini plătită anual, pentru buna vecinătate și întreruperea campaniei împotriva sa¹²⁶. Pe de altă parte a fost trimisă în Transilvania din porunca sa o nouă solie — a cincea în decurs de un an — alcătuită din mitropolitul Grigorie, marele vornic Ivașco Băleanu și marele comis Grigore din Poiana pentru a face noi propuneri pribegilor ca să se re-

întoarce în țară¹²⁷. Manevra domnului muntean s-a dovedit pentru moment eficace în sensul că Gheorghe I Rákóczi a acceptat oferta făcută și drept urmare acesta i-a sfătuit pe pribegi să pună capăt pribegiei lor, asigurându-i că datorită protecției sale vor fi iertați și integrați în funcții. Unii din pribegi au dat crezare cuvântului principelui Transilvaniei și au revenit în țară, ca de ex. Dumitru Filișanul, Mihai Coțofeanul, Barbu Brădescu, Pătru slugerul, Barbu din Poiana, Ionașcu din Gaia. Tuturor reînțorși li s-au dat boierii și slujbe de către domnie. Curînd aceștia au fost urmați de Aslan vornicul, pe care Leon Tomșa l-a numit mare ban al Craiovei¹²⁸.

„Spargerca unității politice” a pribegilor munteni prin reîntoarcerea unora din ei în țară credem că a fost de fapt formală deoarece ea a avut loc cu știrea, consimțămîntul și chiar îndemnul lui Matei aga din Brîncoveni și Gorgan spătarul, ca făcînd parte din noua tactică elaborată de aceștia față de Leon Tomșa; faptul putînd fi considerat și o strategie la care a recurs și Gheorghe I Rákóczi pentru a da impresia domnului muntean că înțelegerea lor secretă era valabilă și eficace. De asemenea prezența unor pribegi la curtea domnească din București de acum înainte a fost considerată și ca un mijloc de a submina autoritatea domnului muntean în momentul în care restul pribegilor s-ar întoarce în țară cu forța armată pentru înlăturarea acestuia. O dovadă a acestei diplomații subtile practică de Matei aga față de Leon Tomșa este adevărită de faptul că pribegii întorși și-au păstrat în continuare dreptățile pe timpul domniei lui Matei Basarab, de ex. Dumitru Filișanul mare pitar 1633 — 1639, mare armaș 1640, mare sluger 1641 — 1643 și 1646 — 1647, mare stolnic 1648 — 1649 pînă la moarte în 1649; Mihai Coțofeanul mare stolnic 1633, mare spătar 1634 — 1635, Barbu Brădescu, mare paharnic 1632 — 1633, mare stolnic 1646 — 1647, Barbu Poenaru mare ban 1644 — 1645, mare stolnic 1650 — 1652; excepție a făcut Aslan banul Craiovei care se pare că n-a mai trăit mult după 1632¹²⁹.

„Liniștea” de care avea să se bucure de acum înainte Leon Tomșa din partea pribegilor aflați încă în Transilvania a fost relativă și de scurtă durată. Două luni mai tîrziu, în iulie 1632 el era mazilit de sultan în urma intervențiilor repetate ale lui Mehmed Abaza pașa. Știrea a ajuns în Transilvania la sfîrșitul lunii iulie adusă de postelnicul Drăgușin din Deleni, rudă cu Matei aga, venit împreună cu căpitanul Necula Glogoveanu și cu un anume Giurecă¹³⁰, trimiși de boierii din Țara Românească ostili fostului domn, care prin intermediul lor îi chemau pe pribegi munteni să se întoarcă acasă fără grijă. De îndată Matei aga, aflat atunci la Făgăraș, s-a hotărît să ocupe tronul Țării Românești prin surprindere pînă la sosirea noului domn numit de Înalta Poartă și se pare cu asentimentul celorlalți tovarăși de pribegie. Și pentru a obține sprijinul tacit al lui Alexandru Iliș, domnul Moldovei pentru buna vecinătate a țărilor lor, l-a trimis în solie la acesta pe Gorgan spătarul, ruda sa, fără să știe că tronul Țării Românești rămas vacant temporar fusese atribuit de sultan lui Radu Iliș, fiul domnului Moldovei. Urmarea a fost că, ajuns la Iași, emisarul său a fost ucis din porunca domnească¹³¹. Tot la Făgăraș s-a întîlnit Matei aga și cu un emisar al lui Mehmed Abaza pașa, prelatul sîrb Ignatic, om învățat și poliglot (cunoștea limbile turcă, persană,

greacă și română)¹³² de la care a primit o scrisoare trimisă de înaltul dregător otoman prin care era îndemnat să ocupe tronul vacant al Țării Românești cu *voia pașei*¹³³. Același emisar adusese și o poruncă adresată lui Gheorghe I Rákóczi, aflat atunci la Comana (20 km est de Făgăraș) de a-i lăsa pe pribegii munteni să se întoarcă în țara lor, ba chiar să-i silească „să meargă acasă”¹³⁴. Răspunzînd demersului lui Mehmed Abaza pașa, principele Transilvaniei l-a asigurat pe acesta că va îndeplini porunca sa, că-i va expedia pe pribegii munteni la casele lor; totodată el adăuga rugămintea ca pașa să acorde sprijin pribegilor în continuare „spre ajutorința și apărarea sărmanei țări (Țara Românească) și a boierilor împotriva acelor nesăturați greci jefuitori” mai ales că ei (adică pribegii) „sărmanii vor fi pentru aceasta recunoscători” pașei; se referea desigur la plocane și bani cum era obiceiul vremii¹³⁵.

Drept urmăre Gheorghe I Rákóczi s-a întâlnit cu Matei aga din Brîncoveni și cu principalii săi colaboratori stabilind cu aceștia modalitatea reîntoarcerii pribegilor în țară. În acest scop, a fost implicat în această acțiune căpitanul Vaida Bona, fost prim jude al Caransebeșului, o importantă personalitate politică, și militară bănățeană, cărui i-a revenit sarcina să recruteze noi ostași care să sporească oastea pribegilor¹³⁶. Aceste pregătiri n-au scăpat boierilor munteni din partida ostilă pribegilor și a semănat o oarecare teamă în rîndul acesteia după cum reiese din scrisoarea lor expediată la 11 august 1632 magistratului orașului Brașov, prin care arătau că fuseseră informați de agenții lor din Transilvania, că pribegii își pregătiseră reîntoarcerea cu forța armată și că ar veni pe trei direcții și anume prin pasul Vilcan pe la Tîrgu-Jiu conduși de Tudosie spătarul, pe la pasul Bran-Rucăr în frunte cu Matei aga și pe la Teleajen în frunte cu Gorgan spătarul; în încheiere se preciza că pentru înfruntarea pribegilor se trimisese după ajutoare la tătarii din Bugeac¹³⁷. După cum se știe aceste informații nu erau reale. În primul rînd că pribegii își continuau pregătirile pentru reîntoarcerea în țară de acum în Bonat iar în al doilea rînd că Gorgan spătarul nu mai era în viață la acea dată. Aflat în Banat, Matei aga din Brîncoveni a primit o scrisoare din partea lui Alexandru Iliăș datată 18 august prin care domnul Moldovei îi sfătuia pe pribegii să treacă pe la curtea sa în drum spre casele lor¹³⁸, scrisoare rămasă fără răspuns deoarece pribegii aflați atunci la Caransebeș plecaseră spre țară, la 20 august. Da, la 20 august 1632. Nu este o greșeală nici de exprimare, nici de tipar și iată de ce. La întrebarea: unde se aflau pribegii munteni în prima jumătate a lunii august 1632, răspunsul este dat de mai multe izvoare. În Letopisețul cantacuzinesc se afirmă că la 2 august aceștia se aflau în Banat și plecau din Caransebeș spre țară¹³⁹. Dar în scrisoarea lui Gheorghe I Rákóczi adresată lui Mehmed Abaza pașa la 5/15 august 1632 se afirmă că pribegii încă nu plecaseră din Transilvania, că principele acestei țări îi sfătuise pe aceștia să facă acest lucru promițînd pașei că-i va expedia de îndată la ei acasă¹⁴⁰; mai departe la 11/21 august se știa la București că pribegii nu părăsiseră Transilvania și că se pregăteau s-o facă pătrunzînd în Țara Românească pe trei direcții¹⁴¹. La 18/28 august în fine Alexandru Iliăș domnul Moldovei se adresa din Iași pribegilor „boierii domniei mele Matei aga Brîncoveanul, Tudosie spătar și alți boieri munteni ce sînt în țara Ardealului”¹⁴². Din cele patru afirmații, trei sînt

unanime că pribegii *nu plecaseră din Transilvania pînă la 18 august*, în contradicție cu afirmația lui Stoica Ludescu din *Letopisețul cantacuzinesc*. De aceea după părerea noastră data cea mai sigură este *20 august* deși pînă acum s-a susținut în toate lucrările data de 2 august. În sprijinul acestei noi date credem că greșeala provine de la transcrierea greșită de către copist după originalul *Letopisețului cantacuzinesc* (azi pierdut) cifrei $B = 2$ în loc de $K = 20$ ușor confundabilă dacă era scrisă inițial defectuos. De altfel istoricul P. Cernovodeanu a semnalat transcrierea greșită a aceleiași litere K cu două litere KE $= 25$ în legătură cu data începerii bătăliei de lingă București avută de Matei Basarab cu oastea lui Radu Ilișă pretendent la tronul Țării Românești¹⁴³.

Recent într-un articol interesant s-a încercat să se dea răspuns la întrebarea ridicată de unele probleme „controversate sau insuficient explorate privind ascensiunea la tron a lui Matei Basarab” așa dar din perioada de dinaintea de domnie, privind itinerariul urmat de pribegi în august 1632 cînd au revenit din Banat în Țara Românească¹⁴⁴. De unele noi puncte de vedere față de cele ce s-a scris pînă acum am ținut seamă, dar în problema *itinerariului*, mai puțin obișnuit urmat de Matei aga atunci, autorul mai sus citat constata, pe bună dreptate, că mai trebuie făcute „investigații suplimentare pentru a încerca să ne apropiem de adevăr”. În privința acestui itinerar credem că după plecarea de la Caransebeș la 20 august s-a urmat valea Timișului făcîndu-se prima oprire la satul Cornu aproape de Crușovaț, unde pribegii au fost întîmpinați de beiful cetății Orșova, spune cronica, cărora acesta le-ar fi oferit plocoane și bani drept împrumut „cîți au pohtit”¹⁴⁵, știind că aveau nevoie pentru întreținerea oștirii de cîteva mii de oameni (numai din Banat erau vreo trei mii)¹⁴⁶. Această atitudine prietenească a beifului se datora cunoașterii de către acesta a legăturilor pribegilor cu Mehmed Abaza pașa și cu Hasan pașa din Buda. Cît privește intrarea în Oltenia s-a făcut pe valea Cernei în plaiul Drinovului ocolindu-se străjile de hotar după care s-a ajuns la siliștea Prestinii, unde mai tîrziu s-a întemeiat satul Prejna, la sud de Izverna. Din acest loc pribegii au coborît pe sub munte spre Dunăre ocolind Cerneți și au urmat un drum mai aproape de fluviu care să treacă prin satele, care mai înainte fuseseră în stăpînire la Matei aga din Brincoveni, unde acesta era bine cunoscut de localnici și unde pribegii se aflau mai în siguranță și feriți de atacurile unor bande de turci care periodic treceau Dunărea de la Cladova, și anume prin Izvorul alb, Drincea, Băilești, Găureni, Măceșu, Comosteni, Nedeea pînă au ajuns la gura Jiului. În timpul traversării părții de sud a Olteniei pribegii au fost întîmpinați de localnici, de boieri și ostasi, „de toată țara cît era dincoace de Olt”, care au trecut de partea lor, făcînd mare sfat și închinîndu-se lui Matei aga ca unui domn. Și așa împreună cu toții de la gura Jiului s-au îndreptat spre Corabia pe unde au trecut fluviul pentru a ajunge la Nicopole, la reședința lui Mehmed Abaza pașa, pe la mijlocul lui septembrie, așadar după mai bine de patru săptămîni de cînd părăsiseră Caransebeșul. Evenimentul a fost consemnat mai tîrziu, în 1640, pe pagina unei Evanghelii dăruită de Matei Basarab și doamna Elena patriarhiei din Alexandria (azi Mitropolia ortodoxă din Cairo) unde sub portretul domnului s-au scris în grecește cuvintele „Io Matei Basarab voevod a toată Ungrovlahia”.

fost proclamat domn și stăpînitor de tot poporul, clerici și laici, boieri și oșteni, în Ungrovlahia care era și țara lui, în anul 7140 (1632)”¹⁴⁷.

După ce a ajuns la Nicopole pașa s-a grăbit să-l îmbrace pe Matei aga cu caftan în semn că-i confirma alegerea făcută de ai săi ca domn al țării. Mai mult acesta i-a dat surlari (muzicanți ce cîntă la flaute cu gura largă), ca unui domn ce i se cădea precum și un detașament de beșlii, care să l însoțească pînă în capitala țării. Apoi pașa a trimis un curier la Constantinopol pentru a anunța pe sultan că întreaga Țară Românească „îl vrea pe Matei ca domn”¹⁴⁸. De la Nicopole Matei aga care din acel moment s-a intitulat ca domn „Matei Basarab voevod” a plecat la 17 septembrie spre București și a ajuns cu suita sa în acest oraș, după trei zile la 20 septembrie, așadar la o lună de cînd plecase din Caransebeș. În aceeași zi — curioasă coincidență — părăsea Constantinopolul îndreptîndu-se tot spre București, noul domn al țării numit de sultan, Radu Iliș¹⁴⁹. După primirea însemnelor de domnie Matei Basarab a și început să semneze tot felul de acte (hrisoave, răvașe, etc. cu numele de domn : IO MATEI BASARAB VEOVOD CU MILA LUI DUMNEZEU DOMN AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI¹⁵⁰; citeva săptămîni mai tîrziu titulatura sa se modifica astfel: MATEI VEOVOD NEPOT LUI BASARAB VEOVOD¹⁵¹.

Investitura cu însemnele domniei a lui Matei aga de către Mehmed Abaza pașa la Nicopole nu a însemnat sfîrșitul luptei acestuia în care se angajase de aproape doi ani pentru a ocupa tronul străbunilor săi și pentru a curma jafurile efectuate pînă atunci de grecii țarigrădeni din cauza căiora alesese calea pîbegiei. Acum el trebuia să înfrunte pe rivalul său la tronul țării, cel susținut de sultan și marele vizir, avînd de partea sa pe unii din boierii țării; dar el ridicase împotriva-i o altă parte a boierimii, pe marii dregători, care pînă atunci fuseseră credincioși lui Leon Toîșă și anume pe Papa din Greci, mare logofăt, Catargi Necula, mare spătar, Hrizea din Bălteni, mare vornic, Necula, mare vistier, Dumitru Dudescu, mare sluger, Neagul din Strimba, mare paharnic și mulți alții¹⁵². Acești boieri ostili lui Matei Basarab s-au îndreptat spre hotarul țării dinspre Moldova, de unde se apropia Radu Iliș în fruntea unei oști formată din moldoveni, seimeni, turci și tătari, cu care s-au întîlnit pe malul Siretului la Movila; de acolo ei s-au întors în grabă spre București.

Cei doi rivali care urmau să se înfrunte cu oștile lor pentru dobîndirea tronului Țării Românești aveau șanse egale din punct de vedere politic și militar. Din punct de vedere politic Radu Iliș era superior lui Matei Basarab, primul fiind sprijinit de sultan și marele vizir și prezumtiv de Gheorghe I Rákóczi, față de care se îndatorase să-i plătească anual 6 000 ducăți pentru menținerea bunei vecinătăți¹⁵³. După cum se vede principele Transilvaniei juca o carte dublă la Constantinopol în acest moment. Al doilea avea numai atașamentul fără echivoc al lui Mehmed Abaza pașa. De reținut că Radu Iliș mai era secondat de un capigiu bașa cu însemnele domniei (buzduganul și steagul împărătesc) date de sultan. Dar din punct de vedere militar Radu Iliș era inferior lui Matei Basarab el fiind recunoscut de contemporani ca fiind prea tînăr, fără experiență neîndeminatec și nedestoinic pentru domnie¹⁵⁴; în schimbul adversarul său care trecuse de 50 de ani trăise din plin campaniile militare pînă atunci și îndeplinise multe dregătorii de-a lungul a două decenii, fiind considerat de aceiași contemporani ca fiind „unul din cei mai de frunte boieri ai țării”¹⁵⁵. În timp ce cei doi adversari

se apropiau în confruntarea decisivă la care se hotărâseră reciproc, la Alba Iulia și Nicopole soseau porunci strajnice din partea sultanului adiesate lui Gheorghe I Rákóczi și respectiv lui Mehmed Abaza pașa pentru prinderea lui „Matei aga” calificat de pretendent la tronul Țării Românești și trimiterea sa la Înalta Poartă, porunci însoțite de amenințarea destituirii lor în caz de eșec. Din aceste motive confruntarea militară dintre cei doi domni se anunța a fi grea de ambele părți, fapt care explică prudența pentru o vreme și de o parte și de alta de a se angaja într-o bătălie decisivă. Pe de o parte Radu Iliș a înaintat cu precauție de la Focșani spre București încercând în drum să atragă de partea sa pe unii slujitori munteni din oastea adversarului său, cărora le-a promis lefuri mari, încercări încheiate fără succes. La rindul său Matei Basarab a trimis prin toată țara emisari pentru a înrola ostași cu plată spre a-și spori efectivele militare, pe care apoi i-a încredințat sub comanda unor căpitani destoinici. În fine el a așteptat oastea rivalului său în afara Bucureștilor pe drumul care venea de la Focșani.

Era la 20 octombrie, zi de simbătă când armatele celor doi domni ai Țării Românești, unul ales de popor, celălalt numit de sultan, s-au înfruntat singeros pe cîmpul dintre apele Colentina și Dimbovița, luptă care a durat două zile. Ea a început în apropierea minăstirii Plumbuita și s-a încheiat nu departe de mănăstirea Mărcuța, o luptă în care în prima zi s-a folosit din plin cavaleria și numai o parte din efective; rezultatul luptei din prima zi n-a fost concludent. A doua zi în luptă a intrat tot efectivul celor două oști, inclusiv trupele de infanterie ale lui Matei Basarab, dorobanții care se pare că au hotărât soarta bătăliei folosind din plin armele albe (sabia, sulitele). Ținând seama de pierderile mari de ambele părți, circa 5000 de morți, confruntarea a fost inversunată și a provocat moartea multor boieri adversari lui Matei Basarab, ca de ex. marele logofăt Papa din Greci (Ilfov), marele vistiier Necula; mulți au fost răniți iar alții au fost luați prizonieri. Prea puțini din tabăra dușmană a lui Radu Iliș au scăpat cu fuga, pe drumul spre hotarul Moldovei. După bătălie Matei Basarab a rămas stăpîn deplin al tronului Țării Românești cîștigat de data aceasta cu sabia în mînă înfruntînd chiar voința sultanului. După obicei, trupurile celor uciși au fost strînse grămadă și îngropate pe ele ridicîndu-se o movilă de pămînt, aproape de Dudești, unde fusese mai mare încheștarea singeroasă dintre luptători, lingă care ulterior a fost ridicată o cruce de piatră a cărei inscripție consemna memorabilul eveniment¹⁵⁶. Și acolo pe cîmpul de luptă după bătălie i-au fost înmîinate lui Matei Basarab de către capigi pașa însemnele domniei, destinate pînă atunci lui Radu Iliș. Și spune cronica „s-a întors Matei voevod cu mare bucurie de au șezut în scaunul Bucureștilor dînd laudă marelui dumnezeu pentru izbînda asupra vrășmașilor”¹⁵⁷. Iar în lunile care au urmat noul domn al Țării Românești urmă să desfășoare o vie activitate diplomatică la Constantinopol, pentru recunoașterea sa ca stăpîn deplin pe soarta poporului, din care provenise și pentru care luptase cu arma în mînă mai bine de doi ani.

După victoria de la Plumbuita, Matei Basarab noul domn al Țării Românești avea să înfrunte Înalta Poartă în acțiunea de aprobare a obținerii tronului prin voința populației țării avînd numai sprijinul lui Mehmed Abaza pașa. Momentul îi era favorabil, deoarece sultanul nu voia o complicație a situației Imperiului la Dunăre în acea vreme, fiind

angajat în conflict armat cu Persia. La sfatul protectorului său otoman el a oferit de la început suzeranului său sporirea haraciului la o sumă, la care nici sultanul nu spera și anume multiplicarea lui de trei ori, numai în scopul că acesta să accepte dreptul locuitorilor Țării Românești de a-și alege singuri pe conducătorul lor. Drept răspuns Mehmed al IV-lea a expediat la București un trimis special pe imbrohorul Suleiman aga, pentru a-i confirma steagul de domnie capturat în timpul luptei de la Plumbuita de la suita pretendentului Radu Iliaș. Tot la sfatul lui Mehmed Abaza pașa, Matei Basarab a efectuat apoi o călătorie la Constantinopol în fruntea reprezentanților țării al căror număr era impresionant, și anume din delegație făcând parte mitropolitul Grigorie, episcopul Teofil al Rîmnicului, zeci de boieri mari și mici, sute de ostași pedestri și călări pînă la 600¹⁵⁸. Înainte de a părăsi Bucureștiul domnul a numit ca locțiitor al său — regentă — pe soția sa Elena secundată de socrul său Radu Năsturel ridicat la dregătoria de mare logofăt; doamna Elena s-a alăturat convoiului cale de trei zile pînă la Dunăre.

Drumul la Constantinopol a durat mai mult ca de obicei din cauza iernii aproape trei săptămîni. Plecat la 13 decembrie în fruntea a lor săi domnul a ajuns la destinație la 5 ianuarie 1633 unde a tras la seraiul Moldovei¹⁵⁹. A doua zi Matei Basarab s-a înfățișat marelui vizir Tabani Mehmed pașa, căruia i-a oferit daruri și de la care a primit caftan de domn. După aceea timp de trei săptămîni avea să înfrunte pîrile făcute împotriva lui, de către un om influent în cercurile politice otomane, celebrul Kurt Celebi, socrul pretendentului Radu Iliaș, prin care era acuzat de acesta și de cei care i se alăturaseră lui nu numai greci țarigrădeni dar și boieri munteni din partida pretendentului privilegii pînă atunci în Moldova, ca de ex. Dumitru Dudescu, fost mare sluger, Mitrea, fost mare pitar, Vasilachi Paindur fost aga¹⁶⁰, precum și solii lui Alexandru Iliaș, domnul Moldovei. Toți într-un glas îl ponegreau pe Matei Basarab și-l învinuiau că asuprea pe locuitori punîndu-le dări grele, că era un impostor și sfidător al poruncilor sultanului. Dar cu mulți bani — se zice că a cheltuit cu daruri 62 000 taleri — și mai ales cu puținii prieteni aflați lingă el (pașa din Silistra și capuchehaiaua principelui Transilvaniei) acesta a reușit să spulbere toate aceste uneltiri ale dușmanilor săi și să cîștige încrederea sultanului care la 3/13 februarie 1633 i-a dăruit caftanul de domnie întărindu-l ca domn al Țării Românești. În acele zile situația foarte precară a lui Matei Basarab care putea merge pînă la pierderea domniei dar și a vieții a fost viu comentată în cercurile diplomatice din capitala Imperiului otoman, astfel Cornelius Haga, ambasadorul Olandei relatează la 5 ianuarie 1633 că împotriva așteptărilor oricui Matei Basarab a mers călare de-a dreptul la marele vizir, care l-a primit bine și i-a dăruit un caftan de brocard¹⁶¹. O lună mai tîrziu Macheville, ambasadorul Franței relatează că domnul Valahiei socotit pînă atunci un om pierdut s-a menținut pe pozițiile sale datorită lui Abaza pașa la ordinul căruia a întreprins toate pentru a izbuti și că celebrul Kurt Cigala avînd funcția de vizir II a murit, așadar adversarul său principal¹⁶². Merită să fie reținută și observația ambasadorului Olandei, același Cornelius Haga din 13/23 februarie 1633 prin care acesta preciza pe adversarii otomani ai lui Matei Basarab (muftiul, capudan pașa și alți sfetnici ai Porții) și faptul că domnul muntean a fost primit de sultan și întărit spre mirarea tuturor, care nu se așteptau ca

autoritatea lui Abaza pașa (care l-a susținut pe acesta) să fie așa de puternică față de înverșunata împotrivire a celor mai mari din împărăție ¹⁶³. Nu-i mai puțin adevărat că la aceste eforturi — de a fi confirmat de sultan în domnie — Matei Basarab s-a bucurat și de sprijinul lui Gheorghe I. Rákóczi prin capuchehaiaua acestuia, Szalanczi Istvan, căuia îi fusese recomandat ca un iubitor de țară și iubitor al sărăcimii” ¹⁶⁴.

Cele pătimate de Matei Basarab la Constantinopol cu acest prilej au fost cunoscute în țară nu numai în cercurile intime ale curții domnești — ca dovadă că doamna Elena le menționează în două scrisori adresate în ianuarie 1633 lui Gheorghe I Rákóczi, principele Transilvaniei ¹⁶⁵ — ci și în rindul orașenilor și țăranilor, care au făcut obiectul unui cântec popular intitulat *Matei vodă Basarab*, transmis din generație în generație, de atunci pînă azi și care începe astfel: „Foaie verde matostat, alei doamne / să nu mergi la Țarigrad, (Constantinopol) / Că sultanu-i supărat, / De jalba ce-a căpătat, Boierii ce-au pribegit, / Ei cu grecii s-au unit, / Cu grecii, grecoaicele, Cu toate turcoaicele, / La sultanul te-au pîrit, / Că țara-i sărăcit, / Ca-i pus biruri mari și grele, / Încit toată țara geme”... ¹⁶⁶.

După succesul reputat la Înalta Poartă, Matei Basarab a părăsit Constantinopolul în a doua jumătate a lunii februarie 1633, în fruntea aceleiași suite numeroase și s-a îndreptat spre casă. Primirea făcută de populația țării de cum a trecut Dunărea a fost măreață și fără precedent. Pe tot parcursul pînă a intrat în capitala țării, la București, 10/20 martie 1633 ¹⁶⁷, el a fost întâmpinat de mult popor, care-și manifesta bucuria de a avea un domn ales de el și după tradiție mulțimea i-a întins în cale pînză ca să nu calce calul pe pămînt gol, ca unui Mesia, ca o manifestare a iubirii față de domnul pămîntean ¹⁶⁸. De acum înainte Matei Basarab urma să conducă o țară și un popor împilat pînă atunci și care își pusese toate nădejtile în el, în cel care-l mîntuise de cei mai mari dușmani ai săi, grecii țarigrădeni.

Rezultă așa dar că perioada de dinainte de domnie din viața lui Matei Basarab mai puțin cunoscută pînă acum cuprinde totuși numeroase elemente care completează trăsăturile puternicei personalități a fostului domn al Țării Românești, în special pe baza documentelor de arhivă inedite intrate în circuitul științific cu acest prilej. Mai mult aceste completări la biografia marelui domn permit oricărui interesat — specialist sau nespecialist — să cunoască bogata sa activitate politică, economică, militară, culturală, etc. și să intuiească încă de pe acum linia politică adoptată pe plan intern și mai ales extern față de vecinii săi cu precădere față de Transilvania, unde s-a aflat în pribegie doi ani de zile (1630—1632) și unde și-a pregătit minuțios lupta pentru ocuparea tronului Țării Românești pe care a condus-o cu iscusință timp de două decenii.

NOTE

¹ Documenta Romaniae Historica, B. XXII, p. 210—212.

² *Idem*, B. XXIII, p. 28—30.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 105.

⁴ Documenta Romaniae Historica, B. XXIII, p. 618 619, 620—624, 630—631.

⁵ *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, București, 1960, p. 95 (mai departe citat *Istoria Țării Românești*)

- ⁶ A. Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești*, I, 1508—1647, București, 1938, p. 69 prefața la „Molitvelnicul slavonesc, Cîmpulung, 1635.
- ⁷ Arh. St. București, ms. 355 f. 5 (2 martie 1646), ms. 715 f. 978 (2 martie 1649) ms. 295 f. 50 (22 decembrie 1651).
- ⁸ Documenta Romaniae Historica B. II p, 239—240, IV, p. 91—92.
- ⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 51.
- ¹⁰ I. Chiriță, *Boierii Brîncoveni. Începutul boierilor Brîncoveni*, în „Arhivele Olteniei”, 1933, p. 370—374; Documenta Romaniae Historica, B, VI, p. 152, 295.
- ¹¹ I. Bogdan, *Documente și regeste privilegiate la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV și XVI*, București, 1902, p. 287—288; vezi și în socotelile Brașovului din 1582 Documenta Hurmuzaki, XI, p. 825 la Brașov la 4 decembrie 1582 se aflau Danciul și fratele său Radu.
- ¹² A. Veress, *Documente privilegiate la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, III, București, 1931, p. 75.
- ¹³ Documente privin Istoria României, B. sec. XVII, I, p. 105—106; I. Chiriță, *Boierii Brîncoveni. Fii lui Vîlsan*, în „Arhivele Olteniei” 1934, p. 55.
- ¹⁴ Documente privind istoria României, B., sec. XVI, IV, p. 289.
- ¹⁵ *Idem*, B. Vecul XII, XIV și XV, p. 206—207.
- ¹⁶ Documenta Romaniae Historica, B. III, p. 133—134, 268—269; IV, p. 177—181; VI, p. 309—310.
- ¹⁷ *Istoria Țării Românești*, p. 51.
- ¹⁸ I.C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii și boierii Brîncoveni* în „Arhivele Olteniei”, 1932, p. 136 cu un tabel cu neamul *Calei din Brîncoveni*; I. Chiriță, *Boierii Brîncoveni. Începutul boierilor Brîncoveni*, în „Arhivele Olteniei”, 1933, p. 371 cu un tabel *Boierii Brîncoveni*.
- ¹⁹ N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 13.
- ²⁰ Documenta Romaniae Historica, B. VI, p. 175—176.
- ²¹ *Idem*, p. 295.
- ²² A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul minăstirii Argeșului în „Biserica Ortodoxă Română”*, 3—4/1965, p. 305.
- ²³ Documente privind istoria României B. sec. XVI, IV, p. 379; Documente Hurmuzaki, XI, p. 825. Arh., St. Buc. mrea Brîncoveni și Mamul, XXV—81.
- ²⁴ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 49.
- ²⁵ Documenta Romaniae Historica, B. XXIII, p. 459—460.
- ²⁶ N. Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 13.
- ²⁷ Gr. Tocilescu, *Istoria românilor*, București, 1899, p. 336.
- ²⁸ Chr. Georgescu, *Matei Basarab*, București, 1937, p. 9 nota 2.
- ²⁹ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, I, București, 1943, p. 198; Radu Greceanu, *Casa de piatră din Herești. Istoric*, în „Monumente și muzee”, I, 1958, p. 119; St. Andreescu, *Mai bun n-a fost nici un domn*, în „Magazin istoric”, 12/1969, p. 27.
- ³⁰ N. Iorga, *Portretele doamnelor române*, București, 1937, fig. 29—34; *Idem*, *Domnii români după portrele și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, fig. 88—98; V. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă*, București, 1939, pl. LVII, LVII și p. 94—95.
- ³¹ *Călători străini despre țările române*, V, București, 1975, p. 120.
- ³² *Idem*, VI, București, 1976, p. 131.
- ³³ *Idem*, VI, p. 111.
- ³⁴ I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisefului cantacuzinesc în „Mitropolia Olteniei”*, 7—9/1961, p. 533.
- ³⁵ G. Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608—1665*, București, 1965, p. 159; vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 14.
- ³⁶ *Călători străini despre țările române*, V. București, 1973, p. 208.
- ³⁷ Documenta Romaniae Historica, B, XXII, p. 142, 188.
- ³⁸ *Idem*, p. 349.
- ³⁹ *Idem*, p. 326.
- ⁴⁰ *Idem*, p. 619.
- ⁴¹ *Idem*, B. XXIII, p. 619, 634, 637; XXIV, p. 12, 31, 47.
- ⁴² *Călători străini despre țările române*, V, București, 1975, p. 406.
- ⁴³ Chr. Georgescu, *op. cit.*, p. 84—85 în note se reproduc și cîntecele populare din vremea lui Matei Basarab privind desfășurarea vîlnătorilor, organizate de domnie.
- ⁴⁴ *Istoria Țării Românești*, p. 83—95; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 80—93; Matei al Mirelor, *Istoria celor petrecute în Țara Românească...*,

- 1602—1608, în Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, I, București, 1862, p. 327—352; *Istoria României*, III, București, 1964, p. 138—140.
- ⁴⁵ Documente Hurmuzaki IV partea 2, p. 450.
- ⁴⁶ Vezi Documente privind istoria României B. sec. XVII vol. 1—4, 1601—1625, București, 1951—1964; *Documenta Romaniae Historica*, B, XXI—XXIII 1626—1632, București, 1965—1969.
- ⁴⁷ *Documenta Romaniae Historica*, I, p. 177 vezi și B, II, p. 193, 355.
- ⁴⁸ *Călători străini despre țările române*, V, p. 19; despre aspectul caselor boierești *Idem*, III, p. 822.
- ⁴⁹ *Documenta Romaniae Historica*, B, XI, p. 511.
- ⁵⁰ Unde mai aveau case și alți boieri, Documente privind istoria României B, sec. XVII, vol. 1, p. 236, vol. 2, p. 90, 233—234, 393—394, vol. 3, p. 37, vol. 4, p. 204, 273, 335.
- ⁵¹ P. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor* în „Revista pentru istorie”, arheologie și filologie, 1910, partea 1, p. 37.
- ⁵² V. Drăghiceanu, *Morminte domnești. Matei Basarab, doamna Elena și fiul lor Mateiaș*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, 1915, p. 170—175; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 14 afirmă „la o dată greu de stabilit (oricum înainte de 1630) tânărul Matei din Brîncoveni s-a căsătorit cu Elena, fiica lui Radu Postelnicul din Ierasti”?
- ⁵³ *Documenta Romaniae Historica* B, XXI, p. 386—387, 397—399; XXII, p. 77—81, 140—142.
- ⁵⁴ Vezi Matei al Mirelor, *op. cit.*, p. 345—352; *Istoria Țării Românești...*, p. 89—90, 91; *Istoria României*, București, 1964, III, p. 138—139.
- ⁵⁵ M. I. Căprescu, *Relațiile dintre Mathei Basarab, domnul Țării Românești și Vasile Lupu, domnul Moldovei*, București, 1889, p. 5.
- ⁵⁶ *Matei Basarab și București*, București, 1983, p. 6 vezi Prefața semnată de P.I. Panait; B. Teodorescu, *Matei Basarab și epoca sa* în „Studii și articole de istorie”, LVII—LVIII, 1988, p. 31—32.
- ⁵⁷ Gh. Sincai, *Hronica românilor*, III, București, 1969, p. 31.
- ⁵⁸ *Istoria Țării Românești...*, p. 95—96.
- ⁵⁹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, p. 28.
- ⁶⁰ C.V. Obedeanu, *Barbu Brădescu și urzeala evenimentelor din vremea sa* în „Arhivele Olteniei”, 1928, p. 287—294.
- ⁶¹ I. I. Georgescu, *op. cit.*, p. 533.
- ⁶² *Documenta Romaniae Historica*, B XXIII, p. 201—205.
- ⁶³ *Idem*, p. 236.
- ⁶⁴ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 533.
- ⁶⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 19—20.
- ⁶⁶ N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 52 nota 1.
- ⁶⁷ A. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg. Jiu, 1904, p. 117 — Arh. St. București, Suli 64 hrisovul Buzeștilor.
- ⁶⁸ *Documenta Romaniae Historica*, B XXIII, p. 284—285 la reeditarea documentului s-a omis ultimul rând scris cu chirilice „o pis Rad(u) Vatis”.
- ⁶⁹ *Idem*, p. 298 încercarea nereușită de a depozita de moșie pe Gorgan spătarul.
- ⁷⁰ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 313—314.
- ⁷¹ Ioan Kemeny afirmă în memoriile sale că Gheorghe I, Rákóczi ar fi luat de la pribegi mai mult de 100 000 florini pe care-i păstra în cetatea Făgăraș, vezi Gh. Sincai, *op. cit.*, III, p. 39.
- ⁷² Neagoe Popea, *Memoriile lui Kemeny Janos (traducerea și adnotarea pasajelor privilegiate la români)*, București, 1900, p. 21.
- ⁷³ Documente Hurmuzaki, IV, partea 2 p. 452.
- ⁷⁴ Cristina Feneșan, *Din relațiile Transilvaniei cu Imperiul otoman în vremea domniei Ecaterinei de Brandenburg, 1629—1630*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XXIII, 1980, p. 397—423.
- ⁷⁵ G. Kraus, *op. cit.*, p. 70; Întîlnirea cu Gheorghe I. Rákóczi probabil s-a făcut între 20—29 decembrie 1630, vezi Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae, IX, p. 148—156.
- ⁷⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 5 apud Fontes rerum austriacarum scriptores, I, p. 113.
- ⁷⁷ Magyar orszog története, III, partea 1, Budapesta, 1985, p. 870—871; G. Kraus, *op. cit.*, p. 73—83; Gh. Sincai, *op. cit.*, III, p. 34; datele privind bălăia de la Rakamaz obținute prin colegul L. Demény căruia îi mulțumim pe această cale.
- ⁷⁸ G. Kraus, *op. cit.*, p. 87.
- ⁷⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 96.
- ⁸⁰ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 533.

- ⁸¹ *Ibidem*.
- ⁸² Documenta Romaniae Historica, B. XXIII, p. 406—409.
- ⁸³ *Idem*, p. 412—413.
- ⁸⁴ *Ibidem*.
- ⁸⁵ Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 452.
- ⁸⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 103; *Idem*, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, I, București, 1915, p. 235.
- ⁸⁷ Arh. St. Cluj, arhiva orașului Bistrița 8178/1611, vezi și 8437/15 mai 1616 când se afla la Lipova.
- ⁸⁸ Biro Vencel, *Erdelyi konete a Portom*, Cluj, 1921, p. 122; L. Démeny, P. Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, București, 1974, p. 91.
- ⁸⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 278, 279.
- ⁹⁰ Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 404.
- ⁹¹ *Idem*, p. 408.
- ⁹² A. Veress, *op. cit.*, IX, p. 310.
- ⁹³ L. Démeny, P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 96.
- ⁹⁴ Biro Vencel, *op. cit.*, p. 126.
- ⁹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 107 vezi P. Cernovodeanu, *Din nou despre pretendentul Neagu „voda” fiul lui „Basarab voevod”, 1632—1644* în „Revista de istorie”, 6/1986, p. 535.
- ⁹⁶ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 534.
- ⁹⁷ I. Sîrbu, *Mateiu vodă Băsarabă auswürtige Beziehungen 1632—1654*, Leipzig, 1899, p. 15.
- ⁹⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 98.
- ⁹⁹ A. Veress, *op. cit.*, IX, p. 315—316.
- ¹⁰⁰ P. Cernovodeanu, *Complexul istoric de la Slobozia, crucea lui Leon Tomsa*, în „Glasul bisericii”, 1970, p. 773—776.
- ¹⁰¹ N. Iorga, *Un peintre italien en Valachie au commencement du XVIIe siècle*, în *Bulletin de la Section historique*, XVI, 1930, p. 73—76.
- ¹⁰² Documenta Romaniae Historica, B. XXIII, p. 434—437.
- ¹⁰³ A. Veress, *op. cit.*, IX, p. 315—316.
- ¹⁰⁴ Documente Hurmuzaki supl. II, vol. II, p. 595.
- ¹⁰⁵ Documente privind istoria României, B. XVII, 1, p. 17.
- ¹⁰⁶ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 534.
- ¹⁰⁷ *Idem*, Gh. Șincai, *op. cit.*, II, p. 33, *Istoria Țării Românești*, p. 98.
- ¹⁰⁸ Arh. St. Cluj, socotelile orașului, dosar 18 b/XI, 1631, f. 25, 40, 59, 60, 89, 104.
- ¹⁰⁹ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, p. 94, 1963.
- ¹¹⁰ Bibl. Acad. Foto VI—3 după original la Muzeul național al Ardealului până în 1914 din Cluj.
- ¹¹¹ Biro Vencel, *op. cit.*, p. 121.
- ¹¹² Monumenta Comitalia Regni Transilvaniae IX, p. 143.
- ¹¹³ Biro, Vencel, *op. cit.*, p. 123.
- ¹¹⁴ Bibl. Acad. Foto XII—2 Nagy Pal este numit „bunul meu prieten” de Matei Basarab.
- ¹¹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 217 în socotelile orașului Brașov.
- ¹¹⁶ Gh. Șincai, *op. cit.*, III, p. 39.
- ¹¹⁷ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 535.
- ¹¹⁸ Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 101: *Istoria Țării Românești*, p. 98.
- ¹¹⁹ I. Lupas, *Documente istorice transilvane*, Cluj, 1940, p. 184.
- ¹²⁰ A. Decel, *Istoria imperiului otoman*, București, 1978, p. 336—347.
- ¹²¹ D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, București, 1876, I, p. 365—367, 368 nota 1, 369, 385. vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXI—CLXII.
- ¹²² St. Ștefănescu, *Rolul boierilor craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci*, în „Studii și referate privind istoria României”, partea I. București, 1954, p. 709—716.
- ¹²³ I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 16.
- ¹²⁴ *Idem*, p. 17.
- ¹²⁵ Bibl. Acad. Foto IX—75; N. Iorga, *Un peintre italien...*, p. 73—76.
- ¹²⁶ I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 17; N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 11.
- ¹²⁷ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 534; *Istoria Țării Românești*, p. 99.
- ¹²⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 99.
- ¹²⁹ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV—XVII*, București, 1971, sub voce.

- ¹²⁰ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 535.
- ¹²¹ I. Sirbu, *op. cit.*, p. 18; S. Szilagyi, *Levelck es okirolok I Rakocz-y Gyorgy*, Budapest, 1883, p. 39.
- ¹²² *Călători străini despre țările române*, VI, p. 106.
- ¹²³ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 535.
- ¹²⁴ Documente Hurmuzaki XV partea 2, p. 904: I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, Cluj, 1940, p. 185.
- ¹²⁵ *Idem*, p. 185.
- ¹²⁶ P. Cernovodeanu, *Campania de înscăunare a lui Matei Basarab, august-septembrie 1632*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Iași”, XXIV, 1, 1987, p. 313: I. Sirbu, *op. cit.*, p. 21.
- ¹²⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 104–105.
- ¹²⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 105.
- ¹²⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 100.
- ¹³⁰ I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, Cluj, 1940, p. 185.
- ¹³¹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 104–105.
- ¹³² *Idem*, p. 105.
- ¹³³ P. Cernovodeanu, *Noi precizări privitoare la bătălia câștigată de Matei Basarab în împrejurimile Bucureștilor*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, XXII, partea 2, 1985, p. 625.
- ¹³⁴ P. Cernovodeanu, *Campania de înscăunare a lui Matei Basarab august-septembrie 1632*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, XX, partea 1, 1987, p. 311.
- ¹³⁵ *Istoria Țării Românești*, p. 100.
- ¹³⁶ E. De Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 117.
- ¹³⁷ Documente Hurmuzaki, XIV, partea 1, f. 132–133, vezi și „Magazin istoric”, 7–8/1968, p. 167.
- ¹³⁸ I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiile lui cu Transilvania*, București, 1933, p. 352.
- ¹³⁹ A. Veress, *op. cit.*, IX, p. 320.
- ¹⁴⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 101. I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 536.
- ¹⁴¹ Documenta Romaniae Historica, B, XXIII, p. 6.
- ¹⁴² *Istoria Țării Românești*, p. 100.
- ¹⁴³ A. Veress, *op. cit.*, IX, p. 320–321: I. Sirbu *op. cit.*, p. 18; I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab...*, p. 350.
- ¹⁴⁴ E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, III, p. 116.
- ¹⁴⁵ *Ibidem*.
- ¹⁴⁶ P. Cernovodeanu, *Noi precizări privitoare la bătălia câștigată de Matei Basarab...*, p. 623–629; I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 536–537.
- ¹⁴⁷ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 537.
- ¹⁴⁸ M.I. Căprescu, *op. cit.*, p. 13.
- ¹⁴⁹ I.I. Georgescu, *op. cit.*, p. 537.
- ¹⁵⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 104.
- ¹⁵¹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 198.
- ¹⁵² Documente Hurmuzaki, supl. I, vol 1, p. 233.
- ¹⁵³ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 193.
- ¹⁵⁴ I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiile lui cu Transilvania*, București, 1933, p. 353.
- ¹⁵⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCXXVI–CCXXIX; P. Năsturel *op. cit.*, 1911, partea 1, p. 16–19.
- ¹⁵⁶ G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare romane*, București, 1937, p. 181.
- ¹⁵⁷ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 353.
- ¹⁵⁸ Bihl. Acad. ms. 3439 f. 153; Gh. Sinecu, *op. cit.*, III p. 41.

MATEI BASARAB AVANT SON RÈGNE

Résumé

La publication assez récente (1988) d'une monographie ample concernant la vie et le règne de Matei Basarab, dont la documentation quant à la période antérieure à ce règne est incomplète, a déterminé l'auteur

de cette étude à approfondir l'investigation scientifique dans cette direction. Par conséquent, faisant fond sur un riche matériel partiellement inédit, provenu des archives de Bucarest et de Cluj-Napoca, on offre au public de nouvelles contributions concernant les aspects suivants de ce thème : la descendance directe du *aga* Matei de Brincoveni, originaire de la famille des Basarabi et des boyards Craiovești ; les liens de parenté très puissants entre Calea de Brincoveni et le boyard Danciu de Brincoveni, qui était le père de Matei Basarab ; la date de naissance du *aga* Matei de Brincoveni ; la date du mariage du *aga* Matei de Brincoveni avec Elena Năsturel ; la jeunesse du *aga* Matei de Brincoveni ; l'activité militaire, administrative et politique du *aga* Matei de Brincoveni dans la période 1599 — 1630 ; les résidences du *aga* Matei de Brincoveni dans l'intervalle 1603 — 1630 à Tirgoviste et București ; les propriétés du *aga* Matei de Brincoveni jusqu'à son avènement au trône ; l'exil en Transylvanie en 1630 et le chemin parcouru par les exilés en Valachie ; les résidences transylvaines des exilés et notamment celles du *aga* Matei de Brincoveni dans l'intervalle 1630 — 1632 ; le concours militaire accordé par les exilés à Georges Ier Rákóczi en mars 1631 dans la campagne contre les Impériaux ; les relations des exilés avec le prince de Transylvanie, avec les collaborateurs de celui-ci (par ex. Pal Keresztessy et Pal Nagy) et avec les pachas de Bude et de Nicopoli ; le départ des exilés du Banat et le chemin parcouru par ceux-ci à travers l'Olténie jusqu'à l'embranchement de l'Olt, vers Nicopoli ; l'activité diplomatique de Matei Basarab à Constantinople en janvier — mars 1633, déployée pour obtenir de la part du sultan la confirmation de sa qualité de prince élu par son pays.

DOCUMENTAR

CONTRIBUȚIA BIROULUI PENTRU SERVICII STRATEGICE (O.S.S.) AL S.U.A. LA VICTORIA NAȚIUNILOR UNITE (1941—1945)

4. OPERAȚIUNI O.S.S. ÎN AFRICA ȘI ORIENTUL APROPIAT

NICOLAE DASCĂLU

În primul an al participării Statelor Unite la război oficialitățile din Washington au considerat ca fiind foarte posibilă invadarea întregului continent african de către Axă. În acest fel, cu baze în Africa de Vest, forțele navale germane puteau ataca coastele braziliene slab apărate. Ca urmare, înainte de debarcarea din Africa de Nord (Operația Torch) armata americană a proiectat o mică operație amfibie pentru ocuparea Insulelor Capului Verde iar englezii au încercat, fără a reuși, să ocupe portul Dakar. În perspectiva transformării Africii în teren de luptă, orice fel de informație din această zonă era bine venită pentru factorii de decizie. Departamentul de Stat avea doar câteva posturi, la nivel de consulate, care nu acopereau întregul continent. În Angola, de exemplu, nu mai funcționa un oficiu diplomatic american din 1925. În luna februarie 1942 O.S.S. (denumit atunci Biroul pentru Coordonarea Informațiilor, C.O.I.) trimite primul agent pe teritoriul african iar în aprilie la centrala din Washington se înființează Secția Africa. A urinat apoi infiltrarea sistematică de agenți pe întregul continent¹.

La sfârșitul războiului O.S.S. avea posturi de informare la Tanger, în Insulele Canare, Insulele Capului Verde, Africa Franceză de Vest, Guineea Portugheză, Liberia, Africa Franceză Ecuatorială, Africa Engleză de Est, Congo Belgian, Angola, Uniunea Sud Africană, Mozambic, Etiopia și Somalia Franceză. Așadar, în toate punctele strategice de pe continentul negru. După ce Regimentul 2677/O.S.S. din Alger s-a mutat în Italia, în 1944, posturile sale din Casablanca, Maroc, Oran și Alger au fost transferate la Secția Africa, a centralei din Washington. Operațiile de penetratie și culegere de informații pe teritoriile africane au fost deosebit de dificile datorită efectului cumulativ al mai multor factori. Astfel, clima specifică, cu efecte grave asupra sănătății albilor, a handicapat pe mulți agenți calificați. Deosebit de acută era problema comunicațiilor și a transportului, așa încât eficacitatea acțiunilor avea mult de suferit. Agenți potriviți, care să aibă experiență de viață în Africa, erau foarte puțini după cum pe continent se afla un număr mic de albi (circa 600 000, în afară de Africa de Nord, franceză și Uniunea Sud-Africană) ceea ce făcea aproape imposibilă infiltrarea de agenți cu o acoperire solidă. Fiecare alb, nou sosit, era în fapt suspectat de la bun început de a fi spion².

S-a încercat deci orice posibilitate, dar reușita a diferit. Grav a fost că diplomații americani din zonă au privit în general cu ostilitate agenții O.S.S. care, în parte, au acționat cu succes. Alți agenți nu au dat deloc rezultate. Inițial Secția Africa, ce era parte din departamentul Informații speciale, a triat toate persoanele accesibile care mai fuseseră în Africa dar curînd s-a născut la acest criteriu deoarece nu a fost eficace. Astfel, un antropolog recrutat pentru spionaj a petrecut în zona desemnată întregul stagiul de șase luni doar pentru cercetări asupra maimuțelor, uitînd cu totul de misiunea încredințată. S-a recurs la alte soluții care, în final, au permis infiltrarea în Africa a 96 agenți O.S.S., după cum urmează: 3 în Tunisia (franceză); 7 în Algeria (franceză); 7 în Tanger (statut internațional); 1 în Maroc (spaniol); 16 în Maroc (francez); 1 în Insulele Canare (spaniole); 2 în Insulele Capului Verde (portugheze); 4 în Africa Franceză de Vest; 1 în Guineea Portugheză; 7 în Liberia; 1 în Africa Ecuatorială Franceză; 18 în Africa Britanică de Vest; 4 în Congo Belgian; 8 în Angola (portugheză); 5 în Uniunea Sud Africană; 5 în Mozambic (portughez); 2 în Etiopia și 1 în Somalia Franceză³.

Egiptul și Sudanul au fost în sfera de acțiune a unității O.S.S. din Cairo ale cărei baze au fost puse în 1943 și extinse din momentul în care la comandă a fost numit colonelul John Toulmin. Acesta va fi înlocuit, la începutul anului 1945, cu colonelul Harry Aldrich. Marea problemă pentru O.S.S. Cairo a fost soluționarea relațiilor de colaborare și apoi a sferelor de competență cu serviciile secrete britanice⁴.

Absența căilor de comunicație nu a permis înființarea unei baze de coordonare pentru întreaga Africă așa încît agenții au fost conduși direct de la Washington. Doar pentru cei care

acționau în Africa de vest s-a folosit ca centru Casablanca. Parțial s-a ajuns la colaborarea cu spionajul britanic și chiar cu cel al Franței Libere. Acordul încheiat în iulie 1942 între Special Operations Executive (S.O.E., britanic) și secția Operații speciale din O.S.S./Londra a interzis acțiuni secrete americane pe teritoriile britanice dar serviciile Marii Britanii au fost de acord a furniza informații. În acest fel O.S.S. a obținut hărți pentru toate teritoriile adiacente coloniilor engleze, date privind dislocarea trupelor franceze în Africa de Vest și asupra situației politico-economice din aceeasi regiune. Foarte bune au fost dosarele britanice asupra Angolei și a Insulelor Capului Verde, incluzând date biografice ale principalelor personalități politice, dislocarea bazelor militare și a aeroporturilor, o evaluare a resurselor și comerțului ca și o înregistrare fidelă a activității forțelor favorabile Axei.

Majoritatea agenților infiltrați în 1942 au avut un rol de așteptare, urmînd a culege informații și a trece la acțiuni de sabotaj imediat după intrarea trupelor Axei în zonă. În august 1942 în Nigeria a fost trimisă o echipă de cinci agenți O.S.S. care, în cooperare cu spionajul britanic, a început organizarea unei rețele de informații ce urma a trece la acțiuni defensive în zonă. După debarcarea aliaților din Africa de Nord, din noiembrie 1942, s-a constatat că Axa nu avea nici o posibilitate de a ocupa continentul negru așa încît toți agenții secreți au fost activați pentru culegerea de informații curente și pentru acțiuni de contra-spionaj. Încă din iulie 1943 se va încheia o înțelegere între secțiile Informații speciale de Contrainformații (X-2) din O.S.S. pentru pregătirea în comun a tuturor agenților trimiși de Biroul Africa și utilizarea datelor culese de către ambele compartimente. Iar din octombrie 1944 și operațiile de spionaj din Africa de Nord au intrat sub controlul direct al cartierului general al O.S.S.⁵.

În sudul și estul Africii s-a urmărit în mod special depistarea bazelor de aprovizionare a submarinelor Axei, a filierelor de procurare a diamantelor, cu uz industrial, de către Germania ca și traficul maritim inamic ce provoca mari pierderi Aliaților în special în zona Madagascarului și a Capului Bunei Speranțe. Un factor important de succes a fost gradul de cooperare al diplomaților americani acreditați în Africa. Din nefericire, mulți dintre aceștia nu dispuneau de pregătirea necesară unei bune cooperări, așa încît totul a depins de relațiile personale create de agenții O.S.S. Doar în nordul continentului african diplomații americani au sprijinit acțiunile Biroului pentru Servicii Strategice. La sud de Sahara, unde războiul apărea ca un fenomen îndepărtat, s-au întîlnit mari dificultăți. Personalul Departamentului de Stat din Liberia, Africa Franceză de Vest și Congo Belgian a fost în mod special refractar la cooperarea cu agenția secretă, văzînd în reprezentanții acesteia un fel de gangsteri.

Se cer a fi menționate cîteva din acțiunile O.S.S. întreprinse la sud de Sahara. În vara anului 1942 s-a încheiat un acord cu guvernul Liberiei pentru sosirea unor unități americane de sprijin în fața unei eventuale agresiuni a forțelor Axei. Cu acest prilej au fost infiltrați și patru agenți secreți care au inițiat mai ales operațiuni de contra-spionaj. Deosebit de activ a fost agentul „West” care a descoperit o întinsă rețea de spionaj italo-germană ce avea ca nucleu doi preoți catolici. Prin comandamentul trupelor americane s-a cerut expulzarea celor doi prelați dar legația S.U.A. nu numai că nu a sprijinit inițiativa dar i-a și avertizat pe cei vizați care au reușit să fugă. În iunie 1943 amiralul Glassford a fost trimis la Dakar ca reprezentant personal al președintelui Roosevelt în Africa Franceză de Vest. Din personalul care-l însoțea făceau parte și doi agenți O.S.S. care, în scurt timp, au reușit a stabili contacte locale utile, inclusiv cu spionajul francez (Deuxième Bureau). Consulul general al S.U.A. s-a opus vehement activităților secrete și a reușit să obțină de la amiral un ordin special de interdicție. La insistențele aceluiași consul general, amiralul Glassford a permis chiar francezilor să utilizeze puternica stație de radio instalată de O.S.S. și care avea multe caracteristici speciale, secrete. Accesul a fost ridicat după multe controverse dar în august 1943 cei doi agenți au fost, rechemati.

O bună parte din diamantele industriale utilizate de Reich proveneau, prin contrabandă din Africa de Sud și Centrală. Administrația Economică Externă a Statelor Unite a încercat a stopa traficul și a cerut sprijinul O.S.S. pentru anchetă. Datele culese în scurt timp au relevat modul de acțiune dar consulul general al S.U.A. în Congo a blocat orice măsură de tăiere a filierei. Au intervenit însă și englezii care au aflat, în noiembrie 1943, că stocul de diamante industriale al Germaniei era aproape epuizat, tot ceea ce era disponibil provenind din Africa de Sud, Congo și Angola. Ca urmare s-a încheiat o înțelegere O.S.S./S.O.E. pentru o anchetă de mari proporții. Astfel s-a descoperit că marele producător de diamante, și sursa traficului, era Sindicatul De Beers, ce avea reprezentanți și în Ministerul Economiei de Război din Londra, blocînd astfel orice sancțiune. Ancheta a relevat mecanismul de contrabandă ce includea pe șeful poliției din Leopoldville și recurgea chiar la pachetele Crucii Roșii trimise regulat în Germania. Reprezentanți ai O.S.S. și S.O.E. s-au întîlnit la Accra în februarie 1944 și au discutat informațiile culese. S-a decis crearea unei comisii consultative pentru paza diamantelor dar

măsura nu a dat rezultate deoarece Sindicatul De Beers s-a opus oricărui control extern și a obținut câștig de cauză. Deși contrabanda a continuat, volumul ei a fost mult redus⁶.

În Angola au acționat opt agenți americani care au cules o multitudine de informații strategice. Astfel, s-a întocmit un amplu raport asupra căii ferate Benguela, unica linie transcontinentală de atunci și s-a planificat aruncarea în aer a trei din principalele ei poduri în cazul în care forțele germane urmau a ocupa Africa de Nord. A fost depistată pe coastă o bază de aprovizionare a submarinelor germane și, printr-o intervenție energetică la guvernator, s-a obținut blocarea ei. Un agent O.S.S. a acționat în Africa de Sud în mod special pentru depistarea partizanilor Axei. Astfel s-a clarificat rolul jucat de Ossewa Brand Wag în conducerea unei organizații locale de tip fascist dar care era foarte puternică. Dovezile multiple adunate de O.S.S. au fost înaintate Londrei și mareșalul Smuts a interzis în final mișcarea. Mozambicul a fost terenul celei mai importante acțiuni de contraspijonaj din Africa Neagră, având ca protagoniști pe agentul „Ebert”. Vice-consulul german, Leopold Wertz, consulul general italian, Campini și reprezentantul Agenției de știri „Stefani” conduceau o largă rețea de spionaj care făcea și propagandă nazistă pînă în Africa de Sud. Sosit în decembrie 1942 „Ebert” a început a culege informații detaliate despre rețeaua inamică care cuprindea aproape 100 membri. În legătură cu serviciile secrete britanice, agentul american a elaborat un plan de distrugere care, în final, a reușit. Consulatul german a fost închis iar o parte din italieni au aderat la mișcarea Italia Liberă, condusă chiar de „Ebert”. Aceasta a mai furnizat multiple informații privind situația politico-militară și economică din Mozambic⁷.

Marile succese ale O.S.S. în Africa au fost însă legate de pregătirea debarcării în Africa de Nord. Acțiunile din această zonă au fost inițiate de baza din Londra a Biroului, creată în noiembrie 1941 și care, așa cum era firesc, a încheiat acorduri de cooperare cu serviciile secrete britanice pentru operațiuni în Europa, Africa și Orientul Apropiat. Încă din luna august 1941 generalul Donovan a luat legătura cu serviciile de informații britanice și a propus crearea unui sediu al agenției pe care o conducea, la Londra. Cererea a fost primită cu entuziasm de oficialii englezi confrunțați cu marile probleme ale războiului. Ca urmare, așa cum precizam mai sus, în noiembrie 1941 s-a deschis filiala respectivă din Londra care, în vara anului 1942, avea active secțiile: Informații secrete, Operații speciale și Cercetare-analiză. Dacă inițial la Londra au funcționat 31 agenți americani, în decembrie 1942 numărul lor trece de 100, noii sosiți lansind și activitatea secțiilor auxiliare: Fotografii pe teren, Securitate și Comunicații.

În vara anului 1943 baza C.O.I. din Londra a căpătat structura, ce se va menține pînă la capăt, prin crearea secțiilor Operații morale, Contra-spionaj (X-2), Servicii și Unitatea maritimă. Iar în primăvara lui 1944 se constituie și mici nuclee ale secțiilor Documente (C.D.), Cercetare și dezvoltare și Servicii medicale. În acel moment funcționau 14 secții cu un personal impresionant de peste 2 000 agenți⁸.

De maximă importanță pentru succesul bazei din Londra a fost natura *relațiilor cu englezii*. Afllată în război într-o situație strategică proastă, Marea Britanie a primit pozitiv crearea bazei agenției americane și a oferit ajutor pentru clarificarea tehnicilor de lucru ca și pentru antrenarea agenților. Secțiile Informații speciale (S.I.), Operații speciale (S.O.) și X-2 corespundeau unor organisme britanice specializate: Serviciile de informații secrete (S.I.S.), Unitatea pentru operații speciale (S.O.E.) și Spionajul militar M-6. De la bun început s-a acceptat de către secțiile Operații speciale și X-2 oferta organismelor britanice onuloage de a asimila complet operațiile și tehnicile lor deja consacrate așa încît s-a ajuns la o coordonare utilă. La aceasta a contribuit masiv faptul că, prin profil, cele două secții erau legate direct de evoluția războiului și de durata acestuia. În schimb secția Informații speciale avea o valoare mare și în perspectivă și deci necesita independența față de britanici. Ca urmare, S.I. nu a lucrat niciodată în colaborare strinsă cu S.I.S. și a avut deci dificultăți în pregătirea operațiilor sale.

În iunie 1942 colonelii americani Preston Goodfellow și Gorlan Williams au negociat cu britanicii primul acord din anii războiului pentru delimitarea sferelor de acțiune ale activităților clandestine. Astfel, S.O.E.-ul britanic avea responsabilități asupra operațiunilor din Franța, Țările de Jos, Polonia, Cehoslovacia, majoritatea Norvegiei, în Balcani, Orientul Apropiat și Africa de Vest. Secția Operații speciale a agenției americane urma a acționa în Africa de Nord, Finlanda, Bulgaria, România și în nordul Norvegiei. O înțelegere complementară s-a încheiat în ianuarie 1943: americanii renunțau la orice operație independentă sau la crearea de baze proprii în Europa de Vest, urmînd a acționa doar în colaborare cu S.O.E., mai ales pentru sprijinirea mișcărilor de rezistență. În schimbul acestei renunțări, S.O. beneficia de sprijinul britanic nelimitat pentru instruirea și dotarea agenților, pentru preluarea tehnicilor de sabotaj și parașutare deja verificate de englezi. Pe de altă parte, americanii au oferit fonduri, experți în diverse domenii, o stație de pregătire a coletelor pentru grupurile din rezistența europeană, au asigurat aprovizionarea corespunzătoare a respectivei stații, avioane de transport ca și o bază de comunicații foarte eficientă⁹.

Abia după o lungă perioadă secția Informații speciale a ajuns la relații mai apropiate cu S.I.S.-ul britanic deoarece ambele aveau rețele de spionaj independente. Englezii au insistat mereu pentru cooperare și în sfera spionajului, pe motiv că se evita astfel risipa de resurse, căderea accidentală de agenți și se va asigura o acoperire mai eficace a obiectivelor esențiale. Evident, britanicii au cerut controlul și asupra acestui domeniu în care aveau deja rețele pe teren ca și o experiență corespunzătoare. O.S.S. a adoptat cu perseverență poziția că independența de orice alt stat era esențială pentru spionajul de lungă durată. Ca urmare, secția Informații speciale și-a creat structuri proprii, a stabilit contacte cu toate agențiile de spionaj străine (ale guvernelor europene în exil) din Londra și a lansat operații directe în Franța mai ales. Toluși cea mai importantă acțiune de spionaj din Europa vestică, cu nume de cod „Sussex”, a fost lansată în cooperare cu britanicii. La sfârșitul anului 1943 relațiile dintre S.I. și S.I.S. au devenit încordate așa încât Donovan a intervenit direct la Comitetul Comun al Șefilor de Stat-Major al S.U.A. care, la 27 octombrie, a emis o directivă prin care O.S.S. căpăta dreptul de a organiza independent acțiuni de spionaj pe teatrele de luptă. În perspectivă decizia a generat efecte pozitive.

Secția X-2 a avut relații speciale cu britanicii care, în ianuarie 1943, au cerut ca toate organismele americane de contra-spionaj să fie unificate sub egida O.S.S., ca unică bază de legătură anglo-americană. Prin crearea, în iunie 1943, a secției X-2 la baza O.S.S. din Londra s-a început o colaborare fructuoasă cu britanicii care aveau deja fișiere, surse de informare, tehnici operative, asistență calificată ca și multiple facilități consacrate. Secția Cercetare-analiză nu a avut niciodată preocupări care să ceară integrarea cu englezii care, probabil, credeau că activitatea acesteia nu putea afecta deloc poziția de perspectivă a Marii Britanii în Europa. În schimb Operații morale a eșuat, în vara anului 1943, în tentativa de a conclucra cu organismul britanic specializat (Psychological Warfare Executive, P.W.E.) care controla toate facilitățile de propagandă din teatrul de război. De data aceasta englezii s-au temut a introduce un element nou într-un sistem complicat și delicat în care fusese deja integrat un alt organism american de profil (Office of War Information). Treptat însă, secția specializată din O.S.S. a ajuns a colabora cu P.W.E. în organizarea unor emisiuni radio subversive, tipărirea de afișe sau lansarea de zvonuri false. Independența comunicațiilor era o garanție a autonomiei operațiunilor americane așa încât propunerea britanică, lansată în ianuarie 1943, de a coopera și în această sferă a fost categoric respinsă. În tot timpul războiului comunicațiile bazei O.S.S. din Londra au funcționat independent¹⁰.

Raporturile cu comandantul-șef al teatrului de război a fost un alt factor determinant al succesului acțiunilor bazei din Londra a O.S.S. Inițial baza s-a aflat sub autoritatea ambasadei din considerente administrative și de acoperire. Chiar după mărirea personalului, și deci după achiziționarea de noi clădiri în afara sediului ambasadei, argumentele au rămas aceleași. Din august 1942 însă, din ordinul Comitetului Comun al Șefilor de Stat Major, toate operațiunile O.S.S. au fost trecute sub controlul comandantului teatrului. În acest fel s-a realizat integrarea unităților O.S.S. în structurile forțelor americane din teatru care puteau oferi soluții optime pentru probleme importante, ca de pildă necesarul de cadre și aprovizionarea curentă. La 4 iunie 1943 și O.S.S./Londra a fost integrat unităților din teatrul de război, ceea ce s-a dovedit a oferi cîteva mari avantaje și doar o singură carență majoră: aprobarea misiunilor secrete depindea acum de optica personală a comandantului-șef al teatrului, de înțelegerea sau simpatia acestuia pentru operațiunile subversive.

Acordurile și aranjamentele încheiate de O.S.S. la Londra au fost duplicate în alte teatre de război din Europa, Africa sau Orientul Apropiat. S-a creat astfel un mecanism în virtutea căruia bazele O.S.S. din teatrele respective acționau sub controlul direct al comandanților-șefi locali iar cartierul general din Washington era principalul centru de coordonare. Pentru serviciile auxiliare de tot felul se foloseau tot resursele locale¹¹.

Africa de Nord a fost terenul de experimentare a utilității Biroului pentru Servicii Strategice. Aici s-a realizat prima mare operație O.S.S. prin plasarea de agenți secreți într-o zonă în care englezii nu puteau culege informații ca urmare a stării raporturilor cu francezii. Pe de altă parte, rețeaua americană a avut ca misiune și pregătirea unor grupe de sabotaj, ce urmau a acționa în cazul invaziei germane ca și deschiderea drumului pentru debarcarea aliată. Succesele înregistrate în Africa de Nord au fost importante la Washington, condiționind viitorul agenției, ca și pe plan local: pentru raporturile cu comandantul-șef al teatrului.

După capitularea Franței¹² a fost încheiat armistițiul care preconiza și ocuparea a 3/5 din teritoriul francez de către trupele germane în timp de restul metropolei și coloniile intrau sub controlul guvernului marionetă de la Vichy, condus de octogenarul mareșal Pétain. După atacul britanic împotriva flotei franceze de la Dakar, raporturile Londrei cu Vichy au fost întrerupte. S.U.A. a continuat, însă a menține o relație cu regimul Pétain, amiralul W. Leahy fiind numit ambasador la Vichy. Crearea acestei ambasade a avut ca rațiuni și motivații secrete,

culegerea de informații fiind vitală¹³. Aceasta era valabil și pentru Africa de Nord unde Departamentul de Stat avea ca reprezentant pe Robert Murphy care, în februarie 1941, a negociat un acord economic cu guvernatorul Africii de Nord franceze, generalul Maxime Weygand. În baza înțelegerii, S.U.A. urma a lăsa o serie de bunuri de mare necesitate pentru coloniile, iar pentru a avea garanția că ele nu puteau fi preluate de Axă, o echipă de observatori diplomați americani urmau a fi trimiși în porturile Alger, Maroc și Tunis. Era un bun prilej de a instala în aceste puncte strategice agenți care să culegă informații asupra situației din zonă ce preocupă cercurile de decizie din Washington prin creșterea influenței germane. Secretarul de stat, Cordell Hull a fost de acord ca respectivii observatori să îndeplinească și misiuni de spionaj.

În acest fel în Africa de Nord franceză au fost trimiși 12 vice-consuli, supranumiți în cercurile avizate de la Washington „cei 12 discipoli”, care teoretic aveau sarcina de a verifica distribuirea pe plan local a humberului, petrolului, zahărului sau cearului livrate de Statele Unite. Cei 12 agenți, având acoperirea de vice-consuli, au fost selectați de serviciile de informații ale Armatei (G-2) și Marinei (Biroul pentru informații navale) în colaborare cu Departamentul de Stat desigur. După o pregătire rapidă pentru activitatea de spionaj, vice-consulii au fost instalați oficial la Alger, Tunis, Oran și Casablanca. Din ianuarie 1942 ei au fost puși sub comanda unui șef trimis de C.O.I. care a preluat coordonarea activităților de spionaj, subversiune și rezistență din Africa de Nord. Poziția celor 12 vice-consuli era foarte solidă prin acoperirea oficială pe care o aveau și care a facilitat culegerea de informații de primă mână.

S-a creat rapid un eficace sistem de coordonare a operațiunilor speciale și de spionaj ce vizau în primul rând a face față unei eventuale invazii germane sau Aliate. Toate informațiile erau centralizate la Tanger unde, încă de la începutul anului 1942, acționa colonelul William Eddy¹⁴. Pe de altă parte, centrul O.S.S. din Lisabona, condus de locotenent-colonel Robert Solborg¹⁵, aveau de asemenea misiunea de a dezvolta legăturile cu rezistenții francezi din Africa de Nord și cu populația arabă. Fiind luată în considerație și ipoteza ruperii relațiilor diplomatice cu Vichy, C.O.I. a creat și o rețea secretă inezestrată cu aparate de radio-emisie. Francezii localnici, recrutați de vice-consuli, au fost trimiși în secret în Gibraltar unde erau instruiți intensiv și apoi, tot clandestin, readuși pe teritoriul coloniilor. În martie 1942 a fost instalată la Casablanca prima stație clandestină având legătură cu baza din Tanger și lucrind sub numele codificat „Midway”. Au urmat altele, așa încât în iulie 1943 funcționau și stațiile: „Lincoln”, în Casablanca; „Yankee”, în Alger, „Pilgrim” în Tunis și „Franklin” în Oran¹⁶.

Conform prevederilor armistițiului, în principalele centre ale Africii de Nord franceze au fost instalate comisii de control ale Axei care în fapt erau pline de agenți secreți și îngreunau serios spionajul american. După Pearl Harbor activitățile americane au trecut și mai mult în sfera secretă iar francezii care colaborau cu agenții S.U.A. au început a fi persecutați de autorități, iar agenții Gestapoului, din Comisiile de armistițiu, au trecut la supravegherea deschisă a americanilor. Se crease însă deja o rețea care conlucra îndeaproape cu rezistența franceză locală. Doi agenți americani, soșiți în mai 1942, au început a antrena pe rezistenți, în zona Tanger, pentru acțiuni subversive. Au fost stabilite contacte, prin intermediul legației S.U.A. din Tanger, și cu liderii marocani locali. Agenți recrutați, între care maurul cu nume codificat „Strings” sau berberul „Tassels”, au furnizat informații prețioase privind Marocul spaniol: dislocarea unităților militare, fortificații, deplasări de trupe, bazele submarinelor germane etc. În Casablanca a fost infiltrat un agent local la un oficiu poștal iar altul la aeroport. Mulți alți asemenea agenți au cules date despre măsurile de apărare, activitatea din porturi sau a comisiilor de armistițiu etc. Prin poșta diplomatică s-au trimis schițele unor posturi și a instalațiilor aferente, dislocarea flotei de război franceze de la Casablanca și care avea ca unitate de bază crucișătorul „Jean Bart” de 35 000 tone. ș.a.¹⁷

Din rândul francezilor localnici au fost recrutați membri ai unor echipe de sabotaj pregătite în mod special pentru atacarea unor obiective precise în momentul debarcării aliate. În Oran, de exemplu, asemenea echipe au avut circa 2 500 de oameni înarmați cu arme furnizate de englezi de la arsenalul din Gibraltar. În Alger, Tunis și Casablanca au fost pregătite alte asemenea echipe de sabotaj. Nu au fost neglijate nici acțiunile de propagandă, mai ales că postul de radio marocan din Rabat difuza multe știri false despre a evoluția războiului. Încă din ianuarie 1942 unul din vice-consuli a făcut un tur al Marocului francez, însoțit de un interpret și a distribuit materiale tipărite ca și o mare cantitate de fotografii ale unor arme americane menite a releva forța militară a S.U.A. Prin diverse inițiative s-a urmărit cu perseverență influențarea psihicului francezilor sau a nativilor, chiar și după formarea guvernului Laval, în primăvara lui 1942, care a marcat o înăsprire a represiei regimului. Un discurs al lui Roosevelt, intitulat „Cele patru libertăți”, a fost tradus în arabă și difuzat în mii de exemplare, după cum s-a reușit crearea unei stații de radio clandestine racordată în secret la Radio Rabat chiar¹⁸.

Contribuția O.S.S. la succesul debarcării aliate în Africa de Nord (Operațiunea „Torch”) a fost însemnată și cu efecte pozitive pentru agenție. Încă din septembrie 1942 E. Murphy și colonelul Eddy au fost informați de pregătirea operației de debarcare în Africa de Nord, sub

comanda generalului Eisenhower. Colonelul Eddy elaborează imediat un plan detaliat de acțiuni secrete, pe care-l prezintă la Washington la începutul lunii septembrie. Comitetul Comun al Șefilor de Stat Major aprobă esența planului care primește din partea generalului Donovan baza financiară necesară aplicării: două milioane de dolari. O primă acțiune a fost scoaterea din Africa de Nord a pilotului-șef din Portul Lyautey, principalul punct de debarcare. Transportat urgent la Washington, pilotul a oferit multe detalii utile celor care elaborau planurile de operații, așa încît după succesul debarcării a fost decorat de americani cit și de englezi.

Încă din vara lui 1942 au fost chemați la Washington și trei vice-consuli pentru a furniza direct informații cerute de cei care pregăteau debarcarea. Iar la 22 octombrie 1942, transportat cu un submarin, generalul Mark Clark, adjunctul lui Eisenhower, a venit în secret pe coasta algeriană, la 75 mile de Alger. Aici el s-a întâlnit cu ambasadorul Murphy vice-consulul Ridgeway Knight¹⁹ și cu cîțiva ofițeri francezi care aderaseră la mișcarea de rezistență. Obiectul discuțiilor a fost desigur debarcarea aliată și măsurile pregătitoare ce se puteau face pe țărîm. Data și locul operațiunii nu au fost însă comunicate participanților la reuniune. Imediat au fost inițiate multiple acțiuni, între care și o campanie sistematică de zvonuri care au îndreptat atenția germanilor spre Malta ca loc al debarcării. Iar în ziua de 7 noiembrie, cînd cele 150 nave de război ce transporta corpul expediționar american, au fost depistate de observatori germani, s-a crezut într-adevăr că punctul de destinație era Malta, de mult asediată și informată. În toate porturile franceze nord-africane au fost alertate grupurile de rezistență ce urmau a ataca diverse obiective, a tăia, căile de comunicație după cum o echipă specială comandată de un agent american, a pregălit un sistem de semnalizare pentru lansarea unor subunități de parașutiști din zona La Sunia-Tafaroni. Toate operațiile din spatele sectoarelor de debarcare erau coordonate de comandantul O.S.S. pentru Africa de Nord, colonelul Eddy care, la începutul lunii noiembrie s-a mutat de la Tanger la Gibraltar. Semnalul de acțiune ce urma a fi lansat de B.B.C. era „Robert sosește”.

În ziua de 8 noiembrie 1942 mesajul a fost lansat în cîter, debarcarea începînd în zorii zilei în mai multe puncte de pe coasta algeriană și marocană. Diverse măsuri de dezinformare au făcut ca și mulți rezistenți să nu fie la posturile lor în ziua respectivă, așa încît o serie de acțiuni de sabotaj nu au putut fi aplicate. Pe de altă parte, cei 107.000 soldați americani au putut debarca fără a fi atacați de Luftwaffe care era concentrată pe căile de acces spre Malta în așteptarea navelor aliate. Pe multe plaje trupele americane au fost primite amical în timp ce pe alte unități franceze au deschis focul, luptele continuînd trei zile și cîstînd viața a 1.400 americani și 700 francezi. De mare importanță a fost deminarea, de către un agent O.S.S., a tunelului care lega Mers el Kehir de Oran, și care constituia o cale de comunicație de valoare strategică. Încă din primul moment al debarcării comandanții zonelor au primit toate informațiile necesare asupra condițiilor locale grație eforturilor agenților O.S.S. A fost un element cu mare pondere deoarece „tehnicele create în timpul operațiunii „Torch” pentru informarea asupra condițiilor în care avea loc invazia, cu ultimele date ale situației, reprezentau un nou model de eficiență în război”²⁰. Contribuția Biroului pentru Servicii Strategice la succesul debarcării în Africa de Nord a fost apreciat în mod special de generalul George Marshall într-o scrisoare, din decembrie 1942, adresată generalului Donovan.

Debarcarea reușită a fost umată de campania americană în Africa de Nord²¹. Conform acordului de armistițiu din 11 noiembrie 1942 controlul Africii de Nord franceze la vest de Tunisia ocupată de germani trecea în sarcina Cartierului General al Forțelor Aliate A.F.H.Q.) iar activitățile de spionaj în responsabilitatea serviciului de informații al Armatei (G-2) și al Corpului de contra-informații. Comandamentul O.S.S. este mutat din nou, de la Gibraltar la Alger, și a fost pus sub controlul A.F.H.Q. La începutul anului 1943 generalul Clark, numit comandant al Armatei 5, va cere un detașament O.S.S. pentru a acționa la frontiera cu Marocul spaniol, baza fiind fixată la Oudja. Comandamentul colonelului Eddy pregătea operații pentru Tunisia, în est; pentru Marocul spaniol, în vest dar și pentru Italia, în nord. Imediat după debarcare și britanicii, prin S.O.E., au reintrat în acțiune în regiunea nord-africană franceză²².

O.S.S. Alger a organizat cîteva acțiuni reușite în colaborare cu britanicii cit și cu Serviciul de informații francez. Operațiunea „Brandon”, realizată în Tunisia pentru culegere de informații și sabotaje, a reperat un succes desăvîrșit deși pierderile au fost mari. Concluzia trasă era că acel gen de operațiuni bazate pe cercetare prin luptă nu era tipic pentru specificul agenției, fiind impus mai mult de exigențele situației tactice ca și de o greșită înțelegere a funcțiilor O.S.S. de către comandanții locali. Eroarea cea mare a constat în faptul că agenți, experți în tehnici clandestine, cu o pregătire specială au fost utilizați în simple acțiuni de infanterie²³.

În cadrul așa-numitei operații Oudja s-au înregistrat unele realizări demne de a fi reținute. După debarcarea din 8 noiembrie 1942 protejarea flancului vestic a revenit trupelor americane. Pericolele existente erau multiple: Marocul spaniol, deci Spania franchistă, ca și ser-

viciile de spionaj ale Axei. În Marocul francez și Algeria se cereau supravegheați francezii adepți ai regimului de la Vichy iar în Tunisia arabii naționaliști cumpărați de naziști. Dificultatea cea mare era că trupele americane nu puteau intra în teritoriile spaniole iar francezii pro-Vichy nu puteau fi arestați din considerente politice. Ca urmare, s-au inițiat diverse acțiuni de contra-informații și s-a recurs la înarmarea unor voluntari dintre localnici. Toate acestea au intrat în competența O.S.S. până la terminarea războiului.

Rețelele de agenți din ambele zone ale Marocului, francez și spaniol, au fost menținute și după reușita debarcării, fiind puse la lucru. La Casablanca funcționa o rețea condusă de un agent din Serviciul de informații francez iar în Tanger s-a creat un fel de patrulă de frontieră după cum s-au recrutat câțiva rifani pentru culegerea de informații. Încă din decembrie 1942 generalul Clark a început pregătirile pentru debarcarea în Italia și, pentru a preveni un posibil atac spaniol, a elaborat planul „Backbone” care prevedea ocuparea Marocului spaniol. Pentru pregătirea terenului, agenți O.S.S. sint instalați în februarie 1943 la Oudja și se începe organizarea unor grupuri de rifani și berberi, înarmați de americani. În afara acestor precauțiuni, generalul Clark a cerut informații politice, privind loialitatea administrației franceze sau activitatea fasciștilor spanioli din Maroc dar și pregătirile făcute de Axă în Spania continentală. De la aceste deziderate și crearea bazei O.S.S. de la Oudja ca parte integrantă din structurile Armatei 5 americane. A fost pentru prima dată cind o unitate O.S.S. a fost atașată pelingă o mare unitate de luptă, la cererea specială a comandantului acesteia din urmă. S-a stabilit legătura cu administrația franceză locală care a fost epurată prin intermediul comandantului garnizoanei americane din Fez.

O atenție specială a fost acordată Marocului spaniol. S-a reușit a se infiltra câțiva agenți la școlile de spionaj ale Axei din Tetuan, în Marocul spaniol și a fost recrutat un agent nazist, elvețian de origine, prin care s-au lansat citeva știri false. Un agent american, italian de origine, a fost infiltrat la o școală de spionaj a Serviciului de informații al Italiei, amplasată în zona spaniolă a Marocului și, prin intermediul unui aparat de radio-emisie, s-a aflat trimiterea în misiunea a 86 agenți care, în mare parte au fost miși în zona franceză. Prin eforturi susținute a fost depistată o întinsă rețea de spionaj germană ce acționa în zona Oran și care, prin intermediul unor arabi, era condusă de consulul german din Mellila. Toate aceste succese au relevat că Spania ajută pe toate căile operațiile subversive ale Axei îndreptate împotriva trupelor aliate din Africa de Nord. Pentru o clarificare deplină, în mai 1943 O.S.S./Alger și G-2 au adoptat un vast plan de acțiune în Marocul spaniol vizînd în primul rînd culegerea de informații. Punctul central oscila însă în jurul găsirii de agenți de origine spaniolă. Soluția ultimă a fost recrutarea de foști republicani spanioli, antrenai la o mică școală creată chiar lingă Oudja, iar apoi specializați în materie de comunicații radio la o școală din Alger. În scurt timp 35 de republicani spanioli au fost gata de acțiune ²⁴.

Centrul spionajului Axei în Marocul spaniol era la Melilla așa încît aici au fost trimiși primii agenți de origine spaniolă, infiltrați cu ajutorul unor arabi. Prin curieri au sosit rapoarte bisăptămînale cu date privind deplasările de trupe, nume de spanioli ce sprijineau Axă, acțiunile oficialilor germani, legăturile acestora cu populația arabă etc.

Aria de acțiune a fost extinsă și maiorul Donald Downes, comandantul bazei Oudja, a pregătit agenți pentru a fi trimiși chiar în Spania unde trebuiau să urmărească situația militară și acțiunile trimișilor Reichului. În iulie 1943 a fost lansată operațiunea „Banana”: un grup de agenți au fost trimiși la Malaga, în sudul Spaniei, pe calea apei, urmînd a stabili mai întîi contacte cu opoziția clandestină și apoi a lua legătura cu baza. Primele informații au fost valoroase așa încît s-a analizat posibilitatea trimerii de noi agenți, a unor aparate de radio-emisie și arme ușoare. O a doua echipă este trimisă la Cadiz iar o a treia este pregătită pentru Cartagena. Deja tragedia avusese loc la Malaga: detectați de poliția secretă cei cinci agenți trimiși de O.S.S. au fost capturați după o scurtă luptă. Supraviețuitorii au dezvăluit la interogatoriu misiunea avută, au dat detalii despre antrenament și, mai grav, trădează toate legăturile stabilite în sinul opoziției locale. Au loc imediat 261 arestări urmate curînd de 22 execuții. Cum tot echipamentul grupei era de origine americană, s-a înaintat un protest vehement ambasadei S.U.A. dar șeful acesteia, Hayes, a negat imediat orice amestec.

Operațiunea „Banana” a fost cel mai mare eșec din istoria O.S.S., scuzaibil doar parțial prin lipsa de experiență. A fost vorba, în fapt, de un cumul de erori: au fost recrutați comiști care era de așteptat să întreprindă și acțiuni politice; tot echipamentul dat grupului era “made in S.U.A.”, marcașca atare și deci ușor detectabil ca origine; zona de acțiune era deja infiltrată cu 4 agenți americani și aproape 50 de agenți de origine spaniolă; deci se cerea a fi ales un alt obiectiv, lucru care nu s-a făcut deoarece Oudja nu informase cartierul general din Washington despre pregătirea misiunii ²⁵.

La începutul lunii septembrie 1943 detașamentul O.S.S. din cadrul Armatei 5 este dislocat pentru a participa la debarcarea din Sicilia. Ca urmare, baza Oudja, cu succesele și eșecurile

ei, este închisă. Agenții O.S.S. din Secția de contrainformații au continuat a acționa în Africa de Nord, la Tanger, Oran, Casablanca și Tunis, pînă la terminarea războiului ²⁶.

Biroul pentru Servicii Strategice și-a creat o bază și pentru acțiunile în Orientul Apropiat încă din primăvara anului 1942 cînd Axa domina strategic zona Africii de Nord ca și Sud-Estul european din imediata vecinătate. Un posibil succes german se cerea contracarat pe frontul invizibil așa încît în aprilie 1942 la Cairo soseau doi ofițeri din C.O.I. avînd misiunea : de a culege informații de natură politică și economică, inaccesibile pe altă cale Departamentului de Stat ; de a organiza acțiuni de contrainformații și de a crea o rețea de agenți care urmau a intra în acțiune abia după eventuala ocupație inamică a Egiptului. În acest fel s-au pus bazele secției din Cairo a O.S.S., avînd dreptat specialiști în domeniile : spionaj, contra-spionaj și cercetare-analiză. Competența teritorială a noii baze se întindea la Siria, Liban, Palestina, Transiordania, Irak, Arabia Saudită, Iran, Afganistan și Turcia. În chip necesar, s-a organizat cooperarea cu S.I.S.-ul britanic care a decis a furniza pentru informarea Washingtonului, toate datele de care dispuneau referitoare la Orientul Apropiat și Sud-Estul european ²⁷.

Încă de la început s-a acordat atenție creării de rețele în mai toate statele din zonă, utilizînd pentru agenții americani acoperirea furnizată de Foreign Economic Administration deoarece afacerile private nu ofereau un paravan eficace. Mari probleme au ridicat comunicațiile, fiind necesară utilizarea rețelei britanice de legături radio. Poșta diplomatică era înecată și complica informarea adecvată a Departamentului de Stat. În pofida piedicilor O.S.S./Cairo s-a extins mereu, mai accelerat din vara anului 1943 cînd la comandă a fost numit colonelul John Toulmin, o fire dinamică și agresivă. Secția de Informații speciale era condusă de dr. Stephen Penrose asistat de Kermit Roosevelt ²⁸. În septembrie 1944 baza din Cairo are dezvoltarea maximă, reușind a coordona rețele de informare din Egipt, Liban și Siria, Palestina și Transiordania, Arabia Saudită, Iran, Afganistan și Turcia, însumînd 29 informatori activi.

Agenții O.S.S. care acționau chiar în Cairo au cules informații despre situația locală, cu date importante privind activitatea emigranților cehi, polonezi, evrei și armeni ca și a diversilor oficiali sovietici. Foarte activ a fost un agent local, membru în Arab Trade Union, care în cursul călătoriilor sale oficiale a cules date prețioase privind mișcarea muncitorească și influența comunistă în Orientul Apropiat. Doi ofițeri specializați pentru cercetare-analiză au sosit la Cairo în iunie 1943 și au stabilit contacte utile cu Jewish Agency și cu Sudan Agency ca și cu alte organisme de informare. Pe această cale au fost culese multiple informații, hărți, periodice, lucrări de tot felul, care au construit o bibliotecă specială privind Orientul Apropiat. Datele adunate au servit la elaborarea unor sinteze privind situația politică și economică sau politica sovietică în zonă.

Pentru protejarea diverselor operații secrete, la sfîrșitul anului 1943 un ofițer din X-2 a început a activa la Cairo. În scurt timp a alcătuit un fișier contra-informativ valabil pentru Orientul Apropiat. Totuși acțiunile de contra-informații în zonă au fost limitate datorită lipsei personalului specializat, cunoscător al limbii și obiceiurilor locale, ca urmare a dificultății găsirii unor acoperiri adecvate și în urma necesității acordului prealabil al englezilor pentru orice acțiune.

În Liban și Siria au fost instalați 10 agenți, dintre care 7 de la Informații speciale și 3 de la X-2. Cele două țări erau sub control francez, fiind foarte periculos pentru localnici să călătorească cu materiale secrete. Ca urmare, doar unul din cei 10 agenți a reușit a creea o rețea dintre indigeni. Era vorba de agentul „Stallion”, sosit în Liban în noiembrie 1942 ca angajat al unei firme americane de comerț și cu posibilitatea de a călători în zonă. Treptat a început a recruta agenți, a infiltrat în decembrie 1943 un alt american ca asistent al său și în final avea sub control 60 de oameni care culegeau informații de tot felul. Între altele a fost descoperită o rețea de spionaj italiană, ce furniza date prin intermediul submarinelor Axei. Iar în 1945 se culeg date semnificative referitoare la activitatea pro-sovietică a comunității armene ca și politica franceză de consolidare a dominației în Liban. Alți doi agenți, sub acoperirea unui om de afaceri și a unei funcționare la o firmă americană, în secret și operatoare radio, au procurat date privind instalațiile economice siriene, au întocmit planurile porturilor și au schițat datele evoluției politice a Siriei și Libanului.

Agentul „Squirrel” a sosit la Damasc în aprilie 1944 ca observator militar. În scurt timp a reușit a creea o rețea din numai trei agenți localnici, bine plătiți și deci foarte eficienți. Datele culese au luat forma unor rapoarte ample asupra situației politice și militare locale. La începutul anului 1944 la Beirut s-a instalat agentul „Carot” sub acoperirea de atașat cultural. Cum spionajul Axei în zonă era nul, fiind deja anihilat de englezi și francezi, „Carot” a dezvoltat un amănunțit fișier asupra mișcărilor politice locale, asupra posibilităților agenți sau propagandiști, culegînd tot ce era accesibil despre agenții secreți englezi și francezi. Nu a scăpat

din vedere activitatea în creștere a Partidului Național Sirian ca și intensificarea inițiativelor sovietice.

În Palestina și Transiordania au activat șase agenți O.S.S., din care cinci pentru Informații speciale și unul pentru X-2. Zona a fost vizitată și de cîțiva agenți în trecere. Dintre toți doar doi au reușit a creea rețele durabile, stabilind contacte solide cu cercurile evreiești și arabe. Ca urmare, biroul Informației speciale din Cairo a primit ample date despre ambele populații. Deși controlul britanic asupra Irakului era solid, au fost infiltrați patru agenți americani care au cules date despre căile de comunicație, zonele strategice și mișcarea kurdă. În special agenții „Bunny”, care era angajat de guvernul irakuan și „Buffalo”, reprezentantul comercial al unei companii americane, au conlucrat cu bune rezultate mai ales pentru depistarea unor agenți naștiști. Între altele, în aprilie 1944 „Bunny” a cules de la un diplomat al unei țări neutre aflat în trecere prin Bagdad, date importante asupra efectelor bombardamentelor aliate împotriva Berlinului²⁹.

Doi agenți pentru Informații speciale au activat în Arabia Saudită, dar nu au înregistrat succese datorită stării precare a mijloacelor de comunicație. Unul din cei doi a adus cîteva rapoarte cu ocazia unei călătorii de afaceri la Cairo. În Iran opt agenți au urmărit inițial a culege informații militare în legătură cu posibila penetrație a germană din Caucaz. Primul agent a sosit încă din noiembrie 1941 iar următorul la sfîrșitul lui 1942. Ambii mai fuseseră în Iran pentru cercetări istorice și au continuat această activitate pentru acoperire. Au cules însă un bogat material privind condițiile economice, situația drumurilor, psihologia maselor, starea presei, biografia unor personalități ca și evoluția politicii sovietice și britanice. După ce presiunea germană a scăzut, s-a pus accent pe informațiile politice și economice. Alți doi agenți, pregătiți la Washington au fost integrați în Comandamentul Golfului Persic cu scopul de a culege informații despre situația locală și a recruta eventuali agenți dintre polonezii refugiați în Azerbaidjan. Această din urmă misiune a eșuat și cei doi agenți s-au limitat la a culege informații economice și despre politica rusă în Iran. Doi agenți angajați ca experți chiar de guvernul iranian, au reușit a recruta un agent azerbaidjan care a furnizat informații despre dislocarea trupelor sovietice și activitatea Partidului Tudeh. A fost, pentru anglo-americani, singura sursă de informare din zonă³⁰.

Doi agenți O.S.S. au sosit în Afganistan în toamna anului 1942. Au fost însă insuficient pregătiți așa încît rapoartele lor au fost lipsite de valoare, nemaivorbind de faptul că dificultățile de comunicații făceau sosirea lor foarte tirzie. Ca urmare, au fost retrași în iulie 1943 și instruiți intensiv dar nu au mai putut fi infiltrați datorită opoziției ferme a ministrului plenipotențiar al S.U.A. la Kabul care se temea de complicații diplomatice. Și în Turcia Departamentul de Stat a prohibit acțiunile secrete. Totuși, în aprilie 1943 s-a creat la Istanbul un birou O.S.S. sub comanda colonelului Frank Wisner³¹, și cu competență pentru Balcani. La Izmir s-a înființat o curind filială pentru operații maritime, respectiv infiltrarea pe calea apei de agenți secreți în Grecia mai ales. A fost inițiată și activitatea de cercetare-analiză, care a dus la crearea unei biblioteci, a unei colecții de hărți și care au facilitat elaborarea unor sinteze și prognoze privind situația din Balcani.

Oficial fiind neutră, Turcia avea relații cu Axa, ca și cu Națiunile Unite, relații ce erau influențate de cursul războiului. S-a încercat mult timp a se evita orice conflict prin interzicerea spionajului dar a fost autorizat contra-spionajul deoarece Istanbulul era baza spionajului nazist³² pentru Orientul Apropiat. Secția X-2 s-a dezvoltat rapid din vara lui 1943 și s-au adus mijloace de comunicație perfecționate care au permis legături sigure cu Cairo și Londra, existind contacte strînse cu contra-spionajul britanic din zonă. După ce Italia a capitulat, în vara anului 1943 s-a stabilit legătura și cu atașatul militar italian care a cedat și un mic grup de agenți pe care-i conducea³².

Chiar la începutul anului 1944 britanicii obțin defecțiunea lui Erich Vermehren, locțiitorul șefului Abwehrului în Turcia iar la începutul lunii februarie alți trei agenți secreți germani trec la aliați. Duși în Anglia, ei au fost interogați extensiv iar la cererea sovietică au răspuns la un chestionar special înlocmit de Moscova. Respectivul chestionar a relevat O.S.S.-ului unele preocupări ale spionajului sovietic. Defecțiunile în cauză au zdruncinat spionajul german în Turcia dar i-au permis lui Himmler să-și aducă oamenii săi după cum contactele agenților americani din Berna cu Abwehrul au fost îngreunare și chiar stopate momentan. Ca urmare cartierul general O.S.S. a interzis pe viitor încurajarea defecțiunilor din Abwehr și s-a decis o centralizare efectivă a operațiunilor de infiltrație a rețelelor inamice³³.

În strînsă colaborare cu britanicii, secția X-2 a protejat oficiile americane din Turcia și a identificat peste 1 500 de agenți ai Axei din care circa 800 au fost neutralizați prin intermediul guvernului turc. Au fost depistați chiar 30 agenți special instruiți pentru a fi infiltrați în O.S.S. sau în alte oficii americane ca parte din planul nazist de subminare a spionajului american în Orientul Apropiat³⁴.

Așadar, O.S.S. a avut 29 de agenți în Orientul Apropiat și doar cei din Afganistan și Arabia Saudită nu au dat randament. Pe măsură ce războiul se îndepărta de zonă, ponderea informațiilor trece de la chestiunile militare la cele politice și economice. Circa 500 de agenți locali au conlucrat la elaborarea a peste 5.000 de rapoarte privind situația din Orientul Apropiat. Utilizarea serviciilor O.S.S. a crescut treptat, X-2 de pildă controlind și acordarea vizelor americane la Cairo, Ankara și Istanbul. Prin activitatea depusă, O.S.S. a înregistrat și în Orientul Apropiat un bilanț remarcabil. Prin bune legături cu alte organisme americane s-a reușit selecția unor agenți calificați care au căpătat și o bună acoperire în majoritatea cazurilor. Conducerea, mai ales administrativă, a întregii rețele din zonă de la Cairo, s-a realizat în bune condiții prin repartizarea la un agent de la bază a patru agenți de pe teren pentru coordonare. S-a recurs la un sistem eficace de recompensare, morală și materială, a agenților de pe teren și în acest fel întreaga activitate O.S.S. în Orientul Apropiat a fost de mare eficacitate.

NOTE

¹ National Archives, O.S.S. File, *War Report. O.S.S.*, vol. II, p. 39.

² *Ibidem*, p. 40.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 41.

⁶ *Ibidem*, p. 42.

⁷ *Ibidem*, p. 43.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰ *Ibidem*, p. 5—6.

¹¹ *Ibidem*, p. 7.

¹² În opinia noastră cea mai bună lucrare pentru această chestiune rămâne cea a lui W.L. Shirer, *The Collapse of the Third Republic*, Simon and Schuster, New York, 1971, 1115 p.

¹³ Vezi lucrarea memorialistică W. Leahy, *I Was There*, McGraw-Hill, New York, 1950, și mai ales, W. Langer, *Our Vichy Gamble*, W.W. Norton, New York, 1947.

¹⁴ Eddy s-a născut în Siria, părinții lui fiind misionari. A fost ofițer, de informații în anii primului război mondial, fiind unul dintre cei mai decorați militari americani. După armistițiu a revenit la viața civilă, ca profesor de engleză la Universitatea din Cairo iar apoi ca președinte al unui mic colegiu din S.U.A. În 1941 este mobilizat, fiind numit inițial atașat naval la Cairo iar de la începutul lui 1942 reprezentantul C.O.I. în Africa de Nord.

¹⁵ Robert Solborg era fiul unui general țarist, ajuns ofițer de cavalerie iar în 1917 membru al Misiunii de aprovizionare trimisă la New York. Rămas în S.U.A. după Revoluția din octombrie, Solborg a căpătat cetățenia americană și a intrat în armată ca ofițer de informații. Trecut apoi în viața civilă a reintrat în decembrie 1940 în armată, fiind recrutat în octombrie 1941 de către organizația lui Donovan.

¹⁶ National Archives, O.S.S., File, *War Report O.S.S.*, vol. II, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 9—14.

¹⁸ *Ibidem*, p. 15.

¹⁹ După 1961 Knight va fi, consecutiv, câțiva ani ambasador al S.U.A. în Siria, Belgia și Portugalia.

²⁰ National Archives, O.S.S. File, *War Report. O.S.S.*, vol. II, p. 18.

²¹ Vezi, în special, Robert Jards, *Les campagnes d'Afrique, 1940—1943* J. Payot, Paris, 1957; G. Barré, *Tunisie, 1942—1943*, Berger-Levrault, Paris, 1950.

²² National Archives, O.S.S. File, *War Report O.S.S.*, vol. II, p. 19.

²³ *Ibidem*, p. 20—21.

²⁴ *Ibidem*, p. 22—23.

²⁵ *Ibidem*, p. 24—25.

²⁶ *Ibidem*, p. 26.

²⁷ *Ibidem*, p. 48—49.

²⁸ Penrose a fost, după război, președintele Universității Americane din Beirut. Kermit Roosevelt, nepot al președintelui Theodore Roosevelt, era profesor de istorie iar după 1945 a intrat în C.I.A. pe care l-a părăsit în 1958 când a intrat în afaceri private.

²⁹ National Archives, O.S.S. File, *War Report O.S.S.*, vol. II, p. 50.

³⁰ *Ibidem*, p. 51.

³¹ În august 1944 Wisner a fost numit șeful misiunii O.S.S. trimisă la București, pentru detalii în acest sens vezi Nicolae Dascălu, *Une mission O.S.S. en Roumanie. Août-Septembre 1944*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1978, nr. 1, p. 153—164.

³² National Archives, O.S.S. File *War Report O.S.S.* vol. II, p. 52.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 53.

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

MĂRTURII ALE UNUI PARTICIPANT LA CONFERINȚA ROMÂNNO-SOVIETICĂ DE LA VIENA (1924) (II)

Publicăm în acest număr ultima parte a însemnărilor memorialistice ale lui Gherman Pântea despre Conferința româno-sovietică din capitala Austriei din martie—aprilie 1924.

Este prezentată ședința finală a Conferinței din 2 aprilie 1924 și fapt mai puțin cunoscut întâlnirea autorului cu șeful delegației sovietice Krestinski în care s-au făcut două propuneri de rezolvare a diferendului teritorial româno-sovietic : una sovietică de cedare a sudului Basarabiei (Jud. Ismail, Cetatea Albă) și Județul din nord Hotin în schimbul recunoașterii unirii Basarabiei cu România și alta românească de a se obține recunoașterea actului de la 27 martie 1918 în schimbul renunțării la Tezaurul românesc de la Moscova.

Din desfășurarea lucrărilor Conferinței a reeșit clar efortul sovieticilor de a contesta drepturile românilor asupra Basarabiei precum și convingerea că în viitor problema se va rezolva în favoarea guvernului de la Moscova.

Demn de semnalat este și faptul că indirect sovieticii au ridicat la Conferință și problema Bucovinei fapt ce demonstrează că intențiile lor expansioniste față de acest teritoriu nu datează din vara anului 1940.

În final nu putem să nu remarcăm frumoasa pledoarie care o face autorul pentru adevăr, faptul că numai rememorarea trecutului în spiritul adevărului istoric poate fi în folosul neamului românesc.

Publicînd aceste succinte mărturii cu o incontestabilă valoare istorică avem convingerea că omagiem un mare patriot, unul din acei români care au fost făuritorii României mari al cărui fierbinte patriotism față de acest ținut care a fost, este și va fi românesc — Basarabia răzbate cu putere și din rindurile ce le încredințăm tiparului.

Mihai Opreșescu

CONFERINȚA RUSO-ROMÂNĂ DE LA VIENA DIN MARTIE — APRILIE 1924 (II)

(Mărturiile unui participant)

În ședința de Vineri 2 aprilie 1924, a luat din nou cuvîntul Crestinschi, șeful delegației sovietice, care a dat răspunsul său la declarația delegației noastre, făcută prin glasul lui Langa Rășcanu, pe care am relatat-o în paginile precedente.

În această ședință, Crestinschi a declarat textual :

„Delegația română a încercat în ședința de la 31 Martie să exploateze declarațiile făcute de noi la 28 Martie și să demonstreze că guvernul sovietic a renunțat la toate drepturile sale asupra Basarabiei”.

„Delegația sovietică nu poate fi de acord cu o astfel de tălmăcire a declarațiilor sale, cari aveau numai următorul sens: în cazul cînd populația Basarabiei s-ar exprima printr-un plebiscit liber — în condițiile în care ar fi exclusă orice presiune din partea guvernului român — și împotriva așteptărilor noastre, s-ar pronunța pentru esirea din Uniunea Socialistă a Republicilor Sovietice pentru a forma un Stat independent sau a se uni cu România, guvernul sovietic nu s-ar opune schimbării situației politice a Basarabiei și nu ar urmări, după cum face România în ținuturile pe care le-a luat de la vecini, să readucă Basarabia prin forță și împotriva voinței populației sale la Uniunea Sovietică”.

„Însă, în împrejurările de azi, guvernul sovietic privește Basarabia, ca și pînă în prezent, ca pe o parte a teritoriului sovietic, deoarece nu poate recunoaște că prin anexarea forțată a

Basarabiei în 1918, cu ajutorul trupelor române, s-au stabilit drepturi ale Coroanei Române asupra acestui teritoriu”.

În continuare, Crestinschi a arătat că cea mai mare parte a declarației delegației române s-a ocupat de versiunea istorică privitoare la Basarabia, afirmând că partea sovietică socotește această versiune ca absolut falsă și tendențioasă.

„Menținând punctul nostru de vedere, a afirmat mai departe Crestinschi, credem că nu mai este nevoie să revenim asupra acestei chestiuni, cu atât mai mult cu cât argumentațiile cu caracter istoric nu pot avea vre-o înțeles asupra rezolvării acestei chestiuni”.

„Deasemenea, nu putem trece cu vederea acea parte a declarației făcută de delegația română, care se ocupă de evenimentele petrecute în Basarabia în anii 1917 și 1918”.

„Contrar afirmațiilor delegației române, Statul Țării a avut caracterul unui organ provizoriu, care era compus dintr-un grup de reprezentanți diferitelor organizații care însă, în majoritatea lor, aveau un caracter burghez”.

„Afirmația, a continuat Crestinschi, cuprinsă în declarația noastră anterioară, în care arătam că Sfatul Țării n-a avut și nici nu putea să aibă dreptul să hotărască soarta politică a Basarabiei, nu provine de la noi ci, primo, de la Congresul Militar Moldovenesc care a creat Sfatul Țării, secundo, de la Congresul Țăranilor Basarabeni și terço, de la Insuși Sfatul Țării”.

„Afirmația delegației române că trupele regalului România au intrat în Basarabia după invitarea repetată a Sfatului Țării nu corespunde faptelor, deoarece însuși Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării, împreună cu Erhan, președintele Consiliului de directori generali și Ciurmacenco, membru în președinția Congresului Țărănesc, au desmințit în mod categoric, în ședința Sfatului Țării din 13 Ianuarie 1918, că acest organ ar fi invitat trupele române să vină în Basarabia”.

Trecând la chestiunea intrării trupelor române în Basarabia, Crestinschi a spus: (reproduc textul); „Intrarea acestor trupe nu au avut un caracter alt de idilic, astfel după cum se străduiește delegația română să ni-l prezinte”.

„Guvernul român a aruncat trupele sale asupra Basarabiei, împotriva dorinței majorității populației basarabene și a ocupat țara cu forța armată”.

„Nu corespund faptelor că trupele române au intrat în Basarabia după ce Sfatul Țării luase hotărârile cele mai principale și că din această cauză ocupația militară nu a avut nici o influență privitoare la hotărârea soartei Basarabiei de către Sfatul Țării”.

„În prima ședință a Sfatului Țării, de la 21 Noiembrie 1917, nici nu a fost vorba de alipirea Basarabiei la România, ci dimpotrivă, o serie întreagă de membri influenți ai Sfatului Țării s-au exprimat pentru menținerea legăturilor federative cu Rusia”.

În continuare șeful delegației sovietice a arătat că la 2 Decembrie 1917 Sfatul Țării a hotărât crearea unei Republici Democratice Moldovenești, făcând parte din Republica Federativă Rusă și că abia după ce trupele române au intrat în Basarabia, au ocupat Chișinăul, au arestat președinția Congresului Țărănesc și au făcut arestări în masă, Sfatul Țării a hotărât proclamarea independenței complete a Republicii Moldovenești.

Urbindu-și cuvântarea, Crestinschi, a arătat că după puțin timp, teroarea administrației militare românești s-a întins asupra întregii Basarabii, că o serie întreagă de deputați a Sfatului Țării au fost arestați iar că unii dintre ei au fost împușcați: în fine. Crestinschi a arătat că mulți dușmani ai ocupației Basarabiei și-au pierdut viața sau libertatea iar alții au trebuit să fugă de acolo.

Privitor la alipirea Basarabiei de România, șeful delegației sovietice a arătat că, abia după evenimentele arătate în rîndurile de mai sus, sub influența personală a lui Marghiloman șeful guvernului din acea vreme, precum și datorită diverselor mijloace de constrângere politică, guvernul român a reușit să obțină de la Sfatul Țării hotărârea de alipire a Basarabiei la România.

În continuare, Crestinschi a spus (citez iarăși textual: „Pentru fiecare om obiectiv e limpede ce preț poate să aibă o astfel de exprimare a voinței libere”.

„Opresiunea ocupării militare a Basarabiei a fost și mai grea începînd cu luna Martie pînă la Noiembrie inclusiv 1918”.

„Și mai rușinos se prezintă tabloul ședinței de noapte de la 27 spre 28 Noiembrie. Delegația română nu a putut răspunde nimic la obiecțiunea noastră privitoare la ilegalitatea acestei ședințe, ci s-a mărginit să declare că tot ceea ce s-a întîmplat în Basarabia de la acea dată (27 Noiembrie 1918), privește exclusiv politica internă a României”.

„Această afirmație este în contradicție cu principiile elementare ale dreptului ginților”.

„Ceea ce s-a întîmplat în Basarabia nu este deloc o afacere internă”.

„Delegația română nu se mărginește la respingerea simplă a propunerii noastre de plebiscit; ea caută să opună propunerii noastre faptul că noi nu am cerut plebiscit pentru celelalte țări limitrofe cu Uniunea Sovietică, cari s-au desprins de fostul stat rus”.

„Între formarea de state noi pe fostul teritoriu al imperiului rus și răpirea Basarabiei de către România, nu există nici cea mai mică analogie”.

„În primul caz, guvernul sovietic a sancționat de bună voie noile formațiuni de state, întărindu-le prin tratate de pace. În cazul al doilea, s-a întâmplat că un stat vecin și-a însușit cu puterea armată o parte din teritoriul Rusiei Sovietice, deținând acest teritoriu de 6 ani și refuzând orice tratative, în chestia Basarabiei, cu guvernul sovietic”.

În continuarea expunerii sale, șeful delegației sovietice a căutat să combată declarația făcută de către Langa Râșcanu, șeful delegației noastre, în care s-a arătat că guvernul român nu a intervenit niciodată în Ucraina și Rusia Sovietică, afirmând că ocuparea Basarabiei de către trupele române reprezintă o intervenție, că guvernul român a dat ajutor Germaniei, atunci când ocupase Ucraina, că guvernul român a acordat sprijinul său trupelor aliate din Ucraina și Rusia de Sud și că trupele albe și alte diferite bande s-au bucurat în egală măsură de sprijinul României, în timpul când au jefuit teritoriul Ucrainei, subliniind, din nou, că delegația sovietică este ferm convinsă de faptul deținerii Basarabiei de către România, împotriva voinței majorității populației din această provincie.

În ultima parte a expunerii sale, Crestinschi a subliniat că delegația sovietică nu poate decît să respingă în mod categoric cererea României, ca Uniunea Sovietică să recunoască că Basarabia aparține României, propunînd delegației noastre să renunțe de a pune condiții în prealabil și să trateze cu delegația sovietică condițiunile pentru organizarea unui plebiscit în Basarabia, încheind (citez textual): „Numai pe această cale guvernul român se va putea elibera de invinuirea că deține Basarabia cu forța, după cum deține și Bucovina împotriva voinței majorității țăranilor Ucrainieni, cari locuiesc în această provincie”¹.

„Delegația sovietică respinge hotărît încercarea delegației române de a face responsabili pe ruși de soarta conferinței actuale”.

„În cazul cînd delegația română va refuza să continue negocierile, atunci întreaga responsabilitate va cădea, în mod exclusiv, asupra guvernului român”.

După ce Crestinschi a expus punctul de vedere al delegației sovietice, a luat cuvîntul Langa Râșcanu, șeful delegației române a arătat că partea sovietică a dat citire unui memoriu, care tînde a pune din nou în direcție, prin plebiscitul propus, chestiunea Basarabiei.

În continuare, Langa Râșcanu a arătat că delegația sovietică a prezentat o serie de fapte istorice într-o astfel de lumină, încît partea română s-a văzut silită, ca în ședința de la 31 Martie, să facă cuvenitele rectificări, adăugînd că noi nu am dorit să ne angajăm într-o polemică, care s-ar fi putut prelungi la nesfîrșit fiind cu totul inutilă, din toate punctele de vedere ambelor părți și că delegația română crede că poate încheia discuțiile, cu regretul, că partea sovietică a fost atît de insuficient informată asupra evenimentelor cari s-au desfășurat în Basarabia după anul 1917.

Șeful delegației române s-a oprit apoi la chestiunea execuțiilor care au fost puse în sarcina autorităților române, ca fiind făcute în scopul de a se exercita o presiune asupra Statului Țării, în momentul cînd acesta se pronunțase pentru alipirea Basarabiei de România, arătînd că aceste fapte nu sînt cunoscute delegației noastre.

În această ordine de idei, Langa Râșcanu a arătat că, fără îndoială, trebuie să fi existat victime de ambele părți în decursul operațiunilor militare din anul 1918, care au fost efectuate sub supravegherea autorităților Republicii Moldovenești Independente, în scopul de a scăpa de anarhia provocată de trupele rusești răsculate și de dezertorii cari jefuiau, masacrau și incendiau tot ce întîlneau în calea lor.

În concluzie, Langa Râșcanu a arătat că nu se pot imputa autorităților militare române, puse sub ordinele guvernului basarabeian, consecințele turburărilor, a căror responsabilitate trebuie să cadă, în mod firesc, asupra celor care le-au provocat.

În aceeași ordine de idei, Langa Râșcanu a reamintit și singeroasele represii din Rusia, următoare Marelui Revoluții din Octombrie 1917, arătînd că, din nenorocire, era firesc să fie citeva victime și în Basarabia în împrejurări asemănătoare, adăugînd și faptul că turburărilor din Basarabia au fost repede oprite și că n-au avut nici o legătură cu votul Statului Țării privitor la alipirea Basarabiei la România.

„Votul Statului Țării, a precizat Langa Râșcanu, a avut loc după 2 luni de la intrarea trupelor române în Basarabia și hotărîrea privitoare la alipirea Basarabiei la România a fost luată într-o atmosferă pe deplin calmă și pașnică și fără nici o presiune”.

Continuîndu-și cuvîntarea, Langa Râșcanu s-a oprit apoi asupra plebiscitului spunînd (citez textual):

„Plebiscitul pe care, spre părerea noastră de rău, îl cere delegația sovietică, este un mijloc excepțional, bun pentru a rezolva dificultăți internaționale, acolo unde nu este posibil a se stabili prin alt mijloc drepturile politice”.

„Populația Basarabiei are însă un caracter eminamente român și a manifestat în repetate rânduri voința sa de a se realiza de România”.

„În acest caz propunerea plebiscitului are un caracter inutil și vexatoriu”.

„Delegația română ia act de declarația delegației sovietice în care afirmă că nu-și poate schimba punctul său de vedere”.

„Delegația română regretă că toate eforturile sale de-a ajunge la o înțelegere amicală au găsit un ecou atât de slab, fiind convinsă că a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a ajunge la o înțelegere”.

„Delegația română speră că guvernul sovietic va binevoi să revină la cele stabilite cu prilejul întrevederilor de la Lausanne”.

În continuare, șeful delegației noastre a afirmat că guvernul român este gata să reînceapă negocierile de îndată ce guvernul sovietic își va manifesta dorința să le continue pe bazele stabilite la Lausanne², precizând că în caz contrar, întreaga responsabilitate privitoare la soarta conferinței va reveni guvernului sovietic.

În continuare, Langa Râșcanu a declarat că în urma constatării că partea sovietică persistă în atitudinea sa neconciliantă, delegația noastră se vede silită să întrerupă negocierile și să se întoarcă în țară.

După încheierea lucrărilor conferinței ruso-române de la Viena, delegația noastră a dat o recepție la care au participat în afară de membri delegațiilor de la conferința ruso-română și delegația noastră, care se găsea în acea vreme în Austria pentru tratative cu acest stat.

De asemenea au luat parte la această recepție Ion Mitileneu, ministrul României la Viena, precum și numeroși reprezentanți ai presei vieneze și străine.

După o scurtă cuvîntare ținută de Langa Râșcanu, căruia i-a răspuns Doctorul Salchind în numele ziariștilor prezenți, a luat cuvîntul Ion Nistor, ministru al Bucovinei, care făcea parte din delegația română însărcinată cu ducerea de tratative cu statul austriac.

Ion Nistor și-a început cuvîntarea prin a mulțumi presei pentru interesul pe care l-a manifestat față de tratativele ruso-române de la Viena, după care a făcut, ca istoric, o amplă expunere asupra drepturilor istorice pe care le are România asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, declarînd că guvernul român este gata să reia negocierile cu Uniunea Sovietică imediat după ce aceasta va recunoaște Nistrul drept frontieră care îi desparte de noi.

După recepția dată de delegația noastră, a avut loc în saloanele ambasadei sovietice de la Viena, o recepție oferită de către partea sovietică presei vieneze și străine.

La această recepție a luat parte, în afară de întreaga delegație sovietică și de ziariști și o așa zisă „delegație a refugiaților basarabeni în Uniunea Sovietică”, care a fost adusă în mod special de la Moscova³.

Această delegație era compusă din: Vladimir Țiganco, fost șef al fracțiunii țărănești din Sfatul Țării; Schmidt, fost primar al Chișinăului; Nicolae Ferendino, fost primar al orașului Akerman (Cetatea Albă) și Gheorghe Broască, țaran moldovean din județul Chișinău.

În timpul recepției a luat cuvîntul Crestinschi, șeful delegației sovietice, care printre altele a spus (citez textual):

„Congresele sovietice sînt expresia cea mai vie a voinței populare și ele sînt de fapt mai democratice decît plebiscitul”.

„Cînd am propus cu toate acestea un plebiscit pentru Basarabia, am făcut o concesie României, pentru a se ușura acceptarea propunerii noastre”.

„Sute de mii de refugiați basarabeni din Uniunea Sovietică și delegații lor trimiși la Conferința de la Viena cer plebiscitul pentru Basarabia și noi susținem cu toată tăria doleanțele lor”.

După Crestinschi a luat cuvîntul Vladimir Țiganco, conducătorul „delegației a refugiaților basarabeni din Uniunea Sovietică”, care a citit în limba rusă o declarație pro sovietică, care a fost apoi înmînată, în traducere germană, ziariștilor participanți la conferință.

Nu cred lipsit de interes să mă opresc puțin și asupra persoanei principalilor membri ai acestei „delegații”.

Atît Schmidt cit și Țiganco, care aveau pretenția că reprezintă Basarabia, nu aveau de fapt nici o legătură cu Moldova dintre Prut și Nistru.

Schmidt a fost în timpul regimului țarist avocat practicant la Petrograd (Leningradul de azi), iar Țiganco inginer în Statele Unite ale Americii.

Ambii au luptat în Basarabia împotriva bolșevicilor, mai tîrziu la Paris, alături de Mac-lacov și Crupenschi, au fost contra românilor, ca apoi să apară aici la conferința de la Viena alături de bolșevici!

Este locul să arăt că după terminarea recepției oferite de către delegația sovietică presei vieneze și străine, eu am fost invitat, în mod particular, la Ambasada sovietică de către Crestinschi conducătorul delegației sovietice.

La această întrevedere, Crestinschi mi-a declarat că regretă foarte mult faptul că această conferință a eșuat, dar că apreciind atitudinea mea obiectivă din tot timpul cât a durat conferința și ținând seama și de faptul că în realitate eu reprezentam Basarabia, ca fost președinte al Comitetului Central ostășesc moldovenesc, iar ca vicepreședinte al Camerei deputaților, demnitate pe care o aveam în acea vreme, reprezentam România, el pe propria lui răspundere mi-a făcut următoarea propunere, în scopul de a lichida problema Basarabiei: „România să cedeze Uniunii Sovietice județele: Hotin, Ismail și Cetatea Albă, a căror populație, în majoritate, nu este moldovenească, iar în schimbul acestei cedări, Uniunea Sovietică va recunoaște restul teritoriului dintre Prut și Nistru, în care elementul predominant este moldovenesc, ca făcând parte din România”⁴.

Răspunsul pe care eu l-am dat lui Crestinschi la propunerea sa, a fost următorul: „Eu care în calitate de deputat în Sfatul Țării am votat unirea întregii Basarabii cu România în granițele ei actuale, nu pot face acest tirg și nu pot ceda Uniunii Sovietice un teritoriu, care încă după războiul din Crimeea din anul 1856 a aparținut Moldovei”. Am mai adăugat și faptul că România are nevoie și ea de gurile Dunării și de ieșirea la mare, în aceeași măsură ca și Uniunea Sovietică și că neputînd deci să-mi însușesc acest punct de vedere, cu atât mai mult nu-l pot propune guvernului român.

Dar, folosind acest prilej, eu am propus lui Crestinschi cu asentimentul prealabil al lui Ion Brătianu, primul ministru al României din acea vreme, că sîntem dispuși să cedăm Uniunii Sovietice tezaurul nostru aflat la Moscova, care în timpul primului război mondial a fost trimis la Moscova din motive de siguranță, în schimbul recunoașterii actului unirii Basarabiei cu România.

Este cazul să precizez că acest mandat mi-a fost încredințat mie de către Ion Brătianu primul ministru, peste capul delegației oficiale.

La propunerea mea, Crestinschi mi-a răspuns zîmbind că din tezaurul nostru de la Moscova au rămas doar casetele, deoarece fiind amenințată din toate părțile de armate străine, Uniunea Sovietică a fost nevoită să cheltuiască tot aurul din Rusia, alături de ei și al altor țări, pentru a se putea apăra de dușmani⁵.

Este iarăși cazul să precizez că, la despărțire, Crestinschi mi-a declarat în mod amical că Uniunea Sovietică nu va face niciodată război pentru Basarabia, dar că ea va aștepta un moment diplomatic prielnic, cînd Basarabia îi va reveni, fapt care s-a și întimplat la 28 iunie 1940, cînd Uniunea Sovietică ca mare putere, ne-a luat Basarabia printr-un ultimatum deși numai cu 7 ani în urmă, la 3 iulie 1933, avusese loc la Londra semnarea Protocolului, prin care toate țările semnatare, inclusiv România, în frunte cu Uniunea Sovietică își luase obligația de a respecta granițele existente la acea dată!

În paginile precedente am căutat să expun, cu toată obiectivitatea și cu deplinul simț de răspundere față de istorie, punctele de vedere ale delegației sovietice precum și cele ale delegației noastre.

Din această expunere reiese în mod evident că partea sovietică s-a străduit să dovedească că armata română nu ar fi intrat în Basarabia înainte de actul Unirii, această unire nu s-ar fi putut înfăptui.

Personal, eu nu am împărtășit niciodată acest punct de vedere.

Trebuie însă să arăt în mod hotărît că populația basarabeană era incontestabil revoluționară și că printre ofițerii armatei române din acea vreme, unii, fiind moșieri, au tolerat abuzuri și răzbunări ale moșierilor basarabeni față de populația țărănească.

Atitudinea acestor ofițeri ai armatei române, a provocat nemulțumiri în rîndul populației basarabene și a indispus profund o mare parte din deputații Sfatului Țării, în special pe deputații care reprezentau populațiile minoritare.

Această stare de lucruri m-a determinat pe mine, în calitate de ministru de război al Republicii Moldovenești să iau contact personal cu generalul C. Prezen, șeful Marelui Cartier General al armatei române, cu sediul în acea vreme la Iași, care, în urna a celor arătate de mine, a dat următorul ordin către trupele din Basarabia, semnat de către generalul Lupescu, șeful Marelui Stat Major, pe care îl reproduc în rîndurile de mai jos, în extenso:

„Din știri particulare s-a aflat că comandamentele noastre din Basarabia cred de datoria lor să-și puie din nou pe moșieri în stăpînire lucrurilor de cari ei au fost deposedați prin mișcarea revoluționară ce a avut loc înainte de intrarea oștilor noastre din Basarabia”.

„Cum această purtare învrăjbește pe țărani, mai cu seamă că dușmanii noștri i-au ridicat împotriva noastră, tocmai pe cuvîntul, că armata romînească a fost adusă în Basarabia de foștii moșieri pentru a statnici din nou vechea stare de lucruri și cum avem interesul de a înlătura noi tulburări, vă rog să binevoiți a lua măsuri, ca oastea noastră să nu se mai amestece în trebile dintre moșieri și țărani”.

Trebuie să socotim că bună starea de lucruri pe care am găsit-o în clipa intrării noastre în Basarabia, iar pentru faptele împlinite mai înainte, moșierii trebuie să se adreseze stăpînirilor locale”.

ss. General Lupescu

Personal, am nestrămütata convingere că dacă armata romîna nu venea în Basarabia, nu numai că se făcea unirea cu România, dar mai mult, cred că ar fi votat pentru această unire și cei 33 de membri ai Sfatului Țării, care reprezentau populațiile minoritare și care s-au abținut de la vot.

Rațiunea pentru care ar fi votat pentru unire și cei 33 deputați, este următoarea:

Înainte de Unirea Basarabiei cu România, 27 martie 1918, între Republica Moldovenească și Uniunea Sovietică a luat ființă Ucraina, stat național independent și șovin, ocupat în acea vreme de armatele germane.

Este adevărat că cei 33 deputați minoritari aveau simpatii reale pentru ruși, pentru Uniunea Sovietică, însă și nici un caz pentru Ucraina șovină și cu atît mai puțin pentru armata germană de ocupație din această țară, armata violentă și barbară ca întotdeauna.

Puși în fața acestor alternative: Unirea cu Ucraina naționalistă și șovină, ocupată de armata germană, sau cu România, căci unirea cu Uniunea Sovietică nu era practic posibilă din cauză că între Uniunea Sovietică și Basarabia exista statul Ucrainei de sine stătător, desigur că acești 33 de deputați minoritari ar fi votat și ei pentru Unirea Basarabiei cu România, astfel după cum a făcut marea majoritate a membrilor Sfatului Țării și anume un număr de 87 de deputați.

La aproape o jumătate de veac de la conferința ruso-romîna de la Viena, am reconstituit, din memorie și cu ajutorul materialelor publicate în acea vreme, întreaga atmosferă în care s-au desfășurat discuțiile privitoare la ținutul în care am văzut pentru prima oară lumina zilei. Cu toată durerea însă am căutat să spun lucrurilor pe nume, pe față, căci a ascunde adevărul sub firma unui patriotism fals, este cea mai mare greșeală.

De aceea, oricît de neplăcută și supărător ar fi pentru amorul nostru național adevărul, eu am căutat să-l spun deschis și curajos, fiind convins că fac un bine neamului meu.

Ca fiu al acestei părți din trupul Moldovei, căreia i-am jertfit cei mai frumoși ani ai vieții mele, am căutat să redau cîntit cum au decurs lucrările conferinței, avînd puternica convingere că și cu acest prilej servesc din adîncul inimii mele Basarabia în care, din cele mai îndepărtate vremuri, au trăit, au muncit și se odihnesc părinții și strămoșii mei.

Pîntea Gherman

N O T E

¹ Punînd problema plebiscitului sovieticii blocau din start Conferința utilizînd-o numai în scop propagandistic cum se va vedea mai departe. Mai important este faptul că acum sovieticii ridică direct problema Bucovinei. Deci includerea Bucovinei în ultimatumul din iunie 1940 era o noutate numai în raport cu textul protocolului secret din august 1939 revendicarea ei fiind atenția diplomației sovietice încă din primii ani ai deceniului trei dacă nu chiar din 1918.

² Adică fără condiții prealabile și obligatorii nu cum încercau sovieticii ridicînd problema plebiscitului.

³ Manevră propagandistică utilizată frecvent de sovietici, folosind nu odată partidele comuniste afiliate Internaționalei a III-a în organizarea unor asemenea acțiuni de protest cu tentă propagandistică.

⁴ Propunerea sovietică făcută neoficial în afara cadrului Conferinței era o nouă manevră de a contesta drepturile românești asupra Basarabiei.

⁶ Tezaurul românesc depozitat la Kremlin (Palatul Armurilor) în baza Convenției româno-ruse din 14/27 decembrie 1916 era în sumă de 314 580 456 lei/aur și bijuteriile Coroanei României în valoare de 7 000 000 lei/aur la care se vor adăuga în iulie 1917 în timpul bătăliei de la Mărășești un nou transport în valoare de 1 600 000 000 lei precum și manuscrise și documente de la Arhivele Statului, tablouri din Pinacoteca națională și colecții particulare. Unele din aceste valori istorice și de artă — puține la număr — retrocedate statului român după stabilirea relațiilor diplomatice în 1935. (C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, vol. III, Edit. Casei școalelor, București, 1927, p. 29; Declarația lui Krestinski arată că Tezaurul românesc era „o cauză pierdută” pentru România.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

OASPEȚI AI INSTITUTULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

În ziua de 27 februarie 1990 istoricul francez Maurice Aymard, însoțit de d-na Madeleine Réberieux, a avut o întâlnire cu istoricii români la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”.

Prezentându-l pe domnul Maurice Aymard, prof. dr. Șerban Papacostea, directorul Institutului, a subliniat că istoricul francez este un specialist bine cunoscut în istoria Mediteranei, făcând parte din a treia generație de la „Anales”, continuator al cercetărilor făcute de Fernand Braudel. Domnul Aymard are și o importantă funcție de conducere la Maison des Sciences de l'Homme (M.S.M.).

În continuare, Maurice Aymard a prezentat câteva idei în legătură cu tema: *Mediterana orientală în secolul al XVI-lea*, subliniind pe de o parte declinul relativ al acestui spațiu în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea și pe de altă parte prezentarea Mediteranei ca un spațiu împărțit între societăți ierarhizate, principala ruptură fiind cea dintre lumea creștină și cea musulmană.

Istoricul francez s-a declarat adeptul unei „Mediterane mari” (care deci include și Marea Neagră) evocând proiectul unei ample cercetări privind acest domeniu de la mijlocul secolului al XVIII-lea până la mijlocul secolului al XX-lea, proiect care cere organizarea unei veritabile munci în comun, în care se pot angaja și istoricii români.

Întâlnirea a continuat cu întrebări și discuții la care au participat Andrei Pippidi (întrebare despre Arhivele de la Livorno), Șerban Papacostea (întrebare privind Arhivele de la Marsilia), Paul Cernovodeanu (problema includerii în „proiect” a unor cercetări englezi și locul Mării Negre într-o Mediterană mare), Costin Feneșan (Arhivele de la Viena).

În încheiere Șerban Papacostea amintind existența unui centru de studii pontice la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” a exprimat părerea că acum colaborarea va deveni probabil posibilă.

În ziua de 9 martie 1990 istoricul și diplomatul Neagu Djuvara a ținut la Institutul de istorie „N. Iorga” o conferință intitulată *Evocări despre rolul jucat în evenimentele de la 23 August 1944*.

În introducere, trecind pe scurt în revistă unele lucrări istorice sau memorialistice legate de aceste evenimente, vorbitorul a arătat că nici azi la o jumătate de secol de la derularea lor ele nu sînt pe deplin cunoscute, afirmînd că istoria lui 23 August nu se poate scrie fără arhivele de la Moscova arhive care pînă în prezent au fost inaccesibile istoricilor români.

După unele considerații legate de situația României din vara anului 1940 și intrarea României alături de Germania în războiul împotriva U.R.S.S. prof. Djuvara a evocat activitatea sa în cadrul secției Cifru din Ministerul de externe, raporturile sale cu grupul Camil Demetrescu, V. Rădulescu-Pogoneanu, Grigore Niculescu-Buzești prin intermediul căruia la Stockholm paralel cu canalul oficial de legătură cu sovieticii Nanu-Kollontai a mai existat și unul secret Duca-Kollontai.

Referindu-se la misiunea sa la Stockholm și la ultima întrevvedere cu Mihai Antonescu din seara zilei de 22 august 1944 vorbitorul a precizat că Antonescu l-a însărcinat să-i transmită verbal lui Nanu să reia legătura cu d-na Kollontai în vederea purtării unor convorbiri privind armistițiul după ce aceasta fuseseră înghețată cu două luni în urmă.

Au fost relatate peripețiile călătoriei în Suedia via Berlin precizîndu-se că despre evenimentele petrecute la București a aflat abia pe data de 25 august la sosirea în capitală scandinavă.

În încheierea conferinței audiată cu mult interes de participanți prof. Djuvara a răspuns cu amabilitate întrebărilor care i-au fost puse pe marginea expunerii sale.

În ziua de 14 martie a. c. Institutul de istorie „N. Iorga” l-a avut drept oaspete pe Ellis Katz, profesor de politologie, director adjunct la Centrul pentru Studiarea Federalismului, din cadrul Universității Temple, din Philadelphia, Statele Unite. Cu acest prilej oaspetele a conferențiat în fața unui auditoriu format din cercetători din institut ca și din alte instituții de cultură despre *Partide politice, sisteme electorale și democrația prin reprezentări*.

Profesorul E. Katz și-a dezvoltat argumentația pornind de la schițarea trăsăturilor de bază ale celor 3 tipuri de sisteme politice practicate în regimurile democratice: sistemul partidului unic (exemplificat în Mexic și India), sistemul bipartit (exemplu englez) și sistemul pluripartit (în diferite țări europene). Pornind de aici, oaspetele a trecut la o analiză a sistemului politic american, evidențiind condițiile istorice în care acesta s-a cristalizat fără ca inițial el să fi fost precizat în nici un fel în constituția Statelor Unite. Conferențiarul a insistat mai ales asupra fenomenelor care au făcut ca în interiorul celor două partide politice americane — republican și democrat — ca și procesul electoral vizînd asigurarea unui sistem reprezentativ, se pot întîlni și pot conviețui trăsături foarte diverse, ce aparțin atât structurii monopartidice, cît și celei pluripartidice, pe fondul funcționării în linii mari a unui sistem tradițional bipartid. Au fost remarcate în acest context elementele care contribuie la coexistența trăsăturilor amintite (regionalismul, diversitatea intereselor, existența sistemului prezidențial etc.), care cu toate, caracterizează evoluția actuală a sistemului politic american.

Conferința a fost convingătoare, stimulînd interesul auditoriului, lucru de altfel evidențiat și de numeroase întrebări ce au fost adresate ulterior profesorului E. Katz, pe marginea expunerii domniei sale. Izvorit, desigur, și din evenimentele politice prin care trecem, această conferință are darul de a ne atrage atenția asupra unui context teoretic mai larg, în limitele căruia putem surprinde fenomenele caracteristice democratice, trecute și prezente. S-au desprins, la fel și concluzii pozitive privind utilitatea studiilor de politologie, ca eventual punct de plecare. În abordarea eficace a unor faze ale dezvoltării vieții politice din trecutul nostru mai îndepărtat. Vizita și conferința profesorului E. Katz a constituit în aceste condiții un exemplu elocvent și apreciat al nevoii unei totale deschideri în dialogul interdisciplinar între istoricii din țară și specialiștii străini.

MESAJE DE SOLIDARITATE CU ISTORICII ROMÂNI

Către

Comitetul istoricilor liberi din România

Membrii Asociației noastre de studii și cercetări transilvane din Heidelberg au urmărit cu emoție și cu profund respect transformările revoluționare și evoluția democratică din România. Ne exprimăm admirația față de eroismul poporului român și ne înclinăm în fața victimelor, ale căror nume vor intra desigur în istorie. Cu toată compasiunea sîntem alături de familiile îndoliate.

Ca oameni de știință preocupați de cunoașterea multilaterală și obiectivă a Transilvaniei am luat cunoștință cu deosebită satisfacție de Declarația Comitetului istoricilor liberi din România, publicată în ziarul clujean „Adevărul în libertate”. Numele personalităților care au semnat-o și ale celor care, sîntem convinși, vor adera la ea, ne semnalează continuitatea celor mai bune tradiții ale istoriografiei din România, a unei cercetări efectuate „sine ira et studio”, spre binele țării și a tuturor locuitorilor ei. Programul enunțat în declarație se înscrie în această continuitate și schițează liniile directoare pentru punerea pe baze noi a cercetării istorice din România. Este un program pentru care a militat Asociația noastră de la înființarea precursorii sale — Verein für Siebenbürgische Landeskunde — în urmă cu 150 de ani și pînă în prezent.

Și noi am fost și sîntem convinși că istoriografia din și despre România trebuie să vadă trecutul complex și zbuciumat al țării în ansamblul său, că această istorie nu poate fi înțeleasă decît atunci cînd se oferă o imagine autentică și cuprinzătoare a contribuției pe care au adus-o toți locuitorii țării la făurirea ei, români, maghiari, germani, evrei și alții. Istoria ca știință se poate ghida numai după valorile general-umane, nu poate fi un instrument al învrăjbirii ci exclusiv un instrument al înțelegerii reciproce.

Ghidîndu-se după aceste principii, Asociația noastră a căutat întotdeauna — chiar și în anii dictaturii — să mențină contactul cu toți cercetătorii de bună credință din România, fără deosebire de originea lor etnică. I-am invitat la Sesiunile noastre anuale (invitații care, din ferice, au putut fi onorate, în multe cazuri datorită insistențelor noastre), le-am deschis paginile revistelor și publicațiilor noastre. În măsura posibilităților am contribuit deci la conservarea tradiționalelor legături dintre oamenii de știință din țară și din străinătate.

Cu atât mai mult salutăm voința Comitetului istoricilor liberi de a intensifica legăturile cu istoricii de peste hotare și îl asigurăm de tot sprijinul nostru. Ne gîndim, în acest sens, la sesiuni sau simpozioane organizate în comun, la schimbul de idei și de opinii prin colaborări întru realizarea unor proiecte științifice prin schimbul de cărți, prin ediții comune, prin publica-

rea reciprocă a rezultatelor cercetărilor științifice etc. O atenție deosebită acordăm finalizării, prin colaborarea oamenilor de știință din România și din Germania, a Dicționarului graiurilor săsești (Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch) precum și a Diplomatiului medieval al germanilor din Transilvania (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen).

Ne exprimăm, deci, dorința și speranța într-o continuare și intensificare, în spiritul toleranței și democrației, a colaborării cu oamenii de știință din România Nouă.

Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V. Heidelberg

Pentru Consiliul de conducere
Prof. Waller König
Președinte

Reutlingen, 19 ianuarie 1990

Către

Comitetul istoricilor liberi din România

Stimați dascăli, iubiți colegi,

Am trăit zile incandescente, istorice, zile în care am așteptat cu sufletul la gură vești din România zbuciumată într-o crîncenă confruntare cu o dictatură nemiloasă, zile în care patria mea s-a eliberat și și-a croit din nou drumul spre valorile general-umane ale vechii Europe. Numele eroilor revoluției va intra în istorie.

Ca istoric sas din România, stabilit în urmă cu cinci ani în Germania, am citit cu multă satisfacție Declarația Comitetului istoricilor liberi din România, publicată în ziarul clujean „Adevărul în libertate”. Este o declarație-program demnă de noile vremuri, semnată de istorici cu un bun renume atît în țară cit și în străinătate. Acestor istorici și altora care, sint sigur, vor adera la acest Comitet, integrității lor morale, activității lor științifice și didactice, le datorăm continuarea celor mai valoroase tradiții ale istoriografiei din România chiar și în anii dictaturii, le datorăm faptul, că această istoriografie nu trebuie să pornească acum de la zero.

Salut îndeosebi două postulate din această declarație: dorința de a restaura „acea tradiție a istoriografiei noastre care a dat o imagine autentică a trecutului tuturor locuitorilor acestei țări în strînsă legătură cu împrejurările istoriei universale” și voința de a restabili legăturile cu „istoricii străini și români de peste hotare”. Sint convins, că numai printr-un efort comun a tuturor cercetătorilor de bună credință, indiferent de originea lor etnică și de locul unde activează, se poate scrie și se poate înțelege adevărul despre trecutul țării noastre. Istoria, ca orice știință, nu cunoaște frontiere. Să tăiem, deci, împreună șirmele ghimpate instalate de un regim nefast, să redactăm, deci, împreună paginile unei noi Istorii a României.

Îmi declar din toată inima adeziunea la Declarația-program a Comitetului istoricilor liberi din România și voi căuta să-mi aduc, cu modestele mele mijloace, contribuția la realizarea lui.

Dr. Konrad Gündisch,
asistent la Facultatea de istorie
a Universității din Tübingen

Tübingen, 18 ianuarie 1990

CRONICĂ

În ziua de 27 februarie 1990 numeroși istorici români și studenți s-au întîlnit la Facultatea de Istorie din România cu doi prestigioși istorici francezi: domnul Maurice Aymard, cercetător al domeniului italian al Mediteranei în continuarea studiilor lui Fernand Braudel și dna Madeleine Réberieux care predă istoria secolelor al XIX-lea și al XX-lea la o prestigioasă universitate franceză (Paris VIII-Vincennes).

Întâlnirea a avut caracterul inițierii unor legături între istoricii francezi și cei români și deschiderea posibilității unei viitoare colaborări între aceștia la nivelul profesionalismului. În acest sens a afirmat, la începutul intervenției sale, d-nul Aymard că : „nu există azi o cercetare veritabilă, în istorie în special, care să nu fie multinațională, exprimând totodată sentimentul unanimității de regret că tradițiile legăturii franco-române au fost întrerupte brutal în perioada de până la 22 Decembrie 1989 prin intervenția factorului politic român.

În continuarea intervenției sale, d-nul Aymard și-a sintetizat pe 2 orientări. *Direcțiile de studiu ale istoriografiei franceze de azi*. Mai întâi, a constatat cercetătorul francez o schimbare de direcție față de cunoscuta școală de la Annales. Astfel, dacă până acum vreo 20 de ani în continuarea deschiderilor făcute de Marc Bloch și Lucien Febvre istoricii francezi erau preocupați mai ales de istoria economică și cea socială, de aspectele demografice, de istoria cantitativă (ca o reacție împotriva istoriei tradiționale, aproape exclusiv concentrată asupra aspectelor politico-diplomatice), azi, afirmă d-nul Aymard, s-a întors spatele istoriei economice și se urmăresc aspecte diverse, dar cumva fragmentare ale trecutului : istoria familiei, a morții, a sărbătorilor, a circulației cărților etc. Recunoscând interesul acestor cercetări, se constată însă lipsa unei concepții generale, astfel că, susține d-nul Aymard „dacă istoricii sînt întrebați în ce direcție merge disciplina lor ei dau răspunsuri nesigure”.

A doua direcție este mai complexă și vizează o redeschidere a dialogului cu celelalte civilizații. Complexitatea constă în abordarea profundă a istoriei culturii în sens antropologic : sînt deci, antrenate toate componentele unei civilizații, modul de acțiune și de gândire în cadrul ei. Rezultatul, cel puțin parțial, poate fi obținut prin adăugarea realizărilor de până acum : de exemplu istoria economică și istoria morții. Dar, completează d-nul Aymard în cunoștință de cauză, dialogul între civilizații nu e totdeauna ușor. Într-un dialog franco-indian s-au constatat veritabile bariere culturale în viziunea asupra vieții și morții, a familiei etc.

D-na Madeleine Réberieux s-a referit la *Cercetările asupra istoriei sociale și culturale a secolelor al XIX-lea—al XX-lea în Franța*, arătînd că prin istoria socială a acestei perioade s-a înțeles în Franța în special istoria muncitorimii. D-na Réberieux a evocat experiența participării într-o echipă de istorici care a lucrat la o istorie a mișcării muncitorești din lumea întreagă.

Evocînd lărgirea în ultimul timp a preocupărilor istoriei sociale, d-na Réberieux a amintit studiile privind istoria sindicatelor și partidelor politice, studiile privind cooperativele prin care muncitorii au încercat să se emancipeze, istoria întreprinderilor (privite ca locuri cu propriul lor regim și mod de viață). Au fost de asemenea deschise studii asupra funcționarilor, care, în unele locuri în Franța, erau mai mulți decît muncitorii sau al locului femeii în societate. Se lucrează mult asupra istoriei țărănimii. Sînt în atenția cercetătorilor și muncitorii străini din Franța.

O altă direcție de studiu a istoriei sociale este cea a marilor profesii : medic, dirigor, ziarist, arhitect, avocat etc.

În sfîrșit a fost amintit proiectul unei istorii sociale a statului, pornind de la ideea că statul, mai ales cel bazat pe sufragiu universal, își modifică conștient propriile structuri și instituții și deci este necesar ca statul să fie studiat și sub alte unghiuri decît cel al statului polițist, opresor.

D-na Réberieux a menționat disciplinele care sprijină cercetarea în istoria socială : sociologia, disciplinele referitoare la limbaj, etnografia și antropologia.

În încheierea prezentării sale d-na Réberieux a prezentat cîteva direcții noi în studiile de istoria culturii ultimelor două secole, studii care se referă în special la cultura trăită — cultura în viața privată, a indivizilor ; cultura publică ; politica culturală și instituțiile culturale : expozițiile internaționale ca evenimente culturale excepționale, locuri de legătură internațională.

La discuțiile care au urmat a participat cu întrebări și aprecieri asupra temelor propuse Dan Berindei și Zoe Petre.

VALERIU FLORIN DOBRINESCU, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945 — 1947*, Edit. Academiei, București, 1988, 268 p.

Valeriu Florin Dobrinescu, cunoscut mai ales, în ultima perioadă, prin lucrările, studiile și articolele consacrate politicii externe și a istoriei relațiilor internaționale ale României în perioada interbelică a revenit (sueta de articole privind problema cobeligeranței, dealtfel, o anunța) la preocupările sale mai vechi privind România și relațiile sale internaționale la sfârșitul celui de al doilea război mondial și în anii ce au precedat semnarea tratatului de pace.

Lucrarea recențată a fost realizată în cadrul colectivului de istorie a celui de al doilea război mondial de la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași.

Deși, prin conținut și după cum afirmă însuși autorul în Introducere, lucrarea „Își propune să analizeze unele probleme internaționale ale României din perioada cuprinsă între victoria din August 1944 și semnarea tratatului de pace (10 februarie 1947)” (p. 12), totuși titlul lucrării (vezi mai sus), anunță neimotivat, doar o tratare a problematicii abordate începând cu anul 1945.

În realitate, primele trei capitole (dintre cele mai reușite ale lucrării) și parțial capitoul IV se referă la cotitura realizată în politica externă, în situația internațională a României în urma actului istoric de la 23 August, a efortului enorm cerut și cu privire la condițiile complexe și dificile în care România, întregul popor român s-au angajat și au participat, cu toate forțele, în războiul antihitlerist.

Fără a insista, se pare în mod deliberat, asupra antecedentelor diplomatice ce au precedat cotitura istorică de la 23 August 1944, autorul relevă condițiile și consecințele majore ale acestui moment decisiv, deschizător al unei ere noi în istoria politico-diplomatică a României contemporane. S-ar fi putut, totuși, insista mai mult asupra faptului că România a declanșat insurecția națională antifascistă, a întors armele și a declarat război Germaniei hitleriste (cu cererea expresă a Națiunilor Unite (diferitele sondaje și negocieri de pace, practic, la a (erau suspendate), ci a fost un act suveran, independent, emanatic și voioță a întreg i Române. Luindu-și soarta în propriile mâini, eliberind prin forțele sale proprii, armate și insurecționale, cea mai mare parte a teritoriului național, România își fixa și justifica deci din primul moment, înaintea încheierii oricărei convenții de armistițiu, cobeligeranța sa de fapt cu Națiunile Unite, contra Germaniei hitleriste și a aliaților acestora. Era vorba de o direcție nouă în politică externă a țării, nu doar de o revenire la ideile diplomatice testamentare ale lui Nicolae Titulescu, cum susține autorul (vezi p. 15 din lucrarea recențată).

Deși unitățile și comandamentele supreme sovietice, străbătând teritoriul României, în cea mai mare parte eliberat deja în urma actului istoric de la 23 August 1944, ignorau de jure starea de facto, anume participarea încă din zorii zilei de 24 august 1944 a României la războiul antihitlerist, (se dădeau comunicate despre preținse luări cu asalt, cuceriri și „eliberări”, a unor zone și localități deja eliberate de români), guvernul român, luind de bază condițiile de armistițiu negociate la Cairo și Stockholm și acționind în spiritul lor, a rupt relațiile și a declarat război mai întâi Germaniei hitleriste, apoi Ungariei horthyste și altor state marionetă prohitleriste, fără a cere asentimentul sau fără a fi urmarea cererii exprese a unei puteri străine, deci ca acte suverane și independente ale statului și guvernului român. Această situație și statut internațional provizoriu a durat pînă la semnarea Convenției de armistițiu, care va fixa poziția internațională a României ca stat învins „relațiile internaționale urmau deci a fi realizate (în continuare) numai la propunerea statelor învingătoare, prin intermediul și cu aprobarea Comisiei aliate de control, a Înaltului Comandament Aliat (sovietic) care lucra în numele tuturor Națiunilor Unite” (p. 16 — 17). Acest statut internațional, de stat învins, în ciuda participării la războiul antihitlerist, va rămîne valabil cu modificări necesitare (survenite în urma conferinței de la Postdam și a înțelegerii tripartite din decembrie 1945 de la Moscova) pînă la semnarea conferinței de pace.

Valeriu Dobrinescu apreciază în lucrare că această perioadă (13 septembrie 1944—februarie 1947), ar cunoaște trei faze : 13 septembrie 1944—6 martie 1945 caracterizată de autor ca „o perioadă de tranziție” (!?) ; o a doua fază : de la 6 martie 1945 pînă la 6 august 1945 (reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S.) ; cea de a treia revenind „pregătirii României

pentru Conferința de pace, prilej pentru diplomația Bucureștiului de a colabora cu toate (sic) statele Europei și ale lumii” (p. 17).

Considerăm că instaurarea guvernului Groza la 6 martie (eveniment de politică internă) nu a adus modificări în statutul internațional al României, cel mult a marcat desprinderea completă a României de sub influența și controlul puterilor occidentale, după cum stabilirea relațiilor cu U.R.S.S. lărgea doar și oficializa baza „colaborării” româno-sovietice pe toate planurile, fără a schimba raportul juridic internațional dintre U.R.S.S. (reprezentantul țărilor învingătoare) și România (tratată în continuare ca stat învins), dimpotrivă, accentuând subordonarea României intereselor marilor puteri.

23 August 1914 a constituit nu numai un moment de cotitură în schimbarea cursului politicii externe a României, dar cum arată V. Dobrinescu, el a constituit prin consecințele sale și un moment important în evoluția internațională diplomatică, în schimbarea configurației diplomatico-politice la sfârșitul războiului și în primii ani postbelici pentru întreaga zonă central și sud-est europeană.

Semnării armistițiului cu Națiunile Unite îi este consacrat un capitol special în care autorul reia (folosind surse arhivale și bibliografice suplimentare, la zi) aprecieri și concluzii. În mare parte relevante deja de numeroși autori, din care rezultă, pe de o parte, includerea în convenția de armistițiu a unor prevederi specifice unui tratat de pace, iar pe de altă parte, modul vexatoriu duritatea și labilitatea interpretativă față de unele cereri îndreptățite ale delegației române în primul rînd refuzul de a se acorda României un statut de cobeligeranță dacă nu chiar de alianță, cu toate consecințele nefaste economice, politice, diplomatice ce decurgeau din acest refuz. Dealtfel, autorul dedică un întreg capitol (al V-lea) poziției marilor puteri aliate învingătoare față de cobeligeranța României, problemă ridicată și dezbătută și în cursul conferinței de pace. Surprinde faptul că, deși V. Dobrinescu este, poate, cel mai bun cunoscător al acestei probleme, el nu insistă mai mult și nu corelează refuzul de a se acorda cobeligeranță României cu clauzele economice-financiare (nu numai politico-diplomatice) ce ar fi decurs din aceasta. Se știe că, mai înainte, dar mai ales în cursul conferinței la cel mai înalt nivel de la Potsdam s-au fixat cuantumul și zonele din care statele aliate învingătoare (inclusiv deci — în anumite condiții și cele cu statut de cobeligeranță) urmau să obțină despăgubiri și compensații pe seama statelor învinse. Situarea României în rîndurile cobeligeranților (cum acționase țara noastră, de fapt, începînd cu 24 August 1944) — ar fi acordat dreptul la reparații și compensații față de Germania și Ungaria din zona aflată sub control sovietic, ar fi deblocat fondurile și bunurile românești de orice fel de stat și particulare) aflate indiferent în ce zonă, ar fi eliberat România de orice obligație de a răspunde pentru bunurile prelevate de pe teritoriul țării de către autorități sau forțe militare străine, sovietice în speță, precum și de numeroase alte probleme de ordin economico-financiar, care s-ar fi rezolvat altfel în cazul trecerii României în rîndul cobeligeranților de jure. Acest aspect a fost, dealtfel, sesizat și dezbătut într-o serie de lucrări, studii și articole apărute în ultimii ani. Rezultă că neacordarea cobeligeranței n-a fost rezultatul unei decizii de ultim moment (o presupusă și „misterioasă” convorbire telefonică Stalin — Molotov) ci rodul unui calcul rece, al tratării României, din considerente egoiste specifice marilor puteri, ca stat de două ori învins pe nedrept (odată, la armistițiu iar a doua oară și definitiv, la conferința de pace).

Ținînd seama de interesele „speciale” ale S.U.A. de a recupera total sau parțial, pe seama României, bunurile firmelor, societăților și cetățenilor nord-americani afectați în orice fel de operațiile militare de pe teritoriul românesc, nu credem îndreptățită opinia lui V. Dobrinescu că americanii au fost influențați și determinați ulterior să refuze acordarea cobeligeranței României, doar din spirit de solidarizare cu U.R.S.S. și Marea Britanie (vezi p. 101). Neacordarea cobeligeranței, corelată cu modificarea datei de cînd se considera participarea României la războiul antihitlerist (12 septembrie, în loc de 24 august 1944), cu impunerea granițelor sovieto-române nu cum fusese trasată la sfârșitul lunii iunie 1940 (și cum figura în convenția de armistițiu), ci cum rezultase ulterior în urma unor operații militare sovietice locale contra teritoriului românesc, survenite în a doua jumătate a anului 1940 (deci cum era la data de 22 iunie 1941) ca și alte stipulații vexatorii ce lezau în ultimă instanță, pentru o perioadă nedefinită, însăși suveranitatea și independența deplină de stat României, dovedeau interesul tuturor marilor puteri învingătoare (poate mai puțin și parțial Franța) ca România să fie privată parțial de drepturile legitime, de întreaga sa libertate de manifestare pe plan internațional.

În concluzie, așa cum remarcă V. Dobrinescu (p. 196) în încheierea lucrării sale, textul tratatului de pace cu România conținea prevederi mai grele și mai nedrepte prin unele puncte decît cele existente în convenția de armistițiu, deși în perioada septembrie 1944 — mai 1945 România a adus un substanțial și chiar disproporționat de mare (ținînd seama de posibilitățile sale) aport la înfrîngerea militară a Germaniei hitleriste și Ungariei horthyste.

Anularea „arbitrajului” (dictatului fascist) de la Viena „nu a estompat marile lacune și consecințele grele pentru România ale tratatului din 1947” (p. 196).

Încetarea stării de armistițiu, statuarea tratatului de pace, ofereau totuși, în ciuda unor clauze economice, politice și militare oneroase și nedrepte, posibilitatea desfășurării în viitor a unei complexe acțiuni politico-diplomatice românești pentru reconstituirea întregii independențe și suveranității naționale. În anexele publicate la sfârșitul lucrării sînt redată minutele sedințelor plenare din 10, 11 și 12 septembrie 1944 în care s-a dezbătut și definitivat textul convenției de armistițiu dintre România și Națiunile Unite precum și comentarii asupra lui. Surprinde faptul că aceste texte sînt extrase și redată din surse străine, deși în arhiva Ministerului de Externe român (arhivă parcursă de autor) se găsesc minutele românești (după părerea noastră, mult mai largi și mai complete), stenogramele Gussi, precum și numeroasele note trimise din țară către delegația română și notele de răspuns ale acesteia, care incluse în anexe ar fi fost mult mai ilustrative, plus caracterul lor inedit. Toate aceste rezerve, nedumeririle iscate de citarea uneori subiectivă (mai ales referitor la unii autori români), a surselor, nu diminuează valoarea deosebită generală a lucrării lui Valeriu Florin Dobrinescu, lucrare care se constituie într-o întregire superioară, mai ales a aspectelor de drept internațional și politico-diplomatic, a concluziilor unor lucrări mai vechi pe aceeași temă.

Scrisă la un bun nivel științific, fără a evita la chiar angajându-se în descifrarea și abordarea unor aspecte mai dificultoașe, evitate cu prudență de alți autori, lucrarea lui V. Dobrinescu se înscrie ca o nouă și valoroasă contribuție de istoria diplomației și relațiilor internaționale ale României în perioada 23 August 1944—februarie 1947.

Traian Udrea

N. V. IUHNIIOVA, *Etnichesky sostav i etnosofialnaia stnektura naselenia Peterburga (Vtoraia polovina XIX — naçalo XX veka)*, Izd „Nauka”, Leningrad, 1985, 222 p.

Lucrarea aparținînd Nataliei Iuhniova și consacrată unor probleme de demografie istorică vizînd vechea capitală a imperiului rus, constituie o nouă contribuție la procesul de dezvoltare treptată, deocamdată aflat încă în fază incipientă, a preocupărilor cu profil demografic în științele sociale din U.R.S.S.

Apărută sub egida Institutului de etnografie „N.N. Mikluho-Maklai” al Academiei de Științe a U.R.S.S., monografia amintită își propune să prezînte cititorului evoluția potențialului demografic al principalelor grupe etnice care au locuit Petersburgul în epoca amintită și să reconstituie compoziția etnică a acestei populații. Totodată cercetătoarea sovietică a efectuat și analiza migrațiilor, investigînd structura etno-socială a populației și dispunerea acesteia în planul general al orașului. Principalul izvor care a stat la baza lucrării și care adăugăm noi — a fost prelucrat cu acuratețe de demografa sovietică, l-au reprezentat rezultatele celor cinci recensăminte efectuate în capitala rusă în intervalul menționat (respectiv: 1869, 1881, 1890, 1900 și 1910).

La o privire mai atentă, în structura lucrării pot fi delimitate două mari compartimente fundamentale. Cel dintîi grupînd primele patru capitole este destinat analizei întregii populații. Al doilea (ce conține ultimele 6) este consacrat unor grupe etnice izolate (ruși, bieloruși, ucraineni, finlandezi, suedezi, germani, estonieni, lituanieni și letoni, polonezi și evreii). Cercetarea coboară astfel, într-o viziune modernă, de la general spre particulari.

Un prim capitol este consacrat, cum era și firesc, „Caracterului multinațional al populației capitalei ruse”. Caracterul multinațional, caracteristic marilor orașe, centre industriale, porturi și capitale a fost, cum era și firesc de altfel, specific și Petersburgului. Cumulînd toate aceste funcții, orașul a mai avut în plus și calitatea de a fi capitala unui imperiu multinațional, fapt care a făcut ca pe parcursul întregii sale istorii, începînd practic chiar de la fondare, în componența populației sale să se afle, alături de ruși și alte grupuri etnice.

Nu lipsită de interes pentru cunoașterea din micii populației urbane de aici o reprezintă și datele pe care consemnează amintitele recensăminte: de la 667,2 mii locuitori (1869), la 954,4 mii în 1890 și apoi la 1,905 milioane în 1910. În felul acesta în ajunul primului război mondial, Petersburgul se număra printre cele 19 orașe ale lumii cu o populație de peste 0,5 milioane de locuitori.¹ În continuare, folosind datele utilizate în lucrare, vom încerca să schițăm o scurtă panoramă a proporției diferitelor grupe etnice în totalul populației Petersburgului.

¹ Cf. René Remond, *Le XIXe siècle (1815—1914)*, Editions du Seuil, Paris, 1974, p. 160.

Astfel, în prima jumătate a secolului trecut, procentul rușilor în populația orașului se ridica la 88—89%. (după procentajul întocmit de autoare). După alți cercetători, această pondere n-ar fi depășit 85%. Oricum ei reprezentau de la distanță lotul cel mai numeros, alți ca majoritate absolută, cît și ca majoritate relativă².

În a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX numărul rușilor din capitala Imperiului țarist ar fi corespuns procentajului de 82—83%. Cifra respectivă este rezultatul reconstituirii efectuate de N.V. Iuhinova și este foarte dificil de estimat în ce măsură ea se corelează cu datele din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În ceea ce privește populația de origine poloneză, cercetările au scos în evidență faptul că în general, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, Petesburgul a atras mai ales aristocrația polono-lituaniană și elita intelectuală. S-a remarcat de asemenea faptul că primul val mai masiv de populație poloneză s-a revărsat asupra capitalei, în chip paradoxal mai ales după înfrîngerea revoluției poloneze din 1831, căci represăsiunile desfășurate împotriva răsculaților nu au avut consecințe și limitarea drepturilor politice ale polonezilor ca cetățeni ai imperiului rus. Așa s-a făcut că în Petersburg au apărut funcționari, ofițeri și chiar studenți de naționalitate poloneză. Demn de interes este și faptul, consemnat documentar, că dintre aceștia se vor recruta mulți din viitorii participanți la răscoala poloneză cu caracter antițarist din 1863.

În ceea ce privește populația de origine germană, aceasta a apărut în Petersburg încă din momentul înființării sale (1703). Mulți dintre aceștia arată autoarea — proveneau dintr-o meșteșugarii, inginerii sau savanții invitați de autoritățile ruse. Un nou val de populație germană a pătruns în capitală odată cu a doua jumătate a secolului XVIII, în special după așezămintele din 1762 și 1763 referitoare la invitarea de coloniști străini în gubernia Petersburgului.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea grupul germanilor din Petersburg era compus dintr-un masiv contingent de locuitori vechi (proveniți din regiunea Prihălțică) și un mic număr de coloniști noi; numărul lor s-a menținut în genere constant, oscilînd în jurul a 45 000. Pînă în 1890 (inclusiv) ei au fost grupa etnică nerusă cea mai numeroasă în Petersburg. În anii care au urmat ea a continuat să se afle între cele mai mari, ocupînd în 1900 locul al doilea iar în 1910 al treilea în privința numărului.

Dintre populațiile neruse aflate în imediata apropiere a Petersburgului *estonienii* au reprezentat un element aparte. Pondere lor în cadrul capitalei a fost totuși mică, printre altele și datorită faptului că migrația spre oras a țăranilor aflați în dependență feudală nu era posibilă. Abia odată cu domnia Ecaterinei a II-a, cînd obligațiile de recrutare au fost extinse și asupra țăranilor din ținuturile balice, pentru aceștia a apărut posibilitatea efectivă ca, după satisfacerea serviciului militar ei să se poată stabili în capitală și în împrejurimile acesteia. Un nou impuls a fost dat acestui proces în 1861, odată cu desființarea iobăgiei, precum și în 1863 cînd apariția noului regulament de eliberare a pașapoartelor a lărgit dreptul țăranilor la liberă circulație.

În ceea ce privește *bielorușii* aceștia au început să emigreze masiv către Petersburg abia în epoca anterioară reformei din 1861.

Cu toate acestea, în deceniile al 8-lea și al 9-lea ale secolului trecut ponderea lor nu era prea mare, oscilînd între 5—7 000 de persoane, majoritatea din guberniile aflate mai aproape de capitală, în principal din Vitebsk. Numărul bielorușilor în Petersburg a început să crească ceva mai masiv abia după 1890 (1,4%) creștere accelerată către începutul secolului (3,7% în 1910).

Deosebit de complexă a fost în Petersburg situația altei populații și anume cea a evreilor. Este cunoscut faptul că aceștia au intrat în componența Imperiului rus ca rezultat al alipirii Bielorusiei, Lituaniei și ulterior a Poloniei, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Însă în acea vreme nimeni dintre evrei nu avea dreptul nici măcar la o reședință temporară, fiindu-le interzisă așezarea permanentă în capitală. Abia la începutul secolului al XIX-lea s-a făcut prima încercare de a stabili prin lege situația juridică a evreilor. Poziția guvernului a fost destul de contradictorie, drept care evreii au rămas lipsiți de drepturi ca și mai înainte.

Potrivit așezămintului din 1804, evreii fabricanți și meșteșugari au primit permisiunea de a se stabili pe termene scurte în guberniile din interior. Cîm tot în această vreme a apărut și colonia evreiască în Petersburg; generalul-gubernator al capitalei a acceptat să le dea aprobarea pentru o ședere mai lungă, deși aceasta era oarecum ilegal. Printre evreii rezidenți în Petersburg majoritatea o constituiau meșteșugarii și ucenicii lor, existînd și cîțiva negustori și comercianți bogați. În 1826 după datele oficiale — numărul evreilor se cifra la 370 de persoane. În deceniul al 3-lea al secolului trecut situația evreilor s-a înrăutățit. Au fost expulzați din capitală 230 de persoane, iar permisiunea de a-și prelungi șederea au primit-o numai 29 de

² A.I. Kopanev, *Naselenie Petersburga v pervoi celverti XIX-veka*, Leningrad, 1955, p. 26.

oameni (fără a-i socoti pe cei 89 de evrei-străini). Numărul coloniei evreiești rămânea în continuare mic : în 1858 erau în Petersburg în jur de 500 persoane.

Evreii au devenit o grupă etnică mult mai numeroasă abia în perioada ulterioară reformei : în 1869 erau deja 6 700, iar în 1910 numărul lor atinge 35 000 persoane, ocupând astfel ca pondere locul al 4-lea în cadrul grupelor etnice neruse din Petersburg.

Autoarea subliniază în concluzie faptul că această compoziție multinațională a structurii demografice a populației capitalei Rusiei pre-revoluționare s-a datorat conjugării a doi factori : pe de o parte caracteristicii de formație multinațională a Imperiului rus, pe de altă caracterului pestriț al limitelor nemijlocite ale orașului.

O altă problemă abordată în lucrare o constituie dinamica structurii socio-profesionale a populației orașului în ultima treime a secolului trecut. De remarcat este că în general proporțiile procentuale pe categorii socio-profesionale rezultate din interpretarea datelor recensământului din 1869, s-au menținut la aproximativ aceiași parametri și la începutul secolului nostru.

O pondere mare o deține în acest context categoria meșteșugarilor ; cafele împreună cu stăpînii reprezentau 85 800 locuitori (procent 20,7%), urmați de categoria socială a proletariatului de fabrică (44,300 persoane — cu 10,7% pondere în populația orașului).

Dar pătura cea mai numeroasă — lucru relativ firesc în cadrul marilor orașe, Petersburgul nefăcînd nici el excepție — o reprezintă însă personalul de deservire (în special casnică) cu o pondere de 39% în potențialul demografic petersburghez (161 700 persoane), femeile deținînd majoritatea (52% din total).

Celelalte pături sociale pe care le relevă conscrierea din 1869 sînt, evident și ele specifice marilor orașe, în următoarea succesiune : personal aflat în serviciul militar (activ sau în retragere) 2,3%, comercianți — 2,9%, învățători-educatorii 1%, personal de deservire medicală (inclusiv cel auxiliar) — 1%, în fine proprietari de mari întreprinderi — 0,1%.

Rezultă și de aici caracterul specific marilor aglomerări urbane, de mozaic social, cu trăsătură distinctivă marea pondere a categoriilor neproductive direct social ca și creșterea treptată a muncitorimii de fabrică — viitorul forță motrice a marii răsturnări revoluționare din Octombrie 1917.

Cercetătoarea sovietică efectuează totodată, în cadrul unui subcapitol separat o îndrăzneată, dar nu mai puțin interesantă încercare de topografie socială, evident utilizînd aceeași bază de date furnizată de amintitele recensăminte. Analiza Nataliei Iuhniova duce la delimitarea a două zone distincte în structura topo-socială a orașului, respectiv o arie ce înglobează zonele cu indicatori pozitivi ai nivelului de trai (însula Vasilievski, zona Amiralității și în întregime cartierele Liteinaia și Kazanskaia), precum și o alta cu indicatori negativi, ai unui standard de trai scăzut : restul orașului și cu mici interferențe în cartierele Moskovskaia și Spasskaia).

Bilanțul acestei investigații este în sinea sa edificator pentru marile discrepanțe ale nivelului de trai caracteristice Petersburgului în ajunul revoluției din 1917 : din 28 de sectoare ale orașului, 16 grupau indicii celui mai scăzut nivel și numai în 6 niveluri se apropie de mediu necesar unui mod de trai satisfăcător.

În concluziile sale, derulate la sfîrșitul investigației, autoarea subliniază, printre altele că „analiza întreprinsă a arătat că în Petersburg, în perioada amintită s-a desfășurat un proces de egalizare a structurii etno-sociale a populației. Oglîndind condiționarea etnică a intensității migrației și a compoziției sociale a acestora, dispunerea grupelor etnice a căpătat, încetul cu încetul un caracter tot mai dispersat” (p. 216).

Cu recenta lucrare a Nataliei Iuhniova demografia istorică sovietică își dezvăluie noi valențe creatoare, relevînd marile disponibilități de progres de care dispune cercetarea științifică interdisciplinară din U.R.S.S.

Marian Stroia

ROBERT MUCHEMBLED, *Sorcières. Justice et société aux 16e et 17e siècles*, Éditions Imago, Paris, 1987, 275 p.

Cartea istoricului Robert Muchembled, profesor de istorie modernă a Universitatea din Paris, abordează într-o modalitate originală, o problemă deosebit de interesantă pentru istoria socială, dar mai ales pentru istoria culturii și istoria mentalităților : vrăjitoarele și vinătoarea de vrăjitoare în Europa veacurilor al XVI-lea și XVII-lea. Se insistă asupra termenului *vrăjitoare* deoarece femeile — considerate unele ale diavolului — au reprezentat mai bine de 80% dintre victimele rugurilor care au ars neconținut în decursul celor două secole.

Alți umaniștii și demonologii contemporani evenimentelor, cit și istoricii actuali, au luat în discuție, comentind cu ardore acest fenomen care constituie latura obscură a mutațiilor survenite în Europa Renașterii și Raționalismului.

Pentru demonologii secolelor XVI și XVII, cauzele vrăjitoriei sînt cit se poate de limpezi: diavolul acționează împotriva planului divin de organizare a universului. El îi inițiază în acest scop pe oameni în misterele lui, îi convoacă la sabat, pentru a-și alcătui un cult secret, nocturn și tenebros. În cadrul înversunatelor lupte confesionale care au frămîntat creștinătatea medievală, lumea era considerată de către elita autorităților civile și religioase, catolice sau protestante, o citadelă asediată de legiunile infernale, și trădată de inamici interiori — vrăjitoarele — pe care numai justiția îi poate identifica și pedepsi.

Or femeia, conform textelor vremii, datorează fragilității sexului posibilitatea de a fi mult mai ușor ademinită și sedusă de Prințul Tenebrelor și acoliții săi. Ea este vrăjitoarea prin excelență, capabilă de a-și perverti propriii copii.

Unul dintre cei mai de seamă umaniști francezi din a 2-a jumătate a veacului al XVI-lea, dotat cu un spirit universal, Jean Bodin, scria la 1580 o *Demonomanie a vrăjitoarelor* (*Démonomanie des Sorcières*).

Iată portretul vrăjitoarelor veacurilor XVI și XVII, după cum reiese din operele demonologilor timpului: femeie bătrînă, trăind uneori izolată de restul comunității, dar rezidind cel mai des în mijlocul ei, unde de altfel s-a și născut: săracă, fără a fi în cea mai neagră mizerie; temută pentru puterile ei, limba sa ascuțită, sau amenințările față de cei mai înstăriți decît ea, puțin deviantă, în sensul sociologic al termenului.

Avem deci de-a face cu așa-zisa teză demonologică, insistind asupra prototipului *femeii diabolice*. O a 2-a teorie, apărută la mijlocul secolului al XIX-lea face din vrăjitoare o *femeie revoltată* împotriva nedreptăților epocii sale. O a treia orientare, mai recentă, insistă asupra necesității înțelegerii fenomenului în totalitatea lui, analizind minuțios mecanismele socio-culturale care fac din pretinsa vrăjitoare o *femeie învinsă*, o victimă-profet a timpurilor moderne.

O sinteză obiectivă a acestor puncte de vedere a fost conturată în cadrul întîlnirii de la Stockholm (1984), unde s-au purtat vii dezbateri asupra acestei probleme.

Vrăjitoria ca fenomen, nu a apărut pentru prima oară în Europa secolelor XVI și XVII, credința în existența puterilor supranaturale ale unor oameni, capabili să vindece sau să omoare prin magie, existind pretutindeni în lume, de-a lungul antichității și evului mediu. „Cu toate acestea — afirmă răsăditul autorul cărții — nici o civilizație nu a fost tentată să extermine cu furie vrăjitoarele, cum au făcut-o occidentalii contemporani lui Henric al IV-lea sau Ludovic al XIII-lea”.

Epidemii demonice au marcat Alpii, Pirineii, cum ar fi bunăoară cazul orașului Arras, capitala comitatului Artois, bîntuit de o astfel de epidemie în veacul al XV-lea. După o pauză în prima jumătate a veacului al XVI-lea, persecuția ia amploare după 1560 sau 1580, în funcție de țări. Paroxismul este atins între aceste date și 1630, atît în teritoriile catolice cit și în cele protestante. Mișcarea se reaprinde la mijlocul veacului al XVII-lea pentru a se stinge lent, în 2—3 decenii, în afară de Polonia, unde 39% din condamnările la moarte pentru vrăjitorie au avut loc între 1691—1700 și 46% între 1700—1750.

Vinătoreea de vrăjitoare bîntuie cu furie în Germania, Elveția și în Jura în sensul larg, în Țările de Jos spaniole, în Franța și Anglia. Părțile nordice, orientale și mediteraneene au cunoscut în general persecuții mai puțin severe și mai puțin lungi. Inchiziția venețiană manifestă o acerbă înversurare în urmărirea adeptilor lui Satan, în timp ce cea spaniolă este oarecum mai moderată în această privință. Scandinavia se pare că a preluat destul de tirziu modelul european, principala epidemie demonică sudează datînd din perioada 1668—1677. Spre răsărit, după cum am mai observat, Polonia se distinge după 1690, și mai ales în prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Țările Române și Ungaria înregistrează destul de puține cazuri, vrăjitoarele fiind în general mai tolerate, în timp ce Rusia secolului al XVII-lea vede deschizîndu-se procesul persecuției lor.

Europa vrăjitoarelor este Europa cea mai urbanizată, cu populațiile cele mai dense. Ea este în același timp însă Europa Reformei și Contrareformei, a războaielor religioase, a Războiului de 30 de ani, a primelor revoluții burgheze, din Țările de Jos și din Anglia, a Frondei franceze. Se impune ca o datorie pentru noi, istoricii, să nu reducem vrăjitoria și persecuția ei la un fapt pur religios, ci să-l integrăm în contextul unei istorii totale, atentă în permanență la realitățile politice, sociale și culturale.

Referindu-ne în continuare la anumite momente semnificative din istoriografia problemei, în 1843, în Germania, Wilhelm Soldan, adept al raționalismului, explica prin prisma acestuia dispariția vrăjitoriei considerată produs al unei epoci barbare și pline de superstiții¹. Diame-

¹ Soldan Wilhelm Gottlieb, *Geschichte der Hexenprozesse aus den Quellen dargestellt*, Stuttgart, 1843.

tral opus acestuia, romanticul Jules Michelet, prezintă în 1862 vrăjitoarea, ca pe o revoltată, care contestă ordinea medievală inumană și condiția ei inferioară ca femeie, persecuția ulterioară urmînd să facă din ea o martiră².

Am pornit de la acești doi istorici ai veacului al XIX-lea, cu puncte de vedere diferite, deoarece, următorii 3 istorici pe care îi vom menționa și analiza, aparținînd bineînțelese secolului XX, vor urma aceste³ direcții⁴.

Pe calea raționalistă s-a angajat englezul Hugh Trevor-Roper, care făcea o paralelă între persecutarea vrăjitoarelor și persecutarea evreilor în Germania celui de-al III-lea Reich⁵. Roper considera vrăjitoria și vinătoarea de vrăjitoare creații ale secolului al XV-lea, creatorii lor fiind inchișitorii dominicani și plasa dispariția lor în veacul al XVIII-lea, cînd „revoluția științifică a schimbat complet ideea naturii și a operelor ei”. În concepția lui Roper, factorul hotărîtor îl reprezintă mutația elementelor sociale.

A 2-a sinteză raționalistă aparține francezului Robert Mandrou⁶. Ea clarifică într-o manieră fundamentală psihologia judecătorilor, confrunțați cu cazurile de vrăjitorie. Autorul explică noua concepție, a magistraților parizieni din veacul al XVII-lea, care nu mai credea în demonologie, detașîndu-se de concepția implicînd omniprezența supranaturalului în viața cotidiană, aderînd astfel la o revoluție mentală implicînd o noțiune mai rațională a existenței umane.

După primul război mondial, adeptă a teoriei lui Jules Michelet, după care vrăjitoria trecutului ar poseda o certă parte de adevăr și nu s-ar reduce în întregime la mitul definit de raționaliști, a fost egiptologul Margaret Murray, care în 1925, a publicat o carte pe această temă, considerată de referință în Anglia, pînă în anii '60, carte al cărei rezumat figurează într-o notiță din *Encyclopaedia Britannica* din 1966⁷. Conform ipotezei formulate de ea, vrăjitoria europeană reprezintă rămășița degradată a cultului Dianei. Sabatul există deci, demonstrînd persistența acestor practici anterioare creștinismului, în Franța și Anglia în special.

În ceea ce-l privește pe profesorul Muchembled acesta, de mai bine de 19 ani conduce cercetările în această problemă, cercetări avînd 3 surse de inspirație: 1) școala britanică deja citată; 2) istoria socială a mentalităților practică în Franța; 3) analiza etnologică aplicată populațiilor din trecut.

Lucrarea pe care o prezentăm este compusă din 2 părți, 2 studii de caz și o concluzie finală. Prima parte a cărții, alcătuită din 2 părți scrise la un interval de 10 ani, prezintă vrăjitoria populară înainte de represiune, apoi pe eroină, femeia satului („la femme du village”), condiția ei urmînd să o justifice pe aceea a preținsei vrăjitoare, urmărită mai tirziu de justiție.

Urmează o a-2-a parte, cuprinzînd 3 eseuri („essais”) consacrate persecuției, fiind evocați interlocutorii privilegiați ai vrăjitoarelor și anume judecătorii laici.

În continuare avem de-a face cu 2 studii de caz: domeniul le Cambrésis și Bouchain. Primul scoate în evidență prezența a 2 discursuri diferite care urmăresc demonstrarea ideii existenței demonilor interni, care trebuiesc exterminați fără milă. Al 2-lea trasează conturile unei panici extraordinare, care a determinat punerea sub acuzare a 63 vrăjitori și vrăjitoare, de la 1610 la 1619, într-un mic oraș și 7 sate din împrejurimi. Nici copiii nu au fost cruțați, 18 dintre ei, deși nevinovați, plătiind un scump tribut morții.

Concluzia finală este o privire aruncată „de cealaltă parte a oglinzii” (l'autre côté du miroir”). Ea distinge miturile de realități și propune un model explicativ general pentru a integra reprimarea vrăjitoarelor în istoria Europei secolelor XVI și XVII, identificînd cei 3 factori a căror convergență este necesară pentru a produce persecuții de largă amploare: demonologia, rolul justiției, adeziunea unei părți din comunitățile rurale obligate la sacrificiul expiator care le-a fost propus.

Ideea de bază a lucrării — demonstrată, considerăm, destul de convingător de autor — este că vrăjitoria și represiunea vrăjitoarelor avînd un punct de plecare evident religios acoperă o mutație socială și politică de mare amploare în Europa.

Andrei Căpușan

² Michelet Jules, *La sorcière*, Ed. par Robert Mandrou, Paris, Julliard, 1964.

³ Trevor-Roper Hugh R., *L'épidémie de sorcellerie en Europe aux XVI-e et XVII-e siècles*, dans *De la Réforme aux Lumières*, Gallimard, Paris, 1972.

⁴ Mandrou Robert, *Magistrats et sorciers en France au XVII-e siècle. Une analyse de psychologie historique*, Plon, Paris, 1968.

⁵ Murray Margaret Alice, *The Witch-Cult in Western Europe*, Oxford U.P. Oxford, 1921.

HENRY ROUANET, BRIGITTE LE ROUX, MARIE-CLAUDE BERT, *Statistique en sciences humaines : procédures naturelles*, Dunod, Paris, 1987, 190 p.

Este firesc ca cei care studiază științele umaniste să aibă un nivel matematic scăzut, să fie mai puțin înclinați spre raționamentele abstracte. În același timp însă, se manifestă dorința de a mîni, dacă nu calculatorul, măcar arsenalul simplu al statisticii descriptive.

Autorii lucrării *Statistique en sciences humaines : procédures naturelles* își propun să rezolve această contradicție, obiectivul lor fiind acela de a furniza umaniștilor toate elementele necesare unui ciclu complet de învățare a statisticii.

Punctul de plecare îl constituie noțiunile simple, deja cunoscute : cele patru operații, procentajul, media aritmetică.

Avansînd foarte organizat, propunînd serii de exerciții pentru fixarea noțiunilor teoretice, introducînd apoi pas cu pas elemente ale prelucrării statistice, explicînd convențiile formalizărilor matematice respective autorii propun o apropiere treptată, firească de metoda statistică, a cărei utilizare pertinentă, desigur coroborată cu metodele tradiționale și intuiția proprie a cercetătorului, poate conduce la rezultate spectaculoase și în științele umaniste.

Primele două capitole sînt consacrate prezentării în general a statisticii matematice și a metodelor sale, a problemelor în care statistica își găsește aplicabilitate.

Cel de-al treilea capitol introduce noțiuni elementare : individ, observație, aranjare, condiționare, distribuție, variabilă, codificare etc.

Scalele ordinală, de interval și numerică și examinarea standard a distribuțiilor univariate fac obiectul capitolelor patru, cinci și șase.

Capitolul șapte prezintă simplu tabelele de contingență și introduce noțiunea de legătură, făcîndu-se deja pasul către statistica pluridimensională.

Volumul, fiind primul din cele patru care vor constitui cursul complet, se rezumă la faza pur descriptivă a abordării statistice.

Semnăluindu-l atenției specialiștilor noștri din domeniu, sîntem încredințați, la capătul lecturii acestei interesante și incitante lucrări, că nu ne rămîne decît să așteptăm cu îndreptățită încredere volumele următoare ale seriei.

Irina Gavrilă

„REVISTA ISTORICĂ” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare și critică științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viața științifică, Recenzii, Note bibliografice și Revista revistelor în care se publică materialele privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, trimerile inrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscritele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71246.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

- REVISTA ISTORICĂ
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU - MUZICĂ - CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE - MUSIQUE - CINÉMA

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Marea și tranziția de la feudalism la capitalism (sec. XIV — XVI).

Genealogia și demografia istorică.

Țările române și Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Conside rații privind cauzele prăbușirii Venetiei.

Producția și comerțul de hîrtie la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Catagrafia orașului București din anii 1810 — 1811.

Mărturii franceze privitoare la români în epoca de la 1821.

Carte și societate în București la începutul epocii moderne.

C. A. Rosetti. Mărturii inedite.

Unele aspecte ale istoriei militare a poporului român în revoluția de la 1848.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Instalarea cablului submarin Constanța — Constantinopol și Convenția româno-germană din 1899.

Convenții comerciale ale României cu statele din sud-estul european în ultimul sfert al secolului XIX.

Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial.

Cooperația românească interbelică dintre deziderat și realități.

I. C. Filitti. Pagini de jurnal.

Tratatul de comerț și navigație româno-englez din 6 august 1930.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etioopian văzută de diplomația S.U.A.

Utilizarea metodelor statistice în analiza asocierii între fenomenele istorice.

RM ISSO 567—630